

KERTOMUKSIA ASUNNOTTOMUUDESTA

Anne Kristiina Kantoluoto

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalityö
pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2011

 <div> HELSINGIN YLIOPISTO HELSINGFORS UNIVERSITET UNIVERSITY OF HELSINKI </div>		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos – Institution – Department
Valtiotieteellinen tiedekunta		Sosiaalitieteiden laitos
Tekijä – Författare – Author		
Kantoluoto, <u>Anne</u> Kristiina		
Työn nimi – Arbetets titel – Title		
Kertomuksia asunnottomuudesta		
Oppiaine – Läroämne – Subject		
Sosiaalityö		
Työn laji – Arbetets art – Level	Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages
pro gradu	10/2011	87 + 2
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
<p>Olen pro gradussani tarkastellut kahdeksan asunnottomana olleen, tuetun asumisen kuntouttavassa yksikössä asuvan ihmisen kertomuksia asunnottomuudesta. Tarkastelen tutkielmassani sitä, millaisia identiteettejä haastateltaville rakentuu asunnottomaksi jäädessä, asunnottomuuden aikana ja sen jälkeen ja miten nämä identiteetit muuttuvat kertomuksen kuluessa. Tähän tutkimuskysymykseen vastatakseni olen analysoinut sitä, miten haastateltavat puhuvat suhteistaan muihin ihmisiin ja millaisia puhujasemia he ottavat suhteessa näihin.</p> <p>Tutkielmani metateoreettinen viitekehys on sosiaalinen konstruktionismi ja analyysimetodi on diskurssianalyysi. Ymmärrän viitekehykseni ohjaamana kielenkäytön aktiivisena toimintana, jolla muokataan sosiaalista todellisuutta.</p> <p>Haastateltavien asunnottomaksi jääminen oli usein liittynyt päihteiden käyttöön. Kaikilla haastatelluilla ei kuitenkaan ollut ongelmallista päihdehistoriaa ja usein asunnottomaksi joutumiseen liittyi monenlaisia kriisitilanteita, kuten työttömyys ja avioero. Asunnottomaksi jäämisen vaiheessa haastatelluille muodostuu syösykierteeseen joutuneen ihmisen identiteetti.</p> <p>Asunnottomaksi jääminen oli koetellut kaikkien haastateltavien ihmissuhteita riippumatta olosuhteista, joissa kodin menettäminen tapahtui. Ilman kotia haastateltavat olivat usein päätyneet ”päihdeporukoihin”, joissa ihmissuhteita kuvattiin instrumentaalisiksi. Asunnottomuuden aikaa varjostivat myös väkivalta ja turvattomuus. Asunnottomuuden aikana haastateltuja kuvaa parhaiten marginalisoitunut identiteetti.</p> <p>Asunnon saamisen lisäksi haastateltuja oli erityisesti tukenut se, että heillä oli ihmisiä, jotka välittivät heistä ja tukivat heitä. Asuinpaikan yhteisöllisyys ja valvotut, päihteettömät olosuhteet olivat myös useimmille merkityksellisiä. Asunnottomista yleisesti jaettua käsitystä päihdeongelmaisina ja absoluuttisesti asunnottomina ei allekirjoitettu yksiselitteisesti, vaikka osa kuvasikin olevansa käsityksen kaltaisia ”perinteisiä asunnottomia”. Asunnottomuuteen vaikuttavat syyt olivatkin hyvin yksilöllisiä ja moniulotteisia. Asunnottomuuden jälkeinen eheytyvä identiteetti muodostuu tilanteessa, jossa päihteistä on toivuttu tai haastatellun elämäntilanne oli muista syistä parantunut. Tätä identiteettiä värittää myös toivo.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords		
Asunnottomuus, sosiaalinen konstruktionismi, diskurssianalyysi		

Sisällys

1 Johdanto ja tutkimustehtävän määrittely	3
2 Aikaisempi tutkimus ja keskeiset käsitteet	6
2.1 Asunnottomuuden demografiaa	6
2.2 Asunnottomien päihde- ja mielenterveysongelmat	11
2.3 Tutkimus asunnottomien kokemuksista	13
2.4 Marginalisaatio ja vastapuhe	15
3 Teoreettinen ja metodinen viitekehys	19
3.1 Sosiaalinen konstruktionismi	19
3.2 Diskursiivinen todellisuus ja sen analysoiminen	21
4 Haastattelut	26
5 Aineiston analyysi	30
5.1 Diskurssien analysoiminen	30
5.2 Analyysin toteutus	33
6 Kodin menettäminen	35
6.1 Ajautumista ja rationaalisia päätöksiä	35
6.2 Irtautuminen perheestä	36
6.3 Päihteetön asunnottomuus	38
7 Elämä asunnottomana	39
7.1 Päihteiden maailma	39
7.2 Kokemuksia kadulta	45
7.3 Asunnottomat naiset	47
7.4 Väkivallan kokemukset	49
8 Takaisin kotiin	51
8.1 Ammattiapu tukena ja taakkana	51
8.2 Vertaistuki	54
8.3 Suhteet läheisiin	56
8.4 Käsitteitä kodista ja kodittomuudesta	58
8.5 Ihmisyys uudelleen rakentaminen	63
9 Yhteenveto	66
9 Pohdinta ja arviointi	78
Lähteet	87
Liitteet	

1 Johdanto ja tutkimustehtävän määrittely

Helsingin Sanomien artikkelissa ”pitkän pennin Pekka” (Peltomäki 2011) tarkastellaan asunnottomien aiheuttamia kuluja. Pekasta, asunnottomasta miehestä, on artikkelissa kuva, jossa näkyy osa hänen ahavoituneista kasvoistaan, suurin osa kasvoista jää varjoihin. Artikkelissa on eritelty sitä, miten paljon artikkeliin haastateltu Pekka on asunnottomana ollessaan käyttänyt yhteiskunnan varoja kuntoutumiseensa, sairaalakuluihinsa ja selviämisasemilla käynteihinsä. Kustannukset on laskettu euron kymmenyksen tarkkuudella ja artikkelissa on pohdittu, kuinka paljon veronmaksaja säästää, jos Pekka ja muut hänen kaltaisensa ihmiset saadaan asutetuiksi.

Pekkaa on haastateltu artikkeliin, mutta hän jää silti sivuosaan. Asunnottomuudesta kuullaan niin poliisia, ympäristöministeriön asiantuntijaa kuin Sininauhasäätiön edustajaakin. Asunnottomuus konstruoituu Pekan aiheuttamien kulujen ja niiden suitsimisen ympärille, eikä Pekan omia tuntemuksia juuri kuulla pintaraapaisua enempää. Artikkelissa rakentuu kuva dikotomiasta, jossa toisella puolella on Pekka aiheuttamassa kuluja, toisella puolella sijoituksiaan tarkasteleva veronmaksaja, joka tahtoo säästää näistä kuluista.

Tämä lähestymistapa on toki perusteltu, kun halutaan tarkastella asunnottomuuden taloudellisia vaikutuksia. Yhtä ihmistä haastatteleamalla ei voida kirjoittaa sanomalehteen artikkelia, jolla voidaan kertoa jotakin laajemmin aiheetta valottavaa. Jäin tekstiä lukiesani kuitenkin pohtimaan samaa asiaa, joka sai minut tarttumaan tutkielmani aiheeseen. Miksi Pekka jää varjoihin? Miksi hänestä ei nähdä kuin fragmentteja, häivähdys kasvoista ja muutama hajanainen kommentti? Mitä Pekka kertoisi, jos joku kuuntelisi?

Minua on jo vuosien ajan kiinnostanut se todellisuus, jossa asunnoton ihminen elää. Mitä hän ajattelee, mitä hän tuntee, millaisia kokemuksia hänellä on auttavista tahoista? Olen itse ollut tuo auttava taho työskennellessäni sosiaalityöntekijänä, asumisneuvojana, sosiaali-isännöitsijänä ja asumisohjaajana. Kaikissa näissä ammatillisissa positioissa olen kuullut asunnottomana olleiden ihmisten kertomuksia elämästään. Koin, että työssäni olin aina kuitenkin jäänyt kovin kauas siitä todellisuudesta, jossa he olivat eläneet.

En koskaan ehtinyt kuulla asiakkaideni elämästä fragementteja enempää, eikä se usein olisi ollut perusteltuakaan työn luonteen huomioiden.

Miksi sitten on tärkeää kuulla asunnottomien kokemuksista? Esimerkiksi Courtney Cronley (2010) ottaa artikkelissaan historiallisen ja kriittisen näkökulman asunnottomuuteen ja esittää, että käsitys asunnottomuudesta on sosiaalisesti konstruoitu ja muuttuva. Cronley perää tutkimuksessaan tutkijoiden osallistumista aiheesta käytyyn keskusteluun siten, että asunnottomuuden empiirinen todellisuus tuotaisiin esille aiempaa paremmin. Myös Carole Zufferey ja Lorraine Kerr (2004, 349) huomauttavat, että asunnottomuuteen suunnatuista toimista päättävät eivät voi tietää asunnottomien kokemuksista, koska eivät ole yleensä olleet itse asunnottomina. Asunnottomien kokemuksia olisikin heidän mukaansa tärkeää tutkia esimerkiksi oikeanlaisten palveluiden suunnittelemiseksi. Yksilöiden kokemuksiin keskittyvä tutkimus pystyy myös haastamaan sosiaalisesti ylläpidettyjä stereotypioita ja oletuksia (Shier ym. 2010, 32–33).

Asunnottomien elämää määrittelevät siis yleensä tahot, joilla ei ole kosketusta asunnottomuuden kokemukseen. Kun tutkimustietoa aiheesta ei toistaiseksi ole kovin paljon saatavilla, asunnottomien arki jää usein kauas palveluita ja tukea suunnittelevista ja tarjoavista tahoista. Vailla kotia elänyt ihminen on mielestäni paras asiantuntija kertomaan siitä, millaista asunnottomuus on ja miten se vaikuttaa yksilön elämään ja ihmissuhteisiin.

Olin alustavasti määritellyt tutkimustehtäväkseni tarkastella sitä, millaisia tarinoita asunnottomuuden kokeneet kertovat asunnottomuudesta ja siitä selviytymisestä. Haastateltavat kertoivat myös paljon tunteistaan, suhteistaan muihin ihmisiin ja siitä, miten nämä olivat muuttuneet heidän asunnottomaksi jäätyään tai nykytilanteeseen tultuaan. Haastattelujen jälkeen tarkensinkin tutkimustehtävääni.

Laajempi tutkimustehtäväni on tarkastella sitä, millaisia identiteettejä haastateltaville rakentuu asunnottomina ja asuvina ja miten nämä identiteetit muuttuvat kertomuksen kuluessa. Tätä selvittääkseni olen analysoinut haastatteluja kolmen pienemmän tutkimuskysymyksen avulla. Tarkemmat, aineistoa jäsentävät tutkimuskysymykset ovat seuraavanlaiset:

1. Mitä asunnottomat kertovat kodin menettämisestä?

2. Millaista on elää asunnottomana?
3. Mitä asunnottomat kertovat nykytilanteestaan?

Suhteet muihin ihmisiin ovat keskeisessä osassa siksi, että ne kuuluvat keskeisesti ihmisyyteen. Näiden suhteiden kautta yksilö voi kokea elämänsä saavan merkitystä. Läheisiin suhteisiin peilaamalla hän voi myös rakentaa identiteettiään ja muokata sitä. Asunnottomuus saattaa koetella näitä suhteita ja asunnottomana suhteet toisiin ihmisiin voivat saada erilaisia piirteitä kuin asuvana.

Olen tarkastellut aineistoa sosiaalisen konstruktionismin metateoreettisesta viitekehystä käsin. Analyysimetodina olen käyttänyt diskurssianalyysii. Teoreettisen viitekehysten ja metodin ohjaamana ymmärrän haastateltavien puheen tekoja, joilla he aktiivisesti muokkaavat sosiaalista todellisuutta. Kertomuksissaan haastateltavat siis kyseenalaistavat tai vahvistavat kertomuksissaan vallitsevia käsityksiä, muokkaavat suhteitaan muihin ihmisiin ja konstruoivat näin myös identiteettiään. Tutkielmaani osallistuneiden ihmisten tarinoiden kautta asunnottomuus saa kasvot. Varjoihin jäävän Pekan sijasta on mahdollista nähdä kahdeksan ihmistä, joiden yksilöllisten kokemusten kautta asunnottomuutta voidaan tarkastella vähän tutkitusta näkökulmasta.

Tutkielmani etenee siten, että toisessa luvussa käsittelen asunnottomuutta koskevaa tilastollista tutkimusta ja asunnottomuuden yhteyttä päihde- ja mielenterveysongelmiin. Kerron lisäksi asunnottomien kokemuksiin painottuneesta tutkimuksesta sekä marginalisaation ja vastapuheen käsitteistä. Kolmannessa luvussa tarkastelen tutkielmani teoreettista ja metodista viitekehystä. Neljännessä luvussa kerron tutkimushaastatteluisista ja viidennessä luvussa kuvaan aineiston analyysii. Kuudennessa luvussa käsittelen asunnottomien kokemuksia kolmen pienen tutkimuskysymyksen ohjaamana. Yhteenvetossa nostan tarkastelukulman etäämmälle ja tarkastelen sitä, millainen identiteetti asunnottomille ryhmänä muodostuu asunnottomaksi jäädessä, asunnottomuuden aikana ja sen jälkeen. Lopuksi vielä arvioin tutkielmani ja pohdin tutkimustulosteni merkitystä.

2 Aikaisempi tutkimus ja keskeiset käsitteet

2.1 Asunnottomuuden demografiaa

Tarkastelen tutkielmassani asunnottomuutta erityisesti yksilötasolla. Valintani tarkoittaa sitä, että asunnottomuus yhteiskunnallisena ilmiönä jää vähemmälle huomiolle. Tässä luvussa kuitenkin lähestyn asunnottomuutta laajemmasta näkökulmasta: esittelen asunnottomuuden erilaisia määritelmiä, suomalaisen asunnottomuuden laajuutta ja demografiaa sekä asunnottomuuden ratkaisemiseksi Suomessa tehtyjä toimenpiteitä. Perspektiivin nostaminen yksilöstä yleisemmälle tasolle auttaa lukijaa ymmärtämään asunnottomuutta ilmiönä ja helpottaa asunnottomien kokemusten käsittämistä niiden yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Olen viitannut tässä luvussa melko paljon kansainvälisiin lähteisiin, useimmiten Yhdysvalloissa tehtyihin. Näitä lähteitä käytettäessä on otettava huomioon se, että tutkimus ei ole koskaan paikatonta. Erilaiset sosiaalisen elämän käsitteet määritellään eri kulttuureissa eri tavoin, ja esimerkiksi palvelujärjestelmän toimintatavat ja roolit vaihtelevat eri maissa. Kansainvälisten tutkimusten soveltaminen sellaisenaan onkin melkein mahdotonta niiden aiheuttaman epäselvyyden ja hämmennyksen vuoksi. (Laitinen 2004, 48.)

Kansainvälisten tutkimusten käyttäminen rajoittaa johtopäätösten vetämistä, kuten Merja Laitinen huomauttaa. Omassa tutkielmassani on otettava huomioon esimerkiksi se, että suomalainen asunnottomuus poikkeaa amerikkalaisesta ja eurooppalaisesta asunnottomuudesta siinä, että täällä ei juurikaan nähdä kaduilla asunnottomia naisia, vaan he ovat yleensä tuttavien luona tai esimerkiksi asuntoloissa (Granfelt 1998, 69). Uskon, että asunnottomuus sisältää kuitenkin sellaisia elementtejä, jotka toistuvat maailmanlaajuisesti. Turvattomuus ja asunnottomille yhteiskunnan marginaaliin määritelty rooli lienevät näistä keskeisimpiä.

Ulkomaisten lähteiden lisäksi aiemman tutkimuksen suhteen on otettava huomioon toinenkin asia: asunnottomuuden tutkimus ei kohdistu kaikkiin asunnottomiin tasapuolisesti. Tyypilliseksi asunnottomaksi on määritelty päihdeongelmainen, absoluuttisesti asunnoton mies (Granfelt 1998, 54–55; Timmer ym. 1994, 16–17). Nämä työtä vierok-

suviksi määritellyt yksinäiset miehet ovat saaneet Timmerin ym. (1994, 16–17) mukaan osakseen negatiivisempaa kohtelua kuin niin sanotut uudet asunnottomat, joihin kuuluvat esimerkiksi naiset ja perheet.

Se, että miesten asunnottomuus ei herätä yhtä paljon mielenkiintoa kuin muiden ryhmien, oli nähtävissä myös löytämistäni asunnottomuudesta tehdyistä tutkimuksista. Valtaosa niistä käsitteli nuoria asunnottomia (esim. Johnson ym. 2005; Tyler & Johnson 2006; Thompson ym. 2010). Myös naiset ja perheet olivat enemmän edustettuina kuin miehet (esim. Bassuk ym. 1986; Bassuk & Rosenberg 1988; Granfelt 1998; Wenzel ym. 2009; Desjarlais 2000). Perusteluna tutkimusten painottumiselle saattaa olla se, että asunnottomuuden kuva on kansainvälisten tutkimusten mukaan muuttumassa. Esimerkiksi yli 50-vuotiaita naisia on asunnottomina yhä enemmän (Kisor & Kendal-Wilson 2002, 354–355).

Nimestään huolimatta enemmän huomiota saava uusi, esimerkiksi naisia ja nuoria koskeva asunnottomuus, ei ole Riitta Granfeltin (1998, 54–55) mukaan kuitenkaan uusi ilmiö: siitä on käyty keskustelua 1920-luvulta alkaen. Uusia asunnottomia ovat ne, joihin kaupunkiköyhyys kulloinkin kohdistuu kovimmin. Uusi asunnottomuus liittyykin siihen, mikä väestönosa kokee kovimmin yhteiskunnan rakenteelliset muutokset ja siitä seuraavan köyhyys (Timmer ym. 1994, 16–17). Se, ketkä ovat asunnottomia, ei siis kerro niinkään mistään tietystä väestöryhmästä kuin siitä, millainen ympäröivä yhteiskunta kulloinkin on.

Suomessa suurin osa asunnottomista, 84 %, on miehiä (ARA 2011, 4). Suuri osa heistä kärsii päihdeongelmista (Noponen 2006, 289–290). Timmerin (1994, 16–17) esittämän huomion mukaisesti en kuitenkaan oleta heidän välttämättä olevan mitään sen traditionalisempaa kuin asunnottomuus ilmiönä. Suomessa asunnottomiksi on valikoitunut juuri tämä ryhmä, ja se kertoo tulkintani mukaan rakenteellisesti syrjään jäävästä tai jätetystä ryhmästä enemmän kuin minkään ryhmän sisäsyntyisistä ongelmista.

Asunnottomien määrän laskeminen koko väestöstä on vaativa tehtävä. Sirkka-Liisa Kärkkäinen (1996, 35) huomauttaa, että omaan ilmoitukseen perustuva asunnottomuus voi olla todellista tai johtua siitä, että asunnon omaava henkilö on jättänyt tekemättä muuttoilmoituksen. Asunnottomien määrä riippuu myös siitä, millaista asunnottomuu-

den määritelmää käytetään (Johnson & Chamberlain 2008, 344). Määritelmät saattavat vaihdella eri aikoina ja eri maissa. Seuraavat kolme tapaa asunnottomien määrän arvioimiseksi kuvaavat hyvin sitä, miten hankalaa asunnottomuutta on tyhjentävästi kuvata.

Granfelt (1998, 54–55) jakaa väitöskirjassaan asunnottomuuden karkeasti absoluuttiseen ja suhteelliseen. Absoluuttinen asunnottomuus tarkoittaa kadulla, yömajoissa tai muissa vastaavissa paikoissa asumista, kun suhteellinen asunnottomuus käsittää erilaisissa laitoksissa, tuttavien ja sukulaisten luona sekä turvakodeissa asuvia. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA (2011, 4) on käyttänyt puolestaan seuraavanlaista jakoa: ulkona ja ensisuojoissa asuvat, asuntoloissa ja majoitusliikkeissä asuvat, tilapäisesti sukulaisten ja tuttavien luona asuvat, erilaisissa laitoksissa asuvat sekä vapautuvat vangit.

Guy Johnson ja Chris Chamberlain (2008, 345) esittelevät puolestaan kolmijakoisen käsityksen asunnottomuudesta: primaarisen, sekundaarisen ja tertiäärisen asunnottomuuden. Kadulla asuvat ovat primaarisesti asunnottomia, sekundaarisesti asunnottomat majoilevat tilapäisissä suojoissa tai hätämajoituksessa ja tertiäärisesti asunnottomat pitkäaikaisessa, tuetussa asumismuodossa.

Naisten ja nuorten asunnottomuus on Granfeltin (1998, 48–49, 69) mukaan ollut Suomessa usein näkymätöntä siksi, että he majoilevat usein sukulaisten ja tuttavien luona. Tällaista asunnottomuutta on vaikea tilastoida. Osa asunnottomuudesta saattaa siis jäädä havaitsematta kokonaan, mikä vaikeuttaa todellisen asunnottomuustilanteen arviointia. Lisäksi asunnottomuuden yleisyyden arviointia voi vaikeuttaa se, että asunnottomien määrä urbaanin alueen ulkopuolella on saatettu aliarvioida tai tutkimukset on tehty tietynä lyhyenä ajankohtana, jolloin ei tavoiteta kaikkia saman vuoden aikana asunnottomina olleita (Link ym. 1994, 1911–1912). Asunnottomuus on siis monitahoinen ja hankalasti määriteltävä käsite, jonka yleisyyttä koko väestössä on vaikeaa arvioida.

Suomessa asunnottomuutta on alettu seurata systemaattisesti esimerkiksi ARAn (2011, 1) toteuttamin kuntakyselyin 1980-luvun puolivälistä alkaen. Näin saadut asunnottomuusluvut kertovat epätarkkuudestaan huolimatta ainakin asunnottomuuden suuruusluokasta. Tarkasteltujen vuosikymmenien aikana on tapahtunut muutoksia sekä asunnottomien lukumäärässä että eri ryhmien suhteellisissa osuuksissa.

Stakesin selvityksessä vuodelta 1995 mainitaan, että asunnottomia on ollut väestörekisterin tietojen mukaan 8200 ja demografisen tilaston mukaan 7200 (Kärkkäinen 1995, 35). Kymmenen vuotta aikaisemmin, 1980-luvun puolivälissä, Suomessa oli vielä noin 20 000 asunnotonta (Ahkerat-ohjelmatyöryhmä 2008, 3). Vuoden 2010 marraskuussa Suomessa oli ARAn (2011, 1) mukaan asunnottomana 7 877 yhden hengen taloutta ja 349 perhettä. Yksinäisten asunnottomien määrä väheni edellisvuodesta 3,4 %, mutta asunnottomien perheiden määrä lisääntyi 7,7 %. Tiedot perustuvat ARAn marraskuussa 2010 kunnille tekemään asuntomarkkinakyselyyn.

Hyvä esimerkki aikaisemmin mainitusta asunnottomuuden vaikeasta määrittelystä on se, että tässä tutkielmassa käyttämäni asunnottomien lukumäärätiedot ovat näennäisestä tarkkuudestaan huolimatta suuntaa antavia, sillä eri kuntien arviointiperusteet vaihtelevat ja myös saman kunnan eri vuosina esittämät tiedot voivat vaihdella tarkkuustasoltaan (ARA 2011, 4).

Kuntien selvitysten ja arvioiden mukaan yksinäisistä asunnottomista pitkäaikaisasunnottomia on 39 %. ARAn määritelmän mukaan pitkäaikaisasunnoton on henkilö, jonka asunnottomuus on pitkittynyt tai uhkaa pitkittyä sosiaalisten tai terveydellisten syiden vuoksi yli vuoden mittaiseksi tai asunnottomuutta on esiintynyt toistuvasti viimeisen kolmen vuoden aikana. Pitkäaikaisasunnottomuus väheni vuodesta 2009 vuoteen 2010 yhteensä 10,9 %. (ARA 2011, 3.)

Asunnottomien kokonaismäärässä ei ole kuitenkaan tapahtunut huomattavia muutoksia 1990-luvun jälkeen. Toisaalta se, ketkä joutuvat asunnottomaksi, on muuttunut hiukan aiemmasta. Asunnottomien naisten osuus on pysynyt, melko pienenä, noin 16 %:ssa. Alle 25-vuotiaita on noin 17 % kaikista asunnottomista. Naisten ja nuorten osuus asunnottomista lisäksi pieneni vuodesta 2009 vuoteen 2010. Maahanmuuttajien osuus yksinäisistä asunnottomista on toisaalta lisääntynyt. Heidän osuutensa asunnottomista oli vuosina 2000–2006 3–4 %, vuonna 2009 6,5 % ja 2010 noin 9 %. Asunnottomista perheistä maahanmuuttajataustaisia oli yli 40 %. Myös maahanmuuttajia koskevia asunnottomuuslukuja kehoitetaan lukemaan varauksella, koska lukujen laskennassa ei ole käytetty kaikissa kunnissa samanlaisia perusteita. Asunnottomista maahanmuuttajista ei ole mainittu ikää eikä sukupuolta, mikä vaikeuttaa arviointia edelleen. (ARA 2011, 4.)

Asunnottomuutta yritetään Suomessa edelleen poistaa ja asunnottomien moninaisia tarpeita tunnistaa aikaisempaa paremmin. ARAn (2011) nelivuotinen pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma on päättymässä vuonna 2011 ja se tulee saamaan jatkoa. Ohjelman keskeinen määrällinen tavoite, 1 250 uutta asuntoa tai tukiasuntopaikkaa pitkäaikaisasunnottomille, on ARAn internet-sivujen mukaan toteutumassa ja ylittymässäkin. Arvion mukaan vuoden 2011 loppuun mennessä käyttöön otettuja uusia asuntoja ja tukiasuntoja on 1 600.

Myös asunnottomien palveluita ollaan kehittämässä: osana pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmaa on meneillään ”Nimi Ovessa” -hanke joka on Helsingin, Espoon, Vantaan, ja Tampereen kaupunkien, Helsingin Diakonissalaitoksen ja VVA:n (vailla vakinaista asuntoa ry) Tekes-rahoitteinen, kaksivuotinen asunnottomien palveluiden kehittämishanke. Hankkeessa keskitytään useisiin eri ryhmiin, jotka kokevat asunnottomuutta: nuoriin, päihdeongelmaisiin, vapautuviin vankeihin ja mielenterveyskuntoutujiin. Suomen Akatemia rahoittaa lisäksi nelivuotista tutkimushanketta, jossa tarkastellaan asunto ensin -mallin soveltamista paikallisissa asumis- ja kuntoutuspalveluissa, jotka on suunnattu vapautuville vangeille ja mielenterveys- ja päihdeasiakkaille. (Asunto–ensin hankkeen internet–sivut.)

Nämä eri toimijoiden pyrkimykset asunnottomuuden poistamiseksi kertovat siitä, että asunnottomuus on ajankohtainen ja lukuisia eri ihmisryhmiä koskeva ilmiö. Uudet asunnottomiksi joutuvat ryhmät kertovat siitä, että asunnottomuus kaikkea muuta kuin demografialtaan pysähtynyt, helposti selitettävä ilmiö.

Päihde- ja mielenterveysongelmat on perinteisesti liitetty asunnottomuuteen ja erityisesti päihdeongelmat olivat myös omassa aineistossani merkittävässä määrin esillä. Siksi onkin perusteltua keskittyä niihin hieman tarkemmin seuraavassa luvussa, jossa esittelen asunnottomien päihde- ja mielenterveysongelmia käsittelevää tutkimusta.

2.2 Asunnottomien päihde- ja mielenterveysongelmat

Päihde- ja mielenterveysongelmia sekä asunnottomuutta koskevassa aikaisemmassa tutkimuksessa näkökulma vaihtelee väestötasolta (Dietz 2009) paikkakuntaan (Merscham ym. 2009). Asunnottomia oli toisaalta saatettu haastatella jossakin tietyssä instituutiossa tai heitä oli muista syistä valikoitu tutkimukseen pieni määrä (Thompson ym. 2010; Wenzel ym. 2009, Schutt 2009; Tyler & Johnson 2006; Johnson ym. 2005; Granfelt 1998).

Kaikkien päihteitä ja asunnottomuutta koskevien aiempien tutkimusten mukaan asunnottomuutta kokeneilla ihmisillä esiintyy usein päihteiden ongelmakäyttöä. Esimerkiksi Susan Wenzelin ym. (2009) haastattelemista 445:sta asunnottomasta naisesta huumeita oli käyttänyt puolet. Granfeltin (1998) haastattelemista asunnottomista naisista kaikki olivat käyttäneet tai käyttivät runsaasti päihteitä. Sanna Thompsonin ym. (2010, 239) haastattelemista 18–25 -vuotiaista kodittomista nuorista lähes kaikki joivat alkoholia, ja 19,5 % oli alkoholiriippuvaisiksi luokiteltavia. Suurin osa heistä käytti myös huumeita ja 54 %:lla vastaajista oli huumeriippuvuus.

Myös päihteiden käytön aloittamis- ja lopettamissyitä tutkineiden Kimberly Tylerin ja Katherine Johnsonin (2006, 142–143, 150) haastattelemista nuorista 75 % käytti runsaasti päihteitä. Päihteiden käyttö oli asunnottomien mukaan auttanut heitä selviytymään ja toisaalta liittyminen muiden asunnottomien ryhmään myös edellytti päihteiden käyttöä. Ryhmään kuulumisen oli tärkeää, sillä se suojeli turvattomuudelta kadulla. Guy Johnsonin ja Chris Chamberlainin (2008, 347) tutkimuksessa todetaan asunnottomien käyttävän ongelmallisen paljon huumeita kuusi kertaa todennäköisemmin asuvien. Heillä oli myös 33 kertaa todennäköisemmin opiaattiriippuvuus.

Päihteitä käyttävät asunnottomat ovat Suomessa useimmiten miehiä. Tanja Noposen (2006, 289–290) tutkimuksessa juoppoputkan kanta-asiakkaista Helsingissä todetaan, että 1980-luvulla kanta-asiakas on ollut keski-ikäinen, alkoholisoitunut ja asunnoton mies. Putkan kanta-asiakkaaksi määritelty yksilö oli edelleen vuonna 2006 mies (90 %) ja valtaosa kanta-asiakkaista oli vailla vakinaista asuntoa. Noposen tutkimina vuosina 2002, 2003 ja 2004 yli 90 % rauhallisista kanta-asiakkaista oli yöpynyt myös Sahaajakadun asunnottomien ensisuojaan ainakin kerran.

Huumeiden käyttö on Pekka Hakkaraisen ja Leena Metson (2007, 543–545, 550) satunnaisotannalla tehdyssä tutkimuksessa (n=3029) koko väestössä yleisempää miesten kuin naisten keskuudessa. Myös kansainvälisten lähteiden mukaan miehillä on suurempi riski päihteiden väärinkäyttöön kuin naisilla (Esim. Dietz 2009, 237). Päihteiden ongelma-käyttö on siis erityisesti miehiä koskettavasta ilmiö.

Asunnottomien kokemat mielenterveysongelmat esiintyvät usein yhdessä päihteiden käytön kanssa, kuten Kurt Johnsonin ym. (2005, 811) 15–24 -vuotiaita koskevassa tutkimuksessa. Asunnottomilla nuorilla oli ollut vakavia päihdeongelmia aikaisin, ja nämä ongelmat esiintyvät lähes aina mieltenterveysongelman kanssa. Carrie Merschamin ym. (2009, 104) tutkimuksessa tarkastelluista nuorista 21,4 % sairasti skitsofreniaa, 26,9 % kaksisuuntaista mielialahäiriötä ja 20,3 % masennusta. Asunnottomien naisten mielen-terveysongelmien on todettu myös ennustavan juopotteluputkia (Wenzel ym. 2009, 22). Sama huomio näiden ongelmien yhdessä esiintymisestä on tehty laajassa tutkimuksessa, johon oli haastateltu yli neljää tuhatta asunnotonta (Dietz 2009, 44).

Miten päihteet, mielenterveysongelmat ja asunnottomuus sitten kietoutuvat toisiinsa? Johnson ym. (2005, 811) toteavat tutkimuksessaan, että suuri osa asunnottomista oli alkanut käyttää alkoholia tai huumeita liikaa vasta asunnottomaksi jäätyään. Kausali-teetti-johtopäätöksiä ei kuitenkaan voida tutkijoiden mukaan vetää ilman pitkittäistutki-musta. Fyysisen ja psyykkisen terveyden ongelmilla on todettu myös esimerkiksi Tracy Dietzin (2009, 238–239) tutkimuksessa olevan yhteys päihdeongelmiin ja ne voivat nostaa asunnottomuuden todennäköisyyttä. Esiintymisjärjestystä ei ole hänenkään mu-kaansa pystytty todentamaan luotettavasti. Syitä ja seurauksia on siis vaikea erottaa toi-sistaan, mikä johtuu esimerkiksi siitä, että yksilöiden välillä on merkittäviä eroja ja asunnottomuus on harvoin yhden, yksittäisen tekijän seurausta (Johnson & Chamberlain 2008, 343–344.)

Päihteisiin ja asunnottomuuteen palaan vielä myöhemmissä luvuissa. Seuraavaksi kui-tenkin esittelen tutkimusta, jolla on yhtymäkohtia oman tutkielmani kanssa: tutkijoiden mielenkiinnon kohteena ovat seuraavissa tutkimuksissa olleet tilastollisen tai muun laa-jemman näkökulman sijaan yksilöihin liittyvät kysymykset.

2.3 Tutkimus asunnottomien kokemuksista

Asunnottomien tai asunnottomina olleiden kokemuksista on aiemmin tehty vähänlaaisesti tutkimusta. Asunnottomuutta on yksilönäkökulmaa enemmän tarkasteltu esimerkiksi keskittymällä asunnottomuuteen väestötasolla (Link ym. 1994; Kärkkäinen 1995) tai kuvaamalla ja arvioimalla asunnottomien auttamiseen ja asunnottomuuden poistamiseen tähtääviä palveluita ja ohjelmia (McGraw ym. 2009; Nousiainen & Sunikka 2009; Greenberg & Rosenheck 2010; Olivet ym. 2010).

Tilastollisen ja työntekijä- tai systeeminäkökulmaan keskittyvän tutkimuksen lisäksi viime vuosina on kuitenkin alettu tehdä myös tutkimusta asunnottomien kokemuksista (Shier ym 2010, 15). Vaikka päihde- ja mielenterveyden ongelmat liittyvätkin asunnottomuuteen, ne eivät ole tällöin pääosassa, vaan puheenvuoro on annettu asunnottomille, jotka ovat painottaneet itselleen keskeisimpiä asioita. Haastateltavat ovat näissä tutkimuksissa puhuneet esimerkiksi asunnottomuuteen liittyvistä tunteista ja muiden ihmisten merkityksestä elämässään.

Granfeltin (1998) väitöskirja kodittomista naisista on viimeisimpiä suomalaisia tutkimuksia, joka keskittyy asunnottomien käsityksiin omasta elämästään. Asunnottomien kokemukset eivät siis ole olleet Suomessa erityisen suuren mielenkiinnon kohteena. Kotiin ja kodittomuuteen liittyvää tutkimusta on kuitenkin viime aikoina tehty hieman toisenlaisesta näkökulmasta (esim. Vilkkio ym. 2010).

Mitä asunnottomat sitten ovat kertoneet kokemuksistaan? Kanadalaisia asunnottomia käsittelevässä Michael Shierin ym. (2010, 13, 20–23) tutkimuksessa tarkasteltiin tutkimukseen osallistuneiden työssäkäyvien asunnottomien asunnottomuudelle antamia syitä. Lisäksi käsiteltiin heidän kokemuksiaan toivosta ja asunnottomuuteen liitetystä stereotyyppiä. Tutkimukseen osallistuvat pohtivat myös muiden ihmisten näkemyksiä asunnottomista. Asunnottomuuden moninaisuutta ei koettu nähtävän ulkopuolelta. Osalle haastatelluista oma asunnottomuus oli vaikea kestää siksi, että heillä oli itsellään vahvat stereotypiat kodittomista. Osaa vastaajista hävettivät myös majapaikan ehdot: yksityisyyttä ei ollut, ja yksi haastateltava kertoi kokevansa yömajan aikuisten päivähoitokeskukseksi. Monet haastatellut näkivät yömajassa asumisen kuitenkin ponnahduslautana omaan kotiin.

Australialaiset asunnottomat puhuivat Zuffereyn ja Kerrin tutkimuksessa (2004, 344–348) asunnottomuudesta eri tavoin eri tilanteissa, eikä yhtenäistä asunnottoman identiteettiä ollut tutkijoiden mukaan mahdollista löytää. Toisissa yhteyksissä viiteryhmään saatettiin ottaa etäisyyttä puhumalla asunnottomista ”heinä”, kun toisissa haastateltu asunnoton puhui asunnottoman asemasta käsin. Tutkijat katsovat, että etäisyyden säätely antoi puhujalle mahdollisuuden nähdä itsensä positiivisessa valossa. Tutkimukseen osallistuneet kokivat asunnottomille suunnatut palvelut osittain toimivina, mutta erilaiset rajoitukset niiden käyttämisessä saattoivat tosiasiallisesti vaikeuttaa huomattavastikin heidän mahdollisuuksiaan turvautua niihin (Zufferey & Kerr 2004, 349).

Asunnottomilla ihmisillä saattaa olla itsestään negatiivinen käsitys. Shierin ym. (2010, 24) tutkimukseen osallistuneet kuvasivat asunnottomuuden vaikuttavan sekä heidän ulkoiseen olemukseensa että siihen, miten he katsoivat voivansa kehittyä ihmisinä. Zuffereyn ja Kerrin (2004, 347) haastattelemilla naisilla oli kokemuksia tarpeettomuuden tunteesta ja siitä, että heitä ei kaivattu missään. Myös Granfeltin (1998) haastattelemat kodittomat, haastatteluhetkellä asuntolassa asuvat naiset olivat kuvanneet toivottomuuden, ahdistuksen ja itsehalveksunnan tunteita.

Robert Desjarlais (2000, 469–470) on tutkinut asunnottomien, asuntolassa asuvien ja mielenterveysongelmista kärsivien ihmisten minäkäsitysten rakentumista. Haastateltujen minuus muotoutui jatkuvissa määrittelyissä ja uudelleenmäärittelyissä, joita asunnottomat ja heidän kanssaan työskentelevät ammattilaiset esittivät. Monet asukkaista elivät auktoriteettien ja valvonnan alaisina: niin asuntolan henkilökunta kuin lääkäritkin tarkkailivat heidän elämäänsä. Usein haastatelluilla ei ollut juuri lainkaan sanavaltaa, ja he joutuivat käyttämään taktisia tai retorisia keinoja päästäkseen toivomiinsa päämääriin.

Asunnottomien puhe elämästään ei ollut edellä mainituissa tutkimuksissa pelkästään negatiivista. Sekä Zuffereyn ja Kerrin (2004, 348) että Shierin ym. (2010, 25–27) tutkimuksiin haastatellut asunnottomat kuvasivat sitä, että asunnottomuus oli kasvattanut heitä ihmisenä ja antanut sellaista perspektiiviä elämään, jota ei ilman näitä vaikeita kokemuksia voisi olla. Toivoa paremmasta tulevaisuudesta piti yllä esimerkiksi se, että omaan asuntoon pääsy nähtiin mahdollisena, tai se, että olosuhteet olivat jossakin vaiheessa olleet vielä paljon vaikeammat (Shier ym. 28–29). Myös Desjarlaisin (2000,

469–470) haastattelemat asunnottomat yrittivät määritellä itseään uudelleen, positiivisemmalla tavalla kuin heitä valvovat auktoriteetit tekivät.

Kuten edellisessä luvussa huomattiin, päihteet ja asunnottomuus liittyvät kiinteästi toisiinsa. Tutkimukseni yksilönäkökulman huomioiden onkin perusteltua esitellä myös sellaista päihteiden käyttöä koskevaa tutkimusta, jossa painopiste on yksilöiden kokemuksissa. Tarkastelen tätä teemaa osana seuraavaa lukua, jossa käsittelen marginalisaatiota ja vastapuhetta.

2.4 Marginalisaatio ja vastapuhe

Asunnottomuuteen liitetään yleensä marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteet. Käytän tutkimuksessani marginalisaatiota, mutta esittelen tässä luvussa molemmat käsitteet. Koska käsitteitä käytetään paljon rinnakkain, niiden erojen tarkastelu auttaa tarkentamaan sitä, miksi juuri marginalisaatio sopii tähän tutkielmaan.

Syrjäytyminen ei ole yksiselitteinen, paikaton tai ajaton käsite, vaan se on osa myöhempiä yhteiskuntaa (Helne 2002, 74–75). Syrjäytymistä on jäsennetty esimerkiksi vallan puutteeksi ja tuotantoelämän ulkopuolisuudeksi, ja toisaalta sitä on moitittu epämääräisyydestä ja soveltumattomuudesta tieteelliseen keskusteluun (Granfelt 1998, 77).

Tuula Helne (2002, 74–75, 77–78) huomauttaakin, että syrjäytymisen käsite sulkee sisäänsä joukon erilaisissa elämäntilanteissa olevia ihmisiä. He voivat olla työttömiä, asunnottomia, kielitaidottomia ulkomaalaisia, yksinäisiä vanhuksia tai koulutusta vaille jääneitä nuoria. Syrjäytymisen käsite ei liitä syrjäytyneitä toisiinsa vaan erottaa heidät niistä, jotka eivät määrity syrjäytyneiksi. Syrjäytyminen korvaa aikaisemmin käytetyt konkreettisemmat ilmaisut kuten köyhyyden, joilla on kuvattu huono-osaisuutta. Käsite on laajuudessaan ongelmallinen ja sen kanssa joudutaan helposti tilanteeseen, jossa syrjäytyneiksi määrittyy niin suuri osa väestöstä, että käsite menettää ilmaisuvoimansa.

Syrjäytymisen käsite on Granfeltin (1998, 78–79) mukaan kuitenkin siksi informatiivinen ja hyvä, että se herättää kuulijassa intuitiivisen ymmärryksen ulkopuolisuudesta ja osat-

tomaksi jäämisestä. Syrjäytyminen voidaan ymmärtää sekä prosessina että tilana: yhteiskunnan, yhteisöjen ja yksilöiden harjoittamana ulos työntämisenä ja torjumisena sekä niiden lopputuloksena. Syrjäytymiseen liittyvät kroonistuneet, kasautuneet sosiaaliset ongelmat.

Marginalisaatio voidaan Granfeltin (1998, 80–81) mukaan ymmärtää syrjäytymistä laajemmaksi käsitteeksi, joka sopii yhteen erityisesti eksistentiaalististen ja psykologisten näkökulmien kanssa. Se sopiikin hänen mukaansa erityisen hyvin merkityksiä käsittelevään tutkimukseen, jossa kohtaavat sekä sivullisuuden tunteet että sosiaalis-taloudellinen huono-osaisuus. Marginaali on symbolisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti määritelty toiseksi. Arja Jokisen ym. (2004, 12) mukaan marginaali määrittyy nimenomaan suhteessa keskukseen, siihen mikä on normaaliksi määriteltyä ja hyväksyttyä.

Marginaalissa oleva paikka tai rooli on vähempiarvoiseksi leimattu kuin keskuksessa sijaitseva. Keskus ja marginaali ovat käsitteinä riippuvaisia toisistaan, saman ilmiön vastakohdat. Marginaalissa olevista asioista käydään jatkuvaa neuvottelua ja sen rajat ovatkin jatkuvassa muutoksessa. Marginaalissa on myös eri tasoja: sen sisälläkin tehdään erontekoja toivottuihin ja ei-toivottuihin piirteisiin tai jäseniin. (Jokinen 2004, 76.)

Sekä marginalisaatio että syrjäytyminen sopisivat kuvaamaan haastatteluuni osallistuneita ihmisiä. Marginalisaation käsite painottaa kuitenkin syrjäytymistä enemmän yksilöiden omia määritelmiä, minkä vuoksi olen valinnut sen tutkimukseni keskeiseksi käsitteeksi. Miten marginaaliin sitten päädytään ja mitä se merkitsee yksilölle? Tarkastelen marginaaliin sosiaalistumista huumeiden käyttäjiä koskevan tutkimuksen avulla ja esittelen samalla tutkielmassani keskeisen vastapuheen käsitteen.

Poikkeavan ja marginaaliin määritellyn, kuten huumeiden käyttäjän identiteetin omaksuminen tapahtuu sarjana valintoja. Kiinni jääminen identifioi käyttäjän osaksi huumeiden käyttäjien ryhmää. Kokemus huumeiden käyttäjäksi asemoitumisesta ajaa yksilön hakemaan hyväksymistä ryhmästä, johon hänet on näin liitetty, ja identiteetti vahvistuu entisestään. Samalla yksilö etääntyy niistä areenoilta, joissa hän kokee olevansa negatiivisesti leimattu. (Väyrynen 2007, 104–105.)

Huumeiden käyttäjät leimataan usein likaisiksi, huonoiksi ihmisiksi, ja tällainen käsitys on sisäistettynä vahingollinen ihmisen käsityksille itsestään (Väyrynen 2007, 171–173). Esimerkiksi Elina Virokannaksen (2004, 27) haastattelemien, huumeita käyttäneiden nuorten kertomuksissa he määrittelevät itsensä ulkopuolisiksi ja poikkeaviksi ”oikeanlaiseen” elämiseen verrattuna.

Huumeita käyttävien naisten asema on valaiseva esimerkki siitä, miten marginaalin sisälläkin syntyy eriarvoisia ryhmiä. Huumeita käyttäviin naisiin liitetään erityisen stigmatisoivia määritelmiä: heidät nähdään moraalisesti alempina kuin normaaleina pidetyt ihmiset ja lisäksi sosiaaliselta statukseltaan arvottomina. Näiden naisten osana on siis toiseus suhteessa niihin, jotka eivät käytä huumeita, mutta he ovat myös miehisen päihdemaailman toisia. Toiseus on huumeita käyttäville naisille siis kaksinkertaista ja erityisen haavoittavaa. (Väyrynen 2007, 40–41.)

Huumeita käyttävien naisten miehiä marginaalisemmasta asemasta tai mistä tahansa muustakin marginaaliin määritellystä asiasta voidaan esittää eriäviä näkemyksiä. Näitä käsityksiä kutsutaan vastapuheeksi. Vastapuheella tarkoitetaan sekä vastausta että vastustamista (Juhila 2000, 20–21). Vastapuhe pyrkii siis muuttamaan vakiintuneita käsityksiä, joita liitetään erityisesti jollakin tavalla marginaalissa eläviin ihmisiin (Perälä 2007, 257).

Vastapuhe voi olla sekä kielellistä tai se voi ilmetä hiljaisuutena tai jostakin tilanteesta vetäytymisenä. Kaikkia identiteettejä vastaan ei ole yhtä helppoa puhua, ja erityisen vaikeaa vastapuhe on silloin, jos ihmiseen liitetään leimattu identiteetti, kategoria johon kiinnittyy poikkeuksellisen vahvoja, negatiivisia luonnehdintoja. (Juhila 2004, 20.)

Leimatun identiteetin omaavia ei välttämättä edes kuulla. Esimerkiksi huumeita käyttäviä ihmisiä koskeva puhe on Suomessa ollut paljolti poliisin hallussa, ja keskustelu on liittynyt useimmiten rikollisuuden ehkäisyyn. Huumeita käyttävien omia käsityksiä tilanteestaan ei ole juuri kuultu, ja keskustelu heistä on usein sekä arkielämässä että heidän kanssaan työskentelevien ammattilaisten keskuudessa demonisoivaa ja tai jopa vihamielistä. (Perälä 2007, 256–257.)

Myös asunnottoman identiteettiä voidaan pitää leimattuna, koska yleisesti jaettu asunnottomuuskäsitys sisältää oletuksen siitä, että asunnottomaksi joutuvat päihdeongelmaiset, laiskat ihmiset (esim. Granfelt 1998, 54–55; Shier ym. 2010, 14). Aiheesta käytävä keskustelu on muiden tahojen kuin asunnottomien, esimerkiksi tai sosiaalialan asiantuntijoiden tai median eri edustajien hallussa. Keskustelu liikkuu lisäksi usein makrotasolla, kuten edellisessä luvussa huomattiin. Tämä laajempi perspektiivi ei anna mahdollisuutta asunnottomien ja heidän mahdollisen vastapuheensa kuulemiselle.

Riikka Perälä (2007, 258–259) kuvaa tutkimuksessaan huumeita käyttävien ihmisten arkea ja käsityksiä itsestään. Hänen kuvauksessaan huumeiden käyttäjät eivät näyttäyty väkivaltaisen, rikollisen alakulttuurin mannekiineina vaan ihmisinä, jotka kärsivät monenlaisista ongelmista ja hakevat niihin apua. He ovatkin oman näkemyksensä mukaan hakemassa yhteiskunnan tarjoamaa tukea, eivät pakenemassa sitä, toisin kuin herkästi saatetaan ajatella. Näin vastapuhe muodostaa huumeidenkäyttäjille hyvin toisenlaisen identiteetin kuin vallitseva, stigmatisoiva puhe.

Virokannaksen (2003a, 303–305) haastatteleminen, huumeita käyttäneiden nuorten voidaan katsoa kyseenalaistaneen vallitsevia käsityksiä esimerkiksi siten, että he määrittelivät henkilökunnan itsensä alapuolelle. Koska henkilökunnalla ei ollut omaa kokemusta huumeiden käytöstä, nämä näyttäytyivät naurettavina ja tietämättöminä. Huumeiden käytön tuoma kokemustieto muodostaakin Virokannaksen tulkinnan mukaan pysyvän, ylittämättömän eron puhujan ja henkilökunnan välille, koskien myös muita asioita kuin huumeiden käyttöä.

Kaksi Virokannaksen (2003a, 302–303) haastattelemaa nuorta pyrki myös kulkemaan omaa polkuaan viranomaisen tahdosta riippumatta. Heidän strategioinaan toimivat omasta toiminnasta johtuvien seurausten kestäminen ja toisaalta omien tavoitteiden tulevaisuuteen siirtäminen. Negatiiviseksi koettu identiteetti torjuttiin kieltämällä viranomaisten määritelmä itsestä.

Se, miten marginaaliksi määritellyssä tilanteessa elävät ihmiset itse käsittävät elämänsä, voi siis olla kaukana vakiintuneista käsityksistä. Marginaali onkin mielenkiintoinen käsite juuri sen suhteellisuuden vuoksi: yhdestä näkökulmasta marginaaliseksi katsottu asia saattaa toisesta näkökulmasta näyttää hyväksytyltä.

Seuraavaksi käsittelen tutkimukseni metateoreettista viitekehystä sosiaalista konstruktionismia sekä analyysimetodiksi valitsemaani diskurssianalyysiä. Tarkoitukseni ei ole kuvata kumpaakaan tyhjentävästi vaan keskittyä molempien osalta sellaisiin piirteisiin, jotka ovat oman tutkielmani kannalta keskeisiä.

3 Teoreettinen ja metodinen viitekehys

3.1 Sosiaalinen konstruktionismi

Positivistis–empiristisen tiedonkäsityksen mukaan tieteellinen teoria reflektoi ja kartoittaa todellisuutta. Sosiaalinen konstruktionismi hylkää tämän käsityksen. Todellisuuden ymmärtäminen ei synny sen mukaan testaamalla objektiivisia hypoteeseja, vaan historiallisesti ja paikallisesti sijoittuvien ihmisten suhteissa, aktiivisen toiminnan tuloksena. Tietyn tieteenalan sisältämä käsitys totuudesta tarkoittaa siis sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta absoluuttisen totuuden sijasta sitoutumista tiettyyn paradigmaan (Heiskala 2004, 197).

Universaalien totuuksien ja suurien narratiivien sijaan tieto on sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta kontekstisidonnaista, paikallista, fragmentaarista ja moninaista, päinvastoin kuin valistuksen ajan tietokäsityksessä, joka perustui maailman observointiin ja havainnointiin ikään kuin sen ulkopuolisena, neutraalina olentona. (Sahin 2006, 61.)

Sosiaalisen konstruktionismin syntyä ei voida jäljittää yksittäistä linjaa. Yksi varhaisista sen kehitykseen vaikuttaneista tutkijoista on George H. Mead. Meadin teoria symbolisesta interaktionismista sisältää käsityksen siitä, että ihmiset konstruoivat omaa ja toisten identiteettejä jokapäiväisissä sosiaalisen interaktion kohtaamisissa (Burr 1995, 9–10). Myös etnometodologinen teoria on vaikuttanut osaltaan konstruktionismin syntyyn (Heiskala 2004, 97–98).

Sosiaalisen konstruktionismin syntyyn keskeisesti vaikuttaneet Peter Berger ja Thomas Luckman (1966) ovat puolestaan saaneet vaikutteita erityisesti G.H. Meadilta, mutta

myös Alfred Schutzin fenomenologiasta sekä pragmatismista (Heiskala 2004, 97–98). Berger ja Luckman (1966) ovat teoksessaan tarkastelleet sitä, miten maailma jäsentyy yksilöille todeksi. Tutkijat selittävät kolmen käsitteen, eksternalisaation, objektivaation ja internalisaation merkityksen yhteisöjen sosiaalisessa elämässä ja yksilön sosiaalistumisessa. Eksternalisaatio on aktiivista kielellistä toimintaa, jossa jokin asia määritellään tietyllä tavalla. Kun määritelmä saa kyllin paljon kannatusta, alkuperäinen asian esittämisyhteys vähitellen häviää ja tapahtuu objektifikaatio, kun se aletaan ottaa luonnollisena osana maailmaa. Internalisaatiossa nämä käsitykset omaksutaan tietyssä kulttuurissa elävien ihmisten keskuudessa.

Sosiaalisen konstruktionismin perspektiivistä tapamme ymmärtää maailma ei ole siis peräisin objektiivisesta todellisuudesta vaan toisilta ihmisiltä menneessä ja nykyhetkessä. Synnymme maailmaan, jossa käsitteelliset viitekehykset ja kategoriat ovat jo olemassa. Niitä tuotetaan uudelleen kanssakäymisessä saman kulttuurin ja kielen jakavien ihmisten puheissa ja toiminnassa. Kieli on enemmän kuin itsemme ilmaisemista: puheessa konstruoidaan maailmaa, jossa elämme (Burr 1995, 6–7). Kieltä ei sosiaalisen konstruktionismin perspektiivistä nähdäkään siis osana sosiaalista maailmaa, vaan sosiaalinen maailma perustuu sille (Miller 2003, 93). Käyttämämme käsitteet ovat mahdollisia kielen vuoksi, eivätkä kielen ulkopuolisia tai sitä edeltäviä (Burr 1995, 33, 39).

Yhteiskunnallinen todellisuus muuttuu sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta siten, että toisia konstruktioita vahvistetaan sosiaalisissa ja yhteiskunnallisissa käytännöissä. Toiset määritelmät lakkaavat olemasta tai muuttuvat, kun niitä ei vahvisteta tai niitä vahvistetaan aiemmasta eroavalla tavalla (Heiskala 2004, 197–99). Tämä yhteiskunnallisen todellisuuden muutosprosessi koskee myös sosiaalisia ongelmia, jollaiseksi asunnottomuus on määritelty. Olosuhteet tai käyttäytyminen sinänsä eivät ole sosiaalinen ongelma, vaan ne tulee ensin määritellä sellaisiksi (Juhila 2000, 167).

Sosiaalisia ongelmia konstruoitaessa jokin asia tai ilmiö määritellään haitalliseksi. Kun tähän lisätään näkemys siitä, että asialle tulee tehdä jotain, ongelman käsite vahvistuu. Sosiaaliset ongelmat ovat jatkuvassa liikkeessä, ja aiemmin sosiaalisiksi ongelmaksi katsottu asia saattaa muuttua osaksi normaaliuden diskurssia (Jokinen ym. 1995, 12–13). Sosiaalisten ongelmien uudelleenmäärittelyprosessista voidaan käyttää esimerkkinä viime vuosikymmenien aikana uudelleen määriteltyä homoseksuaalisuutta, jota on pik-

kuhiljaa konstruoitu sairaudesta ja poikkeavuudesta sosiaalisesti hyväksyttäväksi asiak-
si.

Asunnottomuus on määritelty sosiaalisesti ongelmaksi, eikä tähän määritelmään liene tulossakaan muutosta – asunnottomuutta on vaikeaa nähdä muuna kuin ongelmana. Se, millaiseksi sosiaalisesti ongelmaksi asunnottomuus määrittyy, on puolestaan pysynyt asunnottomien ihmisryhmien moninaisuudesta huolimatta yksipuolisena. Sosiaalisen todellisuuden muuttuminen ei siis välttämättä muokkaa ongelmaa koskevia käsitteitä ja rajanvetoja reaaliajassa, vaan ne saattavat ikään kuin laahata perässä. Jos käsitteet jäävät kauaksi ihmisten tosiasiallisista elämäntilanteista, seurauksena voi olla muun muassa epäsopivien palveluiden suunnittelua.

3.2 Diskursiivinen todellisuus ja sen analysoiminen

Sosiaalisen konstruktionismin teoriaperinteestä ammentavat useat metodiset lähestymis-
tavat, joiden avulla tutkitaan sosiaalisesti konstruoitua keskustelujen virtaa eli diskursii-
vista todellisuutta. Näihin metodisiin lähestymistapoihin kuuluvat esimerkiksi diskurs-
sianalyysi, retoriikka, keskusteluanalyysi, semiotiikka ja etnografia. Niitä yhdistää se,
että analyysissä rakennettavat jäsennykset ovat aineistolähtöisiä, eivät ulkopuolisten
teorioiden määrittelemiä. Tutkielman metodiksi valitsemani diskurssianalyysi jakaa
kiinteästi sosiaalisen konstruktionismin lähtökohtaoletukset. (Jokinen 2000, 38–39.)

Diskurssianalyttisen näkökulman mukaan kaikki kielen käyttäminen on tekemistä,
jolla muutetaan ja uusinnetaan kulttuurin virtaa ja tehdään sitä ymmärrettäväksi. Dis-
kurssianalyysin avulla analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todelli-
suutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. (Suoninen 2000, 19–20; Wood &
Kroger 2000, 5–6.)

Puhetta ja erilaisia tekstejä tarkastellaan diskurssianalyysissä siis esimerkiksi toiminta-
na, tiedonvälityksenä, identiteetin määrittelyn prosessina ja taisteluna sosiaalisista re-
sursseista (Gee 1999, 8). Tekstiksi voidaan ymmärtää esimerkiksi televisio-ohjelma,
jonka visuaaliset piirteet ovat yhtälailla osa diskurssia kuin puhuttu kielikin (Fairclough
2003, 3). Kieli ja teksti määrittävät siis diskurssianalyysissä sosiaalisen konstruktionis-

min viitekehyksen mukaisesti laajasti ihmisten merkitykselliseksi sosiaalisesti toiminnaksi, jota tutkijan on mahdollista analysoida esimerkiksi haastatteluaineiston avulla.

Diskurssianalyysissä tekstejä voidaan tutkia eri näkökulmista. Kolme tällaista näkökulmaa tai ulottuvuutta ovat sosiaalinen kieli, intertekstuaalisuus ja julkinen diskurssi. Sosiaalinen kieli (social language) tarkoittaa yksilöiden sosiaalisesti merkityksellistä toimintaa ja erilaisten identiteettien aktiivista omaksumista. Julkinen diskurssi (conversation) käsittää yhteiskunnassa käytävät, laajasti tunnistetut sosiaaliset debatit. Yksilön on mahdollista sekä määritellä oma asemansa näihin keskusteluihin nähden että tunnistaa, millaisia toista näkökulmaa edustavat ihmiset ovat. Intertekstuaalisuus (intertextuality) käsittää kirjallisessa tai suullisessa tekstissä tapahtuvan viittauksen tai vihjeen muihin teksteihin tai puheeseen. (Gee 1999, 44–46.)

Diskurssianalyysi -käsitteen sisälle mahtuu myös kirjo erilaisia analyysin tekemisen tapoja, jotka poikkeavat toisistaan. Tutkittavaa aihetta voidaan lähestyä useilla eri tavoilla. Se voidaan esitellä ikään kuin irrallaan sitä ympäröivästä kulttuurisesta todellisuudesta, jotta tulokset eivät suodattuisi normatiivisen tai ideaalisen viitekehyksen kautta. Tutkittava diskurssi voidaan toisaalta sitoa laajempaan kontekstiin jo tutkimuksen alussa, jolloin diskurssin ja tietyn historiallisen ja sosiaalisen ympäristön katsotaan vaikuttavan toisiinsa. Tilanteisuus ja kulttuurisuus voidaan myös ottaa yhtä vahvasti huomioon. (Jokinen & Juhila 2000, 56–62, 60–66.)

Tapa, jolla diskursiivista todellisuutta lähestytään, vaikuttaa esimerkiksi sosiaalisten ongelmien määrittelyyn. Sosiaalisia ongelmia tarkasteltaessa puhutaan kontekstuaaliseksi ja tiukaksi konstruktionismiksi nimetyistä näkökulmista. Kontekstuaalinen konstruktionismi etsii sosiaalisen ongelman määrittelyyn perusteita muualtakin kuin diskurssista, esimerkiksi tilastollista tietoa aiheesta. Tiukassa konstruktionismissa tämä näkemys hylätään ja katsotaan, että ongelmia tulee tutkia vain tekstien ja niiden interaktion perusteella. Keskustelua lähestymistapojen paremmuudesta käydään jatkuvasti teoreetikkojen välillä. (Juhila 2000, 167–170; Holstein & Miller 2003, 5–7.)

Joel Bestin (2003, 52–60) mukaan tiukan konstruktionistisesta näkökulmasta on lähes mahdotonta tehdä mielekkäästi tutkimusta. Hän ottaa esimerkeiksi sataninpalvontaan 1980-luvulla liittyneen paniikin ja AIDSista käydyn yhdysvaltalaisen julkisen keskuste-

lun. Best huomauttaa, että vaikka saatananpalvonnasta ei löydetty todisteita ja HIV on lääketieteessä todettu fakta, tiukan konstruktionismin mukaisesti vain diskurssia tutkimalla kummastakaan ei voitaisi sanoa mitään varmaa. Mistään muustakaan aiheesta ei siis voitaisi tämän kritiikin mukaan tuottaa varmaa tietoa, vaan tutkijan tulisi keskittyä pohtimaan eri intressiryhmien syitä käytetyille puheenvuoroille.

Sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä minuuden ei nähdä olevan pysyvä ominaisuus vaan se on konstruktio, joka rakentuu vuorovaikutuksessa (Virokannas 2003b, 194). Minuuden voidaan nähdä muodostuvan kahdesta osasta: minuus (self) ja sen tuottaminen sosiaalisissa tilanteissa (public self) (Wood & Kroger 2000, 150, 143–159). Minuus on siis rakenteellinen ominaisuus, jonka avulla yksilö tuottaa toisten ihmisten seurassa identiteettiään. Diskurssianalyysissä tutkitaan näitä minä-konstruktioita.

Puhuja–asemalla tarkoitetaan diskurssianalyysissä erilaisia näkökulmia, joihin samaistutaan tai joista sanoudutaan irti (Wood & Kroger 2002, 100–101). Puhujan ottama asema tapahtuu aina osana laajempaa argumentaatiokontekstia, jonka puitteissa puhujat tuovat esiin erilaisia näkemyksiä (Jokinen 2000, 127–130). Yksilön ottamia puhuja-asemia tarkastelemalla voidaan tutkia identiteettejä, joita hän tuottaa.

Yhden keskustelun aikana määritelmiä itsestä ja muista voidaan muuttaa useita kertoja ja näin ottaa erilaisia asemia suhteessa muihin puhujiin ja kuvattuihin tapahtumiin. Se, miten puheessa tai tekstissä viitataan tiettyihin, samalle ihmiselle mahdollisiin identiteetteihin, määrittelee puhujan asemaa (Wood & Kroger 2000, 154–158). Kun puhuja rakentaa itselleen tietynlaista identiteettiä, hän yleensä myös puhuu kuulijalle tai puheessaan esiintyville muille ihmisille tietynlaisen roolin, joka on edellytys hänen oman roolinsa olemassalolle (Gee 2011, 109–110).

Esimerkiksi Virokannas (2003b, 195) on tarkastellut tutkimuksessaan sitä, millaisia identiteettejä huumeita käyttävät nuoret tuottavat puheessaan. Hän on kiinnittänyt huomiota muun muassa siihen, millaisista asemista käsin he puhuvat kaverisuhteistaan. Suhteessa kavereihin tehtyjen samaistumisten ja eronteiden kautta rakentuu erilaisia minäkonstruktioita, samassakin puheenvuorossa vaihtelevia identiteettejä.

Diskurssit, joita yhteiskunnassa tuotetaan ja toistetaan esimerkiksi naisen tai miehen roolista ja niihin kuuluvista asioista määrittelevät sitä, millainen miehuus tai naiseus on toivottua tai hyväksyttävää ja millaisia identiteettejä miesten ja naisten on mahdollista omaksua (Burr 1995, 54). Asunnottomuuden diskurssi puolestaan määrittää sitä, millaisia asunnottomia pidetään ja miksi heidän esimerkiksi katsotaan joutuneen vaille kotia. Yhteiskunnalliset diskurssit siis rajoittavat ja toisaalta mahdollistavat yksilön identiteettien muodostamista. Yksilön ei ole kuitenkaan pakko omaksua annettuja identiteettejä, vaan niistä voi neuvotella diskursiivisesti.

Virokannas (2004, 29) tosin toteaa, että kun yksilön toiminta määritellään poikkeavaksi, hänellä ei välttämättä ole pääsyä identiteetin määrittelyiden konteksteihin. Tämä tarkoitti Virokannaksen mukaan esimerkiksi sitä, että huumeita käyttävällä nuorella ei ole mahdollisuutta tuottaa ”normaalia” identiteettiä. Mahdollisten identiteettien määrä saattaa siis rajautua sellaisiin identiteetteihin, jotka eivät ole välttämättä yksilön kannalta palkitsevia.

Diskurssianalyysissä voidaan tutkia sekä puhuja-aseman avulla tuotettuja implisiittisiä identiteetin määrittelyjä että eksplisiittisesti ilmaistuja asemia ja suhteita. Painotus implisiittisten ja eksplisiittisten ilmausten analysoimisessa saattaa vaihdella samankin tutkimuksen aikana (Jokinen & Juhila 2000, 55–56).

On myös mahdollista tutkia kahden tai useamman puhujan tai tekstin vuorovaikutusta tai keskittyä yksittäisissä puheenvuoroissa muodostuviin merkityksiin. Ensimmäistä vaihtoehtoa kutsutaan responsiiviseksi ja jälkimmäistä retoriseksi diskurssianalyysiksi. Niitä voidaan käyttää diskurssianalyysissä rinnakkain tai pelkästään toiseen niistä keskittyen. (Jokinen & Juhila 2000, 66–89.)

Retoristen keinojen analyysin avulla voidaan tarkastella sitä, miten erilaisia tapahtumia normalisoidaan tai jäsennetään normaalin ulkopuolelle, miten faktoja konstruoidaan tai identiteettejä tuotetaan. Niiden analysointi saa merkityksensä osana laajempaa tutkimuksen viitekehystä. Retorisuuteen liittyy kiinteästi edellisissä kappaleissa esitelty asema, tietynlaisen position ottaminen ja sen puolustaminen. (Jokinen 2000, 156–157.)

Jokisen (2000, 129–30) mukaan fakta ja kategoria liittyvät kiinteästi retorisesti painotuneeseen diskurssianalyysiin. Faktalla tarkoitetaan retorisesti tuotettua, totuudeksi määritelyä käsitystä jostakin asiasta. Faktaksi määrittelemällä pyritään tuottamaan mielikuva ainoasta totuudesta ja häivyttämään käsitteen tai käsityksen konstruoimiseen liittyvä aktiivinen toiminta ja ristiriidat. Kategoriointi puolestaan tarkoittaa henkilöiden tai tapahtumien määrittelyä tietynlaiseksi, tiettyjä ominaisuuksia käsittäviksi. Kategorioista käydään jatkuvaa neuvottelua, ja ne määrittelevät esimerkiksi tietyn toiminnan tietyssä tilanteessa positiiviseksi tai negatiiviseksi. Jos asunnottomista konstruoidaan esimerkiksi käsitystä itse tilanteensa aiheuttaneina, holtittomina ja laiskoina ihmisinä, pyritään esittämään tämä käsitys faktana ja luomaan asunnottomia määrittelevä kategoria, joka sisältää ymmärryksen asunnottomalle tyypillisestä toiminnasta.

Diskurssianalyysiä voidaan edellä mainittujen tapojen lisäksi eritellä Paul Geen (1999, 8–10) tavoin jakamalla se kuvailevaan ja kriittiseen suuntaukseen. Kuvailevaksi tai analyttiseksi nimetty diskurssianalyysi keskittyy tutkimaan yksityiskohtaisesti sitä, miten kieltä käytetään, kun kriittinen diskurssianalyysi pyrkii ottamaan kantaa tutkimiinsa sosiaalisiin ilmiöihin (Jokinen & Juhila 2000, 66–89). Kriittiseen diskurssianalyysiin on sisäänrakennettu valtaistaminen, käytäntöön keskittyminen ja muutoksen airuena toimiminen (Blommaert & Bulcaen 2000, 449).

Kriittisessä diskurssianalyysissä tutkitaan esimerkiksi auktoriteettia, kielellisiä vastakainasetteluja ja niiden dekonstruktioita ja keskitytään usein makroanalyysiin, esimerkiksi siihen miten lääketieteen diskurssi määrittelee sekä potilaita että lääkäreitä. Wood & Kroger (2000, 21–22) mainitsevat kriittisen diskurssianalyysin olevan aloittelevalle tutkijalle usein melko hankala sovellettava laajuudestaan johtuen.

Sosiaalisen konstruktionismin käsityksen mukaan tutkija kuvaa ja luo sosiaalista todellisuutta tutkimuksensa kautta, eikä voi asemoitua sen ulkopuolelle objektiiviseksi tarkkailijaksi (Jokinen 2000, 41). Tutkija ottaakin aina implisiittisesti tai eksplisiittisesti kantaa siihen, suhtautuuko sosiaaliseen konstruktionismiin ontologisesti vai epistemologisesti. Juhilan (2000, 162–165) mukaan ontologisessa käsityksessä ymmärretään diskursiivisen todellisuuden ympärillä olevan ei-diskursiivisia maailmoja, joiden suhdetta ja vaikutusta diskurssin muotoutumiseen voidaan tutkia.

Epistemologinen konstruktionismi ei ota kantaa kielen ulkopuoliseen maailmaan vaan tarkastelee diskursseja pelkästään intersituationaalisesti, merkitysten tilanteesta toiseen liikkumiseen keskittymällä. On mahdollista sijoittua myös näiden kahden näkemyksen välille. Tällöin diskurssien nähdään olevan yhteydessä valtaan ja instituutioihin. Diskurssi nähdään myös kulttuurisena tulkintaresurssina, jolla voidaan saada aikaan hyvin erilaisia asioita eri tilanteissa. (Juhila 2000, 162–165.)

Edellä mainituilla lähestymistavoilla on ilmeinen yhteys aiemmin esittelemiini tiukkaan ja kontekstuaaliseen konstruktionismiin: epistemologinen tutkijapositio vastaa tiukkaa konstruktionismia ja ontologinen tutkijapositio puolestaan kontekstuaalista konstruktionismia.

Sosiaalinen konstruktionismi on saanut myös osakseen kritiikkiä. Se ei siis ole teoreettisena kokonaisuutena kiistaton tai yksimielisesti hyväksytty, kuten muutkaan teoreettiset rakennelmat. Esimerkiksi Ian Hacking (1999) on teoksessaan käsitellyt laajasti sosiaalisen konstruktionismin ongelmakohtia. Kritiikistä huolimatta katson sosiaalisen konstruktionismin ja sen ideoihin perustuvan diskurssianalyysin teoreettiseksi kokonaisuudeksi, jonka avulla on mielekästä tarkastella erityisesti sosiaalisen elämän ilmiöitä.

Palaan sosiaaliseen konstruktionismiin ja diskurssianalyysiin vielä analyysiluvussa, jossa kerron tekemistäni teoreettisista ja metodisista valinnoista. Ennen sitä kuvaan aineiston hankkimisen prosessia ja kerron tutkimushaastatteluiden tekemisestä.

4 Haastattelut

Kun olin valinnut tutkielmani aiheen aloin pohtia, miten tavoittaisin haastateltaviksi toivomiani, asunnottomina olleita ihmisiä. Yksittäisten ihmisten tavoittaminen tiiviillä aikataululla ja vailla taloudellisia resursseja tuntui kovin hankalalta. Olinkin haastateltavia löytääkseni yhteydessä tahoon, joka vastaa kunnallisista asunnottomien palveluista. Kerroin, että olisin kiinnostunut tekemään tutkielmani asunnottomien kokemuksista. Minut toivotettiinkin tervetulleeksi tuetun asumisen kuntouttavaan yksikköön, jota nimitän tutkielmassani asumisyksiköksi tai asuntolaksi. En kuvaa asumisyksikön sijaintia

tai palvelua tarjoavaa tahoa tarkemmin, koska haluan taata tutkielmaan osallistuneille anonymiteetin.

Tutkimusluvan saatuaani kävin esittäytymässä ja kertomassa tutkielmastani ihmisille, joita toivoin voivani haastatella. Kahdeksan yksikössä asuvaa, kuusi miestä ja kaksi naista, lupautuivat haastateltavaksi. Ikähaarukaltaan he olivat pääasiassa 40–50 -vuotiaita. Tämän arvion tein osan kohdalla silmämääräisesti, koska en ollut edellyttänyt haastateltavilta mitään henkilötietoja vaan pelkästään etunimen tai lempinimen. Kaikki haastateltavat olivat menettäneet kotinsa ja asuivat haastatteluhetkellä asumisyksikön yksiössä tai jaetussa kaksiossa. Asumisyksikköön kuului myös yhteisiä tiloja. Asukkaiden oletettiin osallistuvan päivittäisiin askareisiin, elleivät he olleet esimerkiksi töissä talon ulkopuolella.

Asuntola oli päihteetön ja suunnattu päihteitä käyttäneille asunnottomille. Lääkkeet tai esimerkiksi huumekorvaushoito olivat kuitenkin sallittuja, jos niiden käyttö oli suunniteltu osaksi päihteiden käytöstä toipumista tai se oli muusta syystä perusteltua. Vaikka asuntola oli suunnattu päihdeongelmista kärsineille ihmisille, kaikilla asukkailla ei ollut ongelmallista päihdehistoriaa. Paikalla oli henkilökuntaa joka päivä, ja päihteettömyyttä valvottiin esimerkiksi puhalluttamalla, jos käyttämisestä oli epäilystä. Elämä asuntolassa oli varsin vapaata. Jokaisella asukkaalla oli esimerkiksi oikeus olla omassa yksiössänsä tai kaksiossaan oman halunsa mukaan, eikä henkilökunta mennyt asuntoihin ilman asukkaan lupaa.

Tutkimushaastattelut tehtiin haastateltavien omassa tai toisen asukkaan kanssa jaetussa asunnossa sellaisena hetkenä, että saimme olla rauhassa. Koin paikan valinnan mielekkääksi siksi, että haastateltavan kotona hän oli omalla alueellaan ja puhuminen oli näin kenties miellyttävämpää. Virallinen ympäristö olisi voinut vaikuttaa keskusteluun niin, että siitä olisi tullut vähemmän luontevaa tai avointa. Kotiin meneminen oli toisaalta itselleni hieman jännittäväkin kokemus, oltiinhan tällöin toisen ihmisen yksityisalueella. Lisäksi pohdin sitä, tunkeuduinko liian yksityiselle alueelle: haluaisivatko haastateltavat kertoa minulle kokemuksistaan?

Haastatteluhetkellä työskentelin sosiaalityöntekijänä samassa kaupungissa, jossa haastateltavat asuivat. Toin tämän ilmi jo siinä vaiheessa kun kävin esittäytymässä yksikössä

kaikille sen asukkaille. Jokunen haastattelu saattoi jäädä tekemättä siksi, että asemani oli sekä tutkijan että sosiaalityöntekijän, mutta haastateltaviksi lupautuneita tämä kaksoisrooli ei häirinnyt ainakaan siinä määrin, että asiaa olisi eksplisiittisesti nostettu keskusteluissamme esiin ongelmana. Toisaalta minuun kohdistui joissakin haastatteluissa odotuksia, jotka liittyivät sosiaalityöntekijän rooliini.

Katson haastattelutilanteessa käyttäneeni Virokannaksen (2003c, 28–29) tapaan diskursiivista, haastattelutilanteen todentumiseen ja tutkimusaineiston tuottamiseen liittyvää valtaa. Tämä valta tarkoittaa keskustelun pitämistä tutkimushaastattelun viitekehyksessä ja kieltäytymistä sen viemisestä esimerkiksi suuntaan, jossa tutkija määrittäisi haastateltavien asioiden hoitajaksi.

Toteutin haastattelut teemahaastatteluina. Teemahaastattelussa keskustelua ohjaavat aihepiirit, joita käsitellään kaikkien haastateltavien kanssa. Se, miten laajasti mihinkin teemaan keskitytään, ei ole vakio (Eskola & Suoranta 1998, 87). Tässä tutkimuksessa haastatteluiden temaattisena runkona toimi asunnottomuuden aika (Liite 2). Pyysin haastateltavia kertomaan elämästään siitä alkaen, kun he olivat jääneet asunnottomiksi. Tarinan päätepiste oli nykyhetki ja haastateltavan tulevaisuudentoiveet.

Tarinat eivät kaikilla haastateltavilla suinkaan alkaneet samankaltaisesta tilanteesta tai päättyneet samalla tavalla. Tähän vaikutti muun muassa se, että ihmiset olivat jääneet asunnottomiksi eri-ikäisinä ja erilaisissa elämäntilanteissa. Osalla oli kokemus toistuvasta asunnottomuudesta, jolloin tarina saattoi sisältää useita alkujia ja loppuja. Tämä diversiteetti kuvaa hyvin sitä, miten moninainen ilmiö asunnottomuus on.

Haastattelijan ja haastateltavan vuorovaikutus vaikuttaa haastattelun lopputulokseen (Hirsjärvi & Hurme 2000, 49). Se, miten haastattelija kysyy asioista, ei siis ole yhdentekevää. Keskustelijoiden näkökulmat saattavat poiketa toisistaan, vaikka haastattelua tehdessä tätä saattaa olla vaikeaa havaita. Haastateltava ja haastattelija saattavat esimerkiksi liikkua eri tasoilla, haastattelija yleisellä ja haastateltava omaan elämämpiiriinsä liittyvissä asioissa (Ruusu vuori & Tiittula 2005, 36–37).

Pyrin ottamaan tämän huomioon haastatteluja tehdessäni ja varmistamaan haastateltavalta uudelleen kysymällä, jos jokin asia jäi minulle epäselväksi. Kiireetön, rauhallinen

haastattelutilanne auttoi todennäköisesti minua keskittymään haastateltavan puheeseen niin, että väärinkäsityksiltä pääasiassa vältyttiin. On silti otettava huomioon se mahdollisuus, että olen joissakin kohdissa tulkinnut haastattelemani ihmisen puhetta tavalla, jota hän ei tunnista. Täysin tätä ei todennäköisesti ole mahdollista välttää missään tutkimuksessa, koska tutkijan subjektiiviset käsitykset ovat aina mukana sekä tutkimusky-symyksen asettelussa että tulosten tulkinnassa (Hirsjärvi ym. 1997, 281).

Kahta samanlaista haastattelutilannetta ei ollut, vaan jokaisesta muotoutui hyvin omanlaisensa. Kaikki keskustelut olivat tunteita herättäviä, koska käsitelimme vaikeita asioita. Osa haastatteluista eteni minun johdollani, toiset haastateltavat ottivat aktiivisemmän roolin. He puhuivat antamieni teemojen lisäksi esimerkiksi näkemyksistään yhteiskunnallisista asioista kuten omaa asuinpaikkaansa koskevasta kilpailutuksesta. Haastattelut olivatkin kokonaisuutena paljon värikkäämpiä ja laajempia kuin olisin uskaltanut odottaa.

Haastattelemani ihmiset kertovat tietystä ajanjaksosta elämässään ja heidän kertomuksistaan on löydetävissä alku, keskikohta ja loppu. Olen viitannut haastateltujen puheisiin kertomuksina tai tarinoina. Tämä on tietoinen valinta, jonka olen tehnyt sosiaalisen konstruktionismin metateoreettisen viitekehyksen ohjaamana.

Vilma Hänninen (1999, 13–15) tarkastelee ihmisten kertomia tarinoita sekä sosiaalisen todellisuuden muokkaamisena että osana reaalista elämää. Omaa elämäntarinaansa luova yksilö on samanaikaisesti sekä kulttuurin tuottama että sen tuottaja: elämäntarina, kuten kaunokirjalliset tarinatkin, syntyvät tietystä sosiaalisessa kontekstissa. Tarinat ovat samaan aikaan luovaa toimintaa ja ammentavat aiemmasta kulttuurisesta traditiosta. Näin kulttuurinen sidonnaisuus ja yksilöllinen, luova toiminta limittyvä toisiinsa.

Elämän jäsentämiseen käytetyt tarinat eivät ole ihmisen vapaasti valittavissa, vaan niihin vaikuttavat sekä taustakulttuurimme että yhteisö jossa elämme (Valkonen 2007, 24–25). Haastateltujen mahdollisia tarinoita rajaavat siis kulttuurissamme vallitsevat käsitykset ja oletukset asunnottomista sekä muut heidän elämäntilanteeseensa liittyvät tekijät.

Myös Granfelt (1998, 41–42) käsittää haastatteluissa kerrotut elämäntarinat kertomuksina, joiden avulla haastateltavat rekonstruoivat elettyä elämäänsä ja rakentavat identiteettiään. Tutkimuksen kohteena on kerrottu elämä, joka saa alkunsa kertojien todellisuudesta. Tulkinta ei kohdistu kertomusten taakse tai ulkopuolelle, vaan kertomus on tutkimuksen kohde sinällään.

Olen tässä tutkielmassa tarkastellut haastateltavien puhetta Granfeltin ja Hännisen tavoin, kertomuksina jotka haastateltavat ovat rakentaneet haastattelutilanteessa ja joilla he aktiivisesti tuottavat sosiaalista todellisuutta tutkimushaastattelun kontekstissa. En tee kertomusten perusteella oletuksia niiden ulkopuolisista asioista vaan tutkin sitä, miten niiden sisällä muodostetaan käsityksiä tai puretaan oletuksia.

Tarina on Jari Eskolan ja Juha Suorannan (1998, 22–23) mukaan ihmiselle tyypillinen tapa jäsentää todellisuutta, ja esimerkiksi tutkimus voidaan nähdä tieteellisenä kertomuksena, joka noudattaa omia lainalaisuuksiaan. Tutkielmassani muodostankin haastateltujen tuottamista konstruktioista tutkimuksellisen tarinan, jossa oma näkemykseni ohjaa lopputuloksen syntymistä. Ennen haastateltavien tarinoiden analyysiä kerron vielä teoreettisista ja metodisista sitoumuksistani ja kuvaan aineiston analysoimista.

5 Aineiston analyysi

5.1 Diskurssien analysoiminen

Jo analyysin alkuvaiheessa päätin, että tarkastelen haastateltavien puhetta enkä minun ja haastateltavan vuorovaikutusta. Tämä valintani sitoo tutkielmani retorista toimintaa tutkivaan diskurssianalyysiin. Olen keskittynyt erityisesti sosiaaliseen kieleen, siihen miten haastattelemani ihmiset rakentavat puheessaan käsitystä itsestään ja suhdettaan muihin ihmisiin.

Vaikka tässä tutkielmassa painotankin erityisesti yksittäisissä sosiaalisissa tilanteissa tuotettuja käsityksiä, kaksi muuta diskursiivista ulottuvuutta, intertekstuaalisuus ja julkinen keskustelu, ovat mukana viitekehyksenä ja kriittisen pohdinnan kohteena. Aikaisempaan tutkimukseen viittaaminen tuo mukaan intertekstuaalisen ulottuvuuden ja

asunnottomuudesta käyty julkinen diskurssi puolestaan tulee sekä aikaisempien tutkimusten että mediaan viittaamisen kautta esiin.

Koen useita eri diskurssianalyysin ulottuvuuksia yhdistelevän lähestymistavan mielekkääksi siksi, että aiempaan tutkimukseen ja sanomalehtien käsityksiin viittaaminen auttaa lukijaa muodostamaan käsityksen siitä, miten asunnottomia tai asunnottomuutta yleensä määritellään. Vallitsevan diskurssin esittely tekee myös esimerkiksi aiemmassa luvussa esittelemäni vastapuheen ymmärrettäväksi. Vastapuheen kohde, hallitseva asunnottomuus- ja päihdepuhe, toimii tärkeänä peilauspintana haastateltujen näkemyksille.

Olen jo ennen analyysiä ja sitä tehdessäni pohtinut myös suhdettani kriittiseen ja analyttiseen diskurssianalyysiin. Kumpikin näkökulma on omassa tutkimuksessani perusteltavissa. Kriittisestä näkökulmasta katsottuna kuvaileva analyysi unohtaa tärkeitä eriarvoisuuteen liittyviä kysymyksiä, kun analyttisestä näkökulmasta katsottuna kriittinen ote voi olla liian julistava ja epätieteellinen (Gee 1999, 8–10). ”Puhtaasti” kriittistä diskurssianalyysiä en voi sanoa tekeväni, koska keskityn tietyssä sosiaalisessa kontekstissa tapahtuvaan puheeseen.

Nämä tekemäni valinnat sitovat sen analyttisesti suuntautuneeseen diskurssien tutkimukseen, jossa päämääränä on tarkastella sosiaalisen todellisuuden yksityiskohtia (Jokinen & Juhila 2000, 85–89). Sidon kuitenkin haastatteluaineiston laajempaan aiheesta käytyyn diskurssiin. Yhdyn Paul Geen (1999, 9–10) näkemykseen siitä, että diskurssianalyysin tulisi aina olla kriittistä, koska kieli sisältää väistämättä sosiaalisten resurssien jakamista ja sosiaalisen maailman uudelleenmäärittelyä.

Tutkielmassani onkin pohjavire, joka ammentaa kriittisen diskurssianalyysin periaatteista. Olen kuvaillut sitä, miten asunnottomuus yleensä konstruoidaan muiden kuin asunnottomien itsensä toimesta, ja tämä aiemman tutkimuksen intertekstuaalinen diskurssi liikkuu myös makrotasolla. Pohdin lisäksi sitä, miten haastateltavien puhe kyseenalaistaa asunnottomista luotuja konstruktioita. Olen vielä määritellyt asunnottomuuden osattomuudeksi tietyistä kulttuurisista resursseista ja pyrin tuottamaan uudenlaista, vallitsevaa diskurssia kyseenalaistavaa näkemystä, mikä on kriittisen diskurssianalyysin keskeinen tavoite.

Kirsi Juhila (2000, 201–227) on käsitellyt tutkijan positiota diskurssianalyttisessä tutkimuksessa. Hän huomauttaa, että tutkijan toiminta on samankaltaista kielellistä toimintaa kuin se, mitä hän tutkii. Tutkija on dialogissa aineistonsa, muiden tutkijoiden ja kulttuurisen ympäristönsä kanssa, ja hänellä on käytössään tietyt tulkintaresurssit. Tutkiesaan ei voi siis välttää oman positionsa olemassaoloa, ja siitä vaikeneminen tai itsensä ulkopuoliseksi ja objektiiviseksi määrittely on myös positio. Juhila esittelee neljä erilaista tapaa lähestyä aineistoa: analyytikon, asianajajan, tulkitsijan ja keskustelijan positiot.

Keskustelijan positio on Juhilan (2000, 230) mukaan väistämätön osa tutkijuutta, koska tutkimustulokset rakentuvat joka tapauksessa osaksi tieteen diskurssia. Katsonkin keskustelijan position itselleni relevantiksi, koska osallistun tutkielmallani aiheesta käytyyn tieteelliseen keskusteluun. Kolmea muuta lähestymistapaa on mahdollista soveltaa ja sovittaa toisiinsa. Asemoin itseni asianajajan ja toisaalta tulkitsijan rooliin, koska otan kantaa yhteiskunnan epäoikeudenmukaisiksi katsomiini käytäntöihin ja toisaalta pohdin omaa asemaani tutkijana. Perustan tutkielmani aiemman tutkimustiedon muodostamalle pohjalle. Pyrin kuitenkin pitämään aiempaan tutkimukseen perustuvat kannanottoni maltillisina, joten analyytikon viitteitäkin asemastani löytyy.

Olen myös pohtinut asemaani suhteessa kontekstuaaliseen ja tiukkaan konstruktionismiin, jotka ohjaavat sitä, miten olen lähestynyt aineistoani. Uskon, että sosiaaliseen todellisuuteen vaikuttavat myös diskurssien ulkopuoliset ilmiöt, eikä sosiaalisia ongelmia tai niiden tutkimista voida redusoida vain diskursiivisessa todellisuudessa muodostuviksi. Bestin (2003, 52–60) tapaan ajattelen, että sosiaalisista ongelmista kuten asunnotto-
muudesta pitää voida puhua myös esimerkiksi tilastotietoon nojaten, koska pelkkiin diskursseihin keskittyminen kaventaisi tutkimuksen näkökulmaa. Asemoidun siis kontekstuaalisen konstruktionismin viitekehykseen. Valintani tarkoittaa myös sitä, että sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä tutkijanpositioni on ontologinen.

5.2 *Analyysin toteutus*

Tein kaikki tutkimushaastattelut joulukuun 2010 aikana erikseen haastateltavien kanssa sovittuina aikoina. Haastattelut olivat kestoaltaan hyvin erimittaisia, lyhyin oli noin tunnin mittainen ja pisin melkein kolme tuntia. Yhteensä haastattelunauhaa kertyi noin 13 tuntia. Aloin litteroida aineistoa heti ensimmäisen haastattelun jälkeen, ja se osoittautui-kin viisaaksi ratkaisuksi, koska kirjoittamista kertyi 115 sivua. Tein litteroinnin hyvin yksinkertaisesti kirjaamalla sanasta sanaan omat ja haastateltavan puheenvuorot. Prosessi oli melko työläs ja aikaa vievä, joskin myös antoisa, koska litteroidessani minulle alkoi jo hahmottua se, millaisiin asioihin painottaisin analyysiä.

Merkitsin haastateltavat litteroinnin jälkeen M ja N -kirjaimilla haastatellun sukupuolen mukaan ja annoin kullekin satunnaisesti valitun järjestysnumeron. Ennen haastateltujen nimeämistä mietin pitkään sitä, olisiko kuitenkin viisaampaa jättää sukupuoli mainitsematta. Pohdittuani asiaa ja keskusteltuani ohjaajani kanssa tulin siihen lopputulokseen, että kirjoitan haastateltujen sukupuolen näkyviin.

Sukupuolen esiin tuominen on perusteltua siksi, että lukija tekee joka tapauksessa siitä päätelmiä. Tukeudumme sukupuolineutraalisti esitellyn tekstikatkelman lukiessamme kulttuurisiin malleihin siitä, mitä naiset tai miehet yleensä sanovat, eivätkä arvauksemme välttämättä vastaa todellisuutta. Kun sukupuoli on selkeästi ilmaistu, tämä tulkin-
nanvaraisuus poistuu. (Kuronen & Hokkanen 2008, 40–41.)

Kirjoitin jo litteroinnin aikana muistiinpanoja, joihin merkitsin aineistosta poimimiani mielenkiintoisia tai toistuvia teemoja. Kun olin litteroinut kaikki aineistot, luin ne pape-riversioina. Ensimmäisen lukukerran aikana tein lisää huomioita teemoista. Toisella lukukerralla aloin etsiä tutkimustehtäväni mukaisesti haastatteluista katkelmia, joissa haastateltavat puhuvat asunnottomuudesta ja suhteistaan muihin ihmisiin suoraan tai epäsuorasti. Leikkasin sähköisestä materiaalista kiinnostavat katkelmat omiksi tiedos-toikseen.

Myöhemmin olen tehnyt tarkemman jaottelun, jossa olen keskittynyt siihen, millaista toimijuutta haastateltava puheessaan tuottaa. Lisäksi olen tarkastellut sitä, millaisia suhteita hän puheessaan rakentaa itsensä ja muiden ihmisten välille. Lopuksi olen vielä

analysoinut kertojalle erilaisten ihmissuhteiden ja toimija–asemien kautta muodostuvia identiteettejä. Se, painottuuko analyysi enemmän ihmissuhteisiin vai toimija–asemiin, vaihtelee aineistopaimintojen välillä. Alla on käytännöllinen esimerkki siitä, miten olen analyysii tehnyt. Käytän esimerkkinä katkelmaa, jossa yksi haastattelemistani ihmisistä kertoo asunnottomaksi jäämisestään.

Tekstikatkelma	Diskurssien etsintä	Diskurssien nimeäminen
<p>H: Kerro vaan ekaks, mua kiinnostaa se et miten sä olet jääny asunnottomaksi ja niinku ihan sun elämäntarinaa siitä eteenpäin</p> <p>V: Mä tapasin nuoruudenystäväni yhen naisen, ja ruvettii siinä tapaileen vähän enemmänkii. Ja vanhoilla päivilläni musta tuli sitte kahden lapsen isä. Siinä kävi sitte sillee et tuli riitoja ja ajatteli et tilanne pitää saada vihellettyä poikki ja lähdin siitä. Ni siitä asti mä seilasın vähän siel sun täällä.</p>	<p>”Siinä kävi sitte sillee et tuli riitoja ja ajatteli et tilanne pitää saada vihellettyä poikki ja lähdin siitä.”</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Riidat parisuh- teessa – Päätös lähteä kotoa

Tämän esimerkin kaltaisesti analysoin koko aineiston poimien haastattelupuheesta kohtia, joissa haastateltavat puhuivat asunnottomuudesta ja suhteistaan muihin ihmisiin sekä ottivat erilaisia toimija–asemia.

Olen jakanut analyysiosuuden tutkimuskysymysten mukaisesti kolmeksi luvuksi, joissa käsittelen asunnottomaksi jäämiseen johtanutta tilannetta, asunnottomuuden aikaa ja nykyhetkeä. Lopuksi tarkastelen yhteenvetoluvussa suurta tutkimuskysymystäni eli asunnottomille eri elämänvaiheissa muodostuvia identiteettejä. Se, mitkä asiat painottuvat kussakin analyysiluvussa, vaihtelee luvuittain sen mukaan, mitkä asiat nousivat tulkintani mukaan kertomuksissa keskeisiksi. Pyrkimykseni on kertoa olennainen kustakin elämänvaiheesta, minkä vuoksi lukujen pituus vaihtelee.

6 Kodin menettäminen

6.1 Ajautumista ja rationaalisia päätöksiä

Suurin osa haastattelemistani ihmisistä kuvasi asunnottomaksi jäämisen liittyneen ainakin jossain määrin päihteiden käyttöön. Kodin menettäminen oli kuitenkin saattanut tapahtua vaikean elämäntilanteen ja useiden ongelmien summana, kuten seuraavassa lainauksessa:

”Mulle tuli ero, konkurssi ja ero. Seuraavat vuodet sit asuin autossa”
M4

Asunnottomaksi jääminen oli tapahtunut konkurssin ja eron myötä, eikä haastateltava tarkentanut asunnottomaksi jäämistään tämän enempää. Kuulijalle muodostuu käsitys hyvin vaikeasta tilanteesta, jossa konkurssi ja ero ovat johtaneet kodittomaksi joutumiseen. Sitä, miksi tai miten koti tarkalleen ottaen menetettiin, ei mainita. Vaikeneminen kodin menetyksestä voi kertoa siitä, että asia ei kaipaakaan kertojan mielestä enempää selittämistä. Toisaalta sen voi ymmärtää myös vastapuolelta: ehkä kodin menettäminen ei ollut hänelle niin merkityksellinen tapahtuma kuin haastattelija oli olettanut, vaan perheen ja työn menettäminen on ollut se tapahtumaketju, joka suisti arjen raiteiltaan. Asunnottomuus määrittyi tällöin vain osaksi negatiivista jatkumoa. Seuraavassa katkelmassa asunnottomaksi jääminen esiintyy myös sivuosassa. Koti on menetetty vaikeiden tapahtumien seurauksena:

”Mä otin ite lopputilin. Mä rupesin olee niin puhki ettei musta ollu työntekijäks et alkoholi ja muut päihteet vei mennessään.”
M6

Haastateltava kertoo, miten on irtisanoutunut oma-aloitteisesti töistä, kun päihteet ovat vaatineet yhä suuremman osan elämästä. Irtisanoutumispäätöksestään puhumalla kertoja tuottaa aktiivista toimijuutta. Hän ottaa kuitenkin heti tämän jälkeen passiivisen toimijaseman kertoessaan, että päihteet veivät mennessään. Näin päätös lähteä työstä määrittyi osaksi päihteiden ohjaamaa jatkumoa, jota haastateltava ei pystynyt hallitsemaan. Päihteillä oli keskeinen osa myös seuraavassa lainauksessa:

”Sitte perhe hajos, ja sitte alkoholi vei enemmän ja enemmän”
M5

Alkoholi on vienyt haastateltavaa, eikä hän ole kuvauksessa aktiivinen toimija vaan passiivinen ja vailla valinnanmahdollisuuksia. Perheen hajoaminen ja päihteiden vietäväksi joutuminen on tapahtunut ikään kuin irrallaan haastateltavasta. Haastateltava ei eksplisiittisesti puhu asunnottomaksi jäämisestä, joten se jää ikään kuin sivuosaan. Seuraavassakin kuvauksessa asunnottomaksi jääminen on vain osa ongelmien vyyhtiä:

” Mul oli menny tosi hyvin koulussa ennen ku häätö ja parisuhdekuviot keskeytti sen.”
N8

Haastateltava kuvaa, kuinka oli opiskellut menestyksekkäästi. Parisuhdeongelmat saivat kuitenkin yllötteen ja häätö katkaisi hyvin sujuneen arjen. Puheessa häätö ja parisuhdekuvaukset esiintyvät ikään kuin kertojasta riippumatta tapahtuvina asioina, mikä kuvastaa tilanteen kaoottisuutta ja hallinnan mahdottomuutta. Katkelmassa toistuu myös aikaisemmissa haastatteluissa esiintynyt asetelma, jossa asunnottomaksi jäämiseen on liittynyt keskeisenä tärkeinä muita asioita kuin siihen tyypillisesti liitetty päihdeongelma (Shier ym. 2010, 14). Päihteiden käyttö ei itse asiassa näyttäydä tässä lainauksessa asunnottomuuden syyksi lainkaan. Hyvin sujuneesta koulusta puhuminen voidaan ymmärtää vastapuheena: kertoja ei asemoidu asunnottoman stereotyyppiseen rooliin vaan opiskelevaksi aikuiseksi.

6.2 Irtautuminen perheestä

Asunnottomaksi jäädessään kaikki haastateltavat olivat tavalla tai toisella etääntyneet perheestään. Perhesuhteiden rikkoutuminen liittyi joillakin haastatteluilla päihteiden käyttöön, mutta sitä selitettiin myös muilla syillä. Asunnottomaksi joutuminen oli saatanut myös seurata tietoisista päätöistä sanoutua irti perheestä. Seuraavassa kuvauksessa asunnottomuuden alkaminen liittyi eroon puolisoista:

”Siinä kävi sitte sillee et tuli riitoja ja ajatteli et tilanne pitää saada vihellettyä poikki ja lähin siitä.”
M4

Haastateltava kuvaa parisuhteen riidat syyksi asunnottomaksi jäämiseen. Asunnottomuus on seurausta siitä, että hän päätti ”viheltää pelin poikki”. Tätä metaforaa käyttämällä kertoja ottaa aktiiviseen, päämäärätietoiseen toimijan aseman. Asunnottomuus on seurausta rationaalisesta päätöksestä lopettaa parisuhde ja siihen liittyneet riidat, eikä siihen liity päihteiden käyttöä tai laiskuutta, jotka usein yhdistetään asunnottomaksi joutumiseen (Shier ym. 2010, 14). Tulkitsenkin haastateltavan kuvauksensa vastapuheeksi, jolla hän kyseenalaistaa vallitsevan käsityksen asunnottomista. Haastateltavan voidaan myös katsoa ottavan perinteisen miehisen aseman yksilönä, jolle koti merkitsee itsenäisyyden rajoittamista (Sulkunen ym. 1985, 291–296). Toinen haastateltava kuvaa etäisyyden ottamista perheeseen näin:

”Mä en halua rasittaa sillä, et he ei tiedä, en oo heille kertonu.”
M5

Haastateltava kuvaa, miten ei ole ollut perheenjäsenten kanssa tekemisissä siksi, että ei halunnut rasittaa heitä tilanteellaan. Vaikenemalla ja etäisyyttä ottamatta hän on voinut varjella läheisiään, estää heitä rasittumasta. Tällöin etäisyyden ottamisesta konstruoituu altruistinen valinta: perheen hyvinvointi asetetaan etusijalle ottamalla heihin etäisyyttä. Etäisyyden ottamista saatettiin perustella myös haastateltavan itsensä säästämisen kautta, kuten seuraavassa lainauksessa, jossa haastateltu kertoo, miksi ei aikoinaan puhunut perheelleen elämäntilanteestaan, joka johti asunnottomuuteen:

”Et ne on kuitenkin sellasia asioita et niistä ei hirveesti halua puhua, et ne yrittää itsekin unohtaa”
M7

Puhumatta jättäminen ja perheestä etääntyminen kuvataan selviytymiskeinoksi. Vaikeita asioita on ollut haastateltavan mukaan helpompi paeta vaikenemalla ja etäisyyttä ottamalla kuin jakamalla niitä perheen kanssa. Toisaalta on huomionarvoista, että kertoja sanoo haluavansa itsekin unohtaa asunnottomuuden. Oletan tämän viittaavan siihen, että perhe ei ehkä itse asiassa halua kuulla hänen tilanteestaan. Tällöin se, miksi asiasta ei haluta puhua, voikin viitata läheisiin, jotka haluavat sivuuttaa kertojan vaikean tilanteen. Haastateltava ei halua puhua, koska kukaan ei välttämättä kuuntele. Asunnottomuudesta konstruoituu näin asia, josta ei puhuta. Seuraavassa katkelmassa haastateltava kertoo asunnottomaksi jäämisestään ja avun hakemisesta perheenjäseniltään:

”Enkä mä ihan niin läheisissä väleissä ole ku olen ollu perheen musta lammas ni en ole sitä apua heiltä pyytäny. Kyl he tietää sen päihteiden käytön ja muun.”

M5

Kertoja kuvaa itseään mustaksi lampaaksi, erilaiseksi kuin muut perheenjäsenet. Hän määrittyy lainauksessa perheyhteisön ulkopuoliseksi ihmiseksi, joka ei pyydä apua. Tämä määritelmä saattaa liittyä haastateltavien perhesuhteiden erityisiin olosuhteisiin, mutta todennäköisemmin kielikuva liittyy päihteiden käyttämiseen. Aikaisemmassa tutkimuksessa on kuvattu, miten päihteiden käyttäminen on vaikuttanut negatiivisesti ihmissuhteisiin. Päihteiden käytön myötä rikkoutuneet suhteet perheeseen ja läheisiin esiintyvät esimerkiksi Virokannaksen (2004, 27) tutkimien, huumeita käyttäneiden nuorten kertomuksissa.

Päihteiden käyttöön liittyvästä elämäntavasta koettiin Sanna Väyrysen (2007, 117–199) haastatteleminen, huumeita käyttäneiden naisten kertomuksissa häpeää ja huonommuutta. Väyrysen tutkimukseen osallistuneilla naisilla käytön peittelystä seurasi valheiden kierre, joka saattoi etäännyttää perheestä ja läheisistä. Haastattelemani ihminen kuvaa avun pyytämättä jättämisen seuraavan siitä, että on ”musta lammas”, mikä tulkintani mukaan tarkoittaa päihteiden käyttöön liittyvän identiteetin omaksumista ja siitä seuraavaa häpeää ja ulkopuolisuuden tunnetta.

6.3 Päihteetön asunnottomuus

Asunnottomuuteen liitettyjä attribuutioita tutkineen Adrian Furnhamin (1996, 199) mukaan asunnottomien auttamisen menetelmät vaikuttavat olevat läheisesti linkittyneitä siihen, mistä asunnottomuuden ymmärretään johtuvan. Laajasti julkisuudessa tuotettu käsitys asunnottomuudesta ohjaa sitä, millaisia ongelmia asunnottomuuteen liitetään ja millaisin keinoin sitä yritetään ratkaista.

Vassilis Arapgloun (2004, 626) tutkimus, jossa tarkastellaan ateenalaisten asunnottomien spatiaalista ja institutionaalista hallintaa, on valaiseva esimerkki määritelmien vaikutuksesta. Joidenkin asunnottomien yömajojen säännöissä asunnottomiksi määriteltiin vain työttömät miehet. Asunnottomiksi ei toisaalta määritelty monia muita kodittomia

ryhmiä, kuten esimerkiksi pahoinpideltyjä naisia, pakolaisia, paluumuuttajia ja henkilöitä, joilla oli terveys- ja talousongelmia.

Suomalaisessa, asunnottomuutta koskevassa diskurssissa päihteiden ongelmakäyttö on puolestaan korostetusti esillä. En löytänyt yhtäkään tutkimusta, jossa sitä ei olisi liitetty asunnottomuuteen lainkaan tai jossa se olisi ollut sivuosassa. Helsingin Sanomien artikkeli, johon johdannossa viittasin, on hyvin samankaltainen kuin muutkin eri medioissa käytetyt puheenvuorot asunnottomista: heitä edustamaan valitaan lähes aina päihdeongelmista kärsivä ihminen.

Asunnottomaksi jäämiseen Suomessa ei silti välttämättä liity runsasta tai ongelmallista päihteiden käyttöä. Aineistossani oli myös esimerkkejä siitä, että asunnottomuuteen voivat johtaa muut kuin alkoholin tai huumeiden käyttöön suoraan tai välillisesti liittyvät syyt. Asunnottomuudesta yleisesti jaettu käsitys päihdeongelmaisina (esim. Granfelt 1998, 54–55) saattaa aiheuttaa sen, että muut kuin päihdeongelmaiset asunnottomat jäävät kuitenkin huomiotta ja jopa vaille toimivia palveluja.

En tarkastele päihteetöntä asunnottomuutta lähemmin aineiston avulla, koska vähäisen haastateltavien määrän vuoksi en voisi taata intymiteettisuoja niille, joilla ei ollut kokemusta päihteiden ongelmakäytöstä. On kuitenkin tärkeää ottaa huomioon se, että asunnottomuus voi olla täysin päihteetöntä. Päihteetön asunnottomaksi joutunut ei välttämättä sovi minkään olemassa olevan kategorian sisälle, ja hänen voi olla vaikeaa saada apua. Tästä voi pahimmillaan seurata jopa palveluiden ulkopuolelle tipahtaminen. Diskurssit, joissa määritellään asunnottomuutta, linkittyvät siis vahvasti diskurssien ulkopuoliseen maailmaan aiheuttaen konkreettisia seurauksia ihmisten arkeen.

7 Elämä asunnottomana

7.1 Päihteiden maailma

Asunnottomuuden aikana päihteiden käyttö oli ollut suurimmalla osalla haastattelemissani ihmisistä runsasta. Granfelt (1998, 143–144) kirjoittaa, miten emotionaalinen toistamispakko, joka johtaa päihteiden hallitsemattomaan käyttöön, muodostuu lopulta sekä

ahdistuksen ja pahan olon syyksi että seuraukseksi. Juomalla tai huumeita käyttämällä voidaan hänen mukaansa pyrkiä kestämään kohtuuttoman raskas tilanne ja pakenemaan itsesyytöksiltä ja arjen murheilta. Päihteiden hallitsematon käyttö kuitenkin rajaa Granfeltin mukaan ihmisen liikkumatilaa ja etäännyttää hänet yhä kauemmas omien tarpeiden tunnistamisesta

Päihteiden käyttäminen oli ollut useille haastattelemilleni ihmisille pako- tai selviytymiskeino jo ennen asunnottomuutta. Juodessa oli mahdollista hetkeksi unohtaa ne asiat, jotka painoivat mieltä. Tässä haastateltava kertoo siitä, miten hän ylipäänsä suhtautuu juomiseen.

”Mä en oo ruvennu enää juomaan siksi että juotattaa, et siin on aina tullu joku semmonen ihmeellinen rysähdys ja mä tyhmässä päässäni kuvittelen että ainoa ratkasu on vetää pää himmeeks.”

M1

Liiallinen päihteiden käyttö on johtanut toistuvasti ongelmiin, joita sen avulla on yritetty välttää. Asunnottomuuden aikana haastateltava oli käyttänyt päihteitä selviytyäkseen, mikä oli luonteva jatkumo sille, että hän koki päihteiden käytön ratkaisuna ongelmiin. Kertoja vaihtaa aikamuotoa kesken lauseen: ensin hän kertoo siitä, miten on aikaisemmassa elämässään ryhtynyt juomaan siksi, että on tapahtunut jotakin ikävää, minkä jälkeen hän on hakenut ratkaisua juomisesta. Tämän jälkeen haastateltava siirtyy kuvaamaan nykytilaa kertomalla, kuinka ”kuvittelee tyhmässä päässään että ainoa ratkaisu on vetää pää himmeeksi”. Hän asemoituu siis sekä päihteistä toipuneeksi että päihteiden ongelmakäyttäjäksi, mikä on ymmärrettävää haastateltavan elämäntilanteen huomioon: hänellä, kuten suurimmalla osalla haastelluista, oli sekä aikaisempi päihdeongelmien historia että meneillään oleva ongelmakäytöstä toipuminen.

Päihteiden käyttämistä saatettiin haastatteluissa kuvata välttämättömänä asunnottomuuden kestämiseksi. Seuraavassa katkelmassa haastateltu kertoo, miksi käytti asunnottomana ollessaan päihteitä:

”Selvin päin sitä ei kukaan olis kestänyt, siinä olis tullut joku trauma, olis kilahtanu päässä.”

M37

Kukaan ei olisi haastateltavan mukaan kestänyt selvin päin vailla kotia. Hän kuvaa samassa lauseessa tilanteen mahdottomuutta kolmella eri tavalla, mikä voidaan katsoa retoriseksi tehokeinoksi. Päähteiden käytöstä rakentuu väistämätön seuraus vaikeista olosuhteista. Tämä on varsin ymmärrettävää kun puhutaan asunnottomuuden kaltaisesta ääritilanteesta, jossa selviytyminen on jatkuvaa kamppailua ja keinot vähissä. Samanlaisia asunnottomien kokemuksia on esiintynyt myös aiemmassa tutkimuksessa. Asunnottomat ovat esimerkiksi kertoneet käyttävänsä huumeita paetakseen kadulla elämisen stressaavuutta (Thompson ym. 2010, 244). Seuraavassa lainauksessa päähteiden käyttöä kuvataan edellisestä lainauksesta poiketen rajoittavaksi tekijäksi.

”Se loi sitä lisävarjoo, ettei tuu järkyttävän kipeeks ni piti saada se päivittäinen annos ja se päivähän meni sit monesti sen parissa ja kuukauden tuloista oli ensin uhrattava siihen ja se on ihan hirveen kallista toi katukauppa et se moninkertaistuu.”

N8

Haastateltava kuvaa, miten energiaa ja aikaa on kulunut päihteitä hankkiessa. Niistä on tullut tässä lainauksessa koko elämää hallitseva tekijä. ”Lisävarjosta” puhuminen viittaa siihen, että tilanne oli vaikea jo ilman päihteiden käyttöäkin, mutta päihteistä muodostui tilannetta edelleen pahentava tekijä. Haastateltavan toimijuus on sidoksissa aineiden hankintaan, eikä muulle jää tilaa. Päähteiden hankkimiseen liittyvän stressin lisäksi asunnoton ja päihteitä käyttävä ihminen joutuu myös lukemaan niitä, joiden kanssa hän aikaansa viettää, kuten seuraavassa lainauksessa kuvataan:

”Ku mä rupeen juomaa ja mun pitää hankkia viinaa ja rahaa ja kavereita ja paikkoja missä juoda, ni mus on ainaki 7–8 eri persoonallisuutta, et riippuu kuka sattuu istuun vastapäätä.”

M1

Haastateltava kertoo, että hänellä on monta identiteettiä riippuen siitä, kenen kanssa hän on tekemisissä. Hän on oppinut mukautumaan arvaamattomiin tilanteisiin vaihtamalla identiteettiään kulloisenkin seuran mukaan ja kuvaa, miten vastapäätä istuva ihminen vaikuttaa siihen, minkä roolin hän kulloinkin valitsee. Persoonallisuuden valintaa hän kuvaa käytännöllisen funktion kautta. Erilaiset roolit auttavat häntä saamaan ”viinaa, rahaa, kavereita ja paikkoja jossa juoda”.

Tämän kaltaisen identiteettien jatkuvan konstruoinnin voi nähdä postmodernissa yhteiskuntajärjestyksessä elävän yksilön elämässä väistämättömäksi. Hän ei voi toteuttaa yhtä

muuttumatonta strategiaa elämässään, vaan pelaa useita eri pelejä sitoutumista vältellen (Virokannas 2003a, 297–298). Haastateltavan kertomus voitaisiinkin siis ymmärtää identiteettipelinä, mutta se on tulkintani mukaan kuitenkin ollut kuvatussa tilanteessa selviytymiskeino.

Esille tuotujen identiteettien hallinta voidaan myös tulkita päihdekuvioiden ihmissuhteiden instrumentaalisuudeksi: toisilla ihmisillä on merkitystä heidän tuomiensa hyötyjen kautta. Tämä tulkintani on samansuuntainen sekä Virokannaksen (2003b, 196–197) että Granfeltin (1998, 88–90) tutkimusten tulosten kanssa. Päihteitä käyttävien ja käyttämättömien välille tuotettiin molemmissa tutkimuksissa ero, ja suhteet huumeiden tai alkoholin käyttäjiin määriteltiin pinnallisemmiksi kuin suhteet ”oikeisiin” kavereihin.

Eri päihteiden käyttäjien välille puhuttiin kaikissa haastatteluissa melko selkeä ero. Huumeita ja alkoholia käyttävät määriteltiin omiin ryhmiinsä, joiden ei välttämättä katsottu tulevan toistensa kanssa kovin hyvin toimeen, kuten seuraavassa lainauksessa:

”Kuuskymppinen alkoholisti ja parikymppinen narkomaani ei tuu toimeen ei sitte millään. Et mä oon tällänen vanhan liiton alkoholisti, et hyvin vähän sekakäyttöä”
M5

Kuvauksessa esiintyy kaksi ryhmää, ”vanhat juopot” ja ”parikymppiset narkomaanit”, jotka eivät tule lainkaan toimeen keskenään. Päihteiden käytön eroavaisuuksien lisäksi kyseessä on kaksi eri sukupolvea, jotka eivät voi ymmärtää toisiaan. Haastateltava konstruoii eron myös itsensä ja sekakäyttäjien tai narkomaanien välille kertomalla olevansa ”vanhan liiton alkoholisti”. Tässä, kuten muissakin kuvauksissa narkomaaniksi tai alkoholistiksi identifioituminen näytti olevan suositumpaa kuin eri aineita sekaisin käyttäväksi tunnustautuminen. Puhuja identifioi yleensä seuraavan haastattelun tavoin itsensä jompaankumpaan selkeään ryhmään riippumatta siitä, kertoiko hän käytännössä olleensa sekä huumeiden että alkoholin ja lääkkeiden väärinkäyttäjää.

” Ihme kyllä joo, oon puhdas puistokemisti. Ja mun kaveripiirissä ei ollu, et oltiin tenuja. Et jos siin ois ollu yks tai kaks ni kyl mulle olis kelvannu. Ja oonhan mä toki ottanu hasista tötsyjä, yks tai kaks, mutta ei sillä lailla, et yleensä aina viinasta kännissä.”
M2

Sanomalla ”jos siin ois ollu yks tai kaks ni kyl mulle olis kelvannu” haastateltava määrittelee päihteidenkäyttönsä valintojen olleen tilannesidonnaisia. Haastateltava kuitenkin kokee itsensä ”puhtaaksi puistokemistiksi”, kuten kaveripiirinsäkin, ”hasista yks tai kaks tötsyä” ei määritä häntä vielä sekakäyttäjäksi. Satunnainen huumeiden käyttäminen ei siis hänen puheessaan konstruoi päihdeongelmaisesta sekakäyttäjää. Sama asetelma toistui useissa muissakin haastatteluissa: lähes kaikki olivat kertoneet kokeilleen ainakin kannabista, johon edellisessä lainauksessa viitataan, mutta narkomaaniksi identifioituiivat vain ne, jotka olivat käyttäneet lähes yksinomaan huumeiksi luokiteltavia aineita.

Keskeinen ero eri päihteiden käyttäjäryhmien välillä oli se, että huumeiden käyttäjät määriteltiin yleensä rikollisiksi. Ennen seuraavaan lainaukseen valitsemaani katkelmaa haastateltava on kertonut siitä, kuinka voi itse mennä puiston penkille istumaan viinapullon kanssa, eikä häneen kiinnitetä suurempaa huomiota. Tämän jälkeen hän kuvasi huumeiden käyttäjiä seuraavasti:

”Mut narkomaani ku lähtee hakee niit omia päihteitä ni se astuu heti laittomuuden puolelle, siin tulee heti se käyttö, hankkiminen ja ne. Ja ku ne on kalliita ni niitten rahottaminen, siihen kuuluu niin paljon sellaista.”

MI

Huumeita käyttävän maailma kuvataan erilaiseksi kuin alkoholia juovan. Huumeiden käyttöön väistämättä liittyvä laittomuus kuvataan olennaisena erona, joka jakaa eri päihteiden käyttäjät omiin ryhmiinsä. Huumeiden käytön rahoittaminen kuvataan myös erilaiseksi kuin alkoholin. Haastateltava ei määrittele tarkemmin, mitä hän tarkoittaa kertomalla, että huumeiden käyttöön kuuluu ”niin paljon sellaista”. Aiemmasta laittomuuteen viittaamisesta voitaneen päätellä, että hän tarkoittaa huumeiden käytön rahoittamiseksi tehtyjä rikoksia.

Haastateltavien diskursiiviset eronteot liittyvät todennäköisesti siihen, että Suomessa huumeita käyttävien ja niitä käyttämättömien ihmisten välillä vallitsee merkittävä raja niin huumepoliittisissa linjauksissa, mediassa kuin valtaväestön mielipiteissäkin. Suomensisäistä ja erityisesti heroiniin käyttöä paheksutaan. Raja on kuitenkin hieman hämärtynyt esimerkiksi huumeiden viihdekäyttö-määritelmän myötä. (Virokannas 2003b, 193–194.)

Oman tutkielmani haastatteluissa raja rakennettiin päihdeongelmista kärsivien välille, minkä voi nähdä heijastuksena yleisistä asenteista huumeiden käyttäjiä kohtaan. Toisaalta narkomaaneiksi itsensä luokittelevat haastateltavat eivät kuvanneet omaa ryhmäänsä vähempiarvoisena kuin alkoholia käyttäviä. He saattoivat sen sijaan esimerkiksi kuvata juovia ihmisiä häiriköiksi, kuten seuraavassa lainauksessa, jossa haastateltava vertaa asunnottomien tilapäismajoituksessa yöpyneitä alkoholin käyttäjiä huumeiden käyttäjiin:

”viinan juonti, ne oli melkee aina ne tapaukset semmosii örveltäjiä, kova ääni.”
M4

Juovat ihmiset ovat kuvauksessa kovaäänisiä örveltäjiä, mikä implisiittisesti rakentaa huumeidenkäyttäjistä käsitystä hiljaisina yöpyjinä. Tämä voidaan tulkita positiivisen identiteetin rakentamisena ja pyrkimyksenä vallitsevien käsitysten purkamiseen: huumeita käyttävät eivät ole alkoholia käyttäviä enemmän marginaalissa vaan päinvastoin osaavat käyttäytyä heitä paremmin. Haastateltavat pohtivat myös yleisellä tasolla päihdeiden käyttöään ja syitä siihen. Yksi heistä kuvasi suhdettaan päihteisiin väistämättömänä seurauksena siitä, millainen hän oli:

”Et jos en ois retkahtanu viinaa ni voi olla et oisin retkahtanu naisii tai työhön tai rahaa tai valtaan, et semmoset niin ku mun, se valuvirhe joka mussa tehtiin ni se todennäkösesti niinku ois aiheuttanu jonku hollisimin johonki asiaan.”
M1

Puhuja ottaa passiivisen aseman suhteessa riippuvuuteen: hän ei ole voinut päättää, alkaako riippuvaiseksi vai ei. Kokonaan vailla riippuvuuksia haastateltava ei olisi voinut elää, joten päihteet olivat väistämätön seuraus siitä, että hän ei ollut riippuvainen kuvaamiinsa muihin mahdollisiin asioihin: naisiin, rahaan tai valtaan. Erilaisten mahdollisten riippuvuuksien esiin tuominen painottaa sitä, että haastateltavan toimijuus rajoittui valintaan siitä, mistä hän tuli riippuvaiseksi. Päihteiden käytöstä muokataan puheenvuorossa osa minuutta, mikä voidaan ymmärtää päihteistä toipuvan, menneisyytensä hyväksyvän ihmisen identiteetin rakentamisena.

7.2 Kokemuksia kadulta

Kaikki haastattelemani asunnottomat eivät olleet joutuneet elämään kadulla. Ne, jotka olivat olleet absoluuttisesti asunnottomia, kertoivat kokemuksista, jotka olivat niin fyysisesti kuin emotionaalisestikin äärimmäisen raskaita. Seuraavassa lainauksessa yksi haastateltavista kertoo, millaisia päivät kadulla olivat:

”Sit sitä oppi sen et oltii päivän ajan kirjastoissa ja ostoskeskuksissa ja asemilla pysty norkoilemaan ku sielä oli porukkaa. Et kyl lämpösiä paikkoja oli. Ei oltu koko ajan pihalla, et aina joskus löyty lämmin mesta mis ryypättiiki. Kyllä se oli jotenkin, julkista elämää. Ihminen pystyy ihmeisii. Et ei häpee vaik ihmiset pilkkaa. Et on kovettanu itte-sä. Minuu nuo katseet ei tartu, ei loukkaa mua.”

M2

Kodittomuus on ollut norkoilua siellä, missä oli ihmisiä. Satunnaisesti löytyi lämmin paikka, jossa saattoi esimerkiksi juopotella. Elämä kadulla on ollut jatkuvaa katseiden kohteena olemista, joka on vaatinut paljon. Haastateltava kertoo, kuinka oli kovettanut itsensä kestääkseen pilkan ja loukkaavan kohtelun. Kodittomuus konstruoituu suojattomuudeksi, tilanteeksi jossa on mahdotonta erottaa itsensä muiden ihmisten arvioivilta katseilta. Omanarvontuntoa on äärimmäisessä tilanteessa pyritty pitämään yllä torjumalla ihmisten asenteet. Kun ympärillä ei ole seiniä, ne on rakennettu henkisin keinoin. Koti on sijainnut äärimmäisen pienessä tilassa, omassa mielessä, jonne loukkaukset eivät ole ulottuneet. Lainauksen osittain kolmannessa persoonassa puhumisen voi myös ymmärtää etäisyyden ottamiseksi absoluuttisesti asunnottoman identiteettiin. Kokemusta siitä, että itsellä säilyi jonkinlainen autonomia, oli ylläpidetty myös muin keinoin kuin sulkemalla maailma ulkopuolelle:

”Koska se on aika stressaavaa et joutuu joka kerta yöpaikan miettii. Ja kyl mä sitte ku olin siel ni maksoin ruuasta ja sillee et ei ne mua elättäny.”

M6

Haastateltava kertoo ajasta, jolloin hän oli asunnoton, mutta sai satunnaisesti yöpyä tuttavien luona. Hän mainitsee, ettei ole ollut majapaikan tarjoavien ihmisten elätettävänä, vaan on maksanut esimerkiksi ruuasta. Tämä voidaan käsittää etäisyyden ottamisena asunnottoman identiteettiin. Kontrolli ja vastuun ottaminen rakentavat kuvaa ihmisestä

jolla oli vaikeaa mutta joka säilytti toimintakykynsä siitä huolimatta. Toimintakykyä asunnottomana oleva tarvitsikin, koska jokin paikka piti aina löytää yöksi. Yksi haastateltavista kuvaa tässä keinoaan päästä lämpimään:

”Mä aina menin tahallani yleisille paikoille, opin senki keinon että pääsin lämpimään.”

M7

Yleisille paikoille menemisestä puhumalla haastateltava viittaa siihen, että hän meni norkoilemaan sellaiseen paikkaan, josta poliisi tuli viemään hänet putkaan. Näin haastateltava pystyi varmistamaan sen, että hän ei paleltunut yön aikana. Asunnottoman rooli marginaalissa tulee tässä lainauksessa esille hyvin selkeästi. Jo julkisella paikalla näyttäytyminen on teko, joka edellyttää virkavallan puuttumista. Vaikka kyseinen tapahtumaketju liittyyneen päihteitä käyttävien asunnottomien mahdollisesti aiheuttamiin järjestyshäiriöihin ja niiden ehkäisyyn, asunnottoman yksilön ulkopuolisuus konkretisoituu tapahtumaketjun kautta selkeästi. Hän on marginaalissa siinä määrin, että hänet tullaan siirtämään pois muiden ihmisten näkyvistä. Asunnottoman elämän turvattomuus oli erityisesti kadulla jokapäiväinen ongelma, kuten seuraavassa lainauksessa kuvataan:

”Kuinka turvatonta se on ku sä vaellat tuol ostoskeskuksis, ku rupee väsyttää ni etit sitä vessaa mikä ei oo punasella. Edes puoleksi tuntia, väsyttää niin et mä kaadun.”

M2

Kun kotia ei ole ollut, mitä tahansa tilapäistä lepopaikkaa on pitänyt etsiä koko ajan. Väsyessään haastatellun piti etsiä nukkumapaikakseen esimerkiksi ostoskeskuksen WC:tä, jossa ovi ei ollut lukossa. Hän ei kerro muista ihmisistä kuvauksessaan mitään, mikä korostaa asunnottomuuden yksinäisyyttä. Puheessa ei myöskään ole minkäänlaisia viitteitä ammattiavusta. Toisilta ihmisiltä ei voi odottaa apua, vaan asunnoton on omillaan etsimässä mitä tahansa paikkaa, jossa voi hetken levätä. Seuraavassa katkelmassa haastateltava kuvaa sitä, millä keinoin oli kyennyt viettämään asunnottomana pitkän ajan ilman mainittavia ongelmia, kuten väkivallan kohteeksi joutumista:

”Rehellisyys, eikä mokannut mitään, eikä ärsyttänyt ketään, varpaillaa täytyy elää et semmosta se on” *M4*

Tässäkin kuvauksessa asunnottoman rooli on suojaton. Hänen on pakko olla ”varpailaan” koko ajan, jotta selviäisi. Elämä on ollut jatkuvaa muiden ihmisten tarkkailua ja varomista. Asunnottomalle rakentuu tässä kuten edellisessäkin lainauksessa ”yksin kaikkia vastaan” -asema, yksinäinen ja irrallinen identiteetti.

Äärimmäinen ulosjäämisen kokemus ja avun saamisen mahdottomuus saattoivat johtaa epätoivoisiin tekoihin. Seuraavassa lainauksessa haastateltava kertoo tilanteesta, jossa hänet oli kirjoitettu ulos sairaalasta, eikä hänellä ei ollut paikkaa mihin mennä.

”Ja sanoin niille vielä siin että junaradalleko sitte vaan. Ja heki oli sitte et näin kai se on sitte nähtävä.”

N8

Haastateltava oli kysynyt, onko hänellä muuta vaihtoehtoa kuin mennä junan alle. Ammatilaiset eivät ole häntä osanneet auttaa, vaan ovat vastanneet asiakkaalle ”näin se on nähtävä”. Haastateltava tukee tässä retorisesti omaa näkemystään sekä asiantuntijalauseen että konsensuksen (Jokinen 2000, 132–139) avulla. Epätoivoisessa ratkaisussa ei siis kertojan mukaan ole ollut kyse vain hänen käsityksestään vaan myös ammatti-ihmisten mielipiteestä. Viranomaiset olivat yhtyneet haastateltavan esittämään käsitykseen siitä, että vaihtoehtoja ei ole jäljellä. Haastateltavan hylätyksi tulemisen kokemus johti syvään epätoivoon ja traagisiin seurauksiin. Turvaverkon pettäessä maksajaksi joutui yksilö, jolle ei jäänyt jäljelle kuin huonoja vaihtoehtoja.

7.3 Asunnottomat naiset

Julkinen tila on määritelty miehiseksi, kun naiseuden nähdään liittyvän kotiin. Julkisessa tilassa selkeästi maskuliinisiksi määrittyvät asunnottomien miesten ”porukointialueet” ovat naisille toiseuden tiloja. He ovat asunnottomina siis kaksinaisesti marginaalisia, toisia sekä julkisessa, miehiseksi määritellyssä tilassa että toisia suhteessa naisiin, jotka ovat liittyneet feminiiniseksi määriteltyyn kotiin. (Jokinen 2004, 78–80.)

Asunnottomien naisten määrittelyyn vaikuttaa myös niin sanottu Kassi - Alma tai Bag Lady – myytti, joka elää sitkeästi asunnottoman naisen stereotypiana sekä Suomessa että kansainvälisesti (Granfelt 1998, 54–55). Tutkimushaastatteluissa naisten toiseutta

asunnottomina poikkeuksetta uusinnettiin. Selkeimmin tämä tuli kenties ilmi siinä, että naisista ei puhuttu lainkaan, ellen erikseen kysynyt naisten roolista. Silloin, kun haastateltava lähti keskusteluun asunnottomista naisista, keskustelu eteni usein samaan tapaan kuin seuraavassa lainauksessa:

”Olihan siin naiseki mut enimmäkseen oli miehiä siin se porukka.”
M7

Naiset asemoidaan toisiksi sanomalla, että naisekin kuului porukkaan. Varsinainen ryhmä muodostuu miesten välille ja naiset ovat olleet mukana satunnaisemmin, eivätkä he olleet tällöinkään osa varsinaista porukkaa. Eräs miespuolinen haastateltu kuvasi asunnottomien juomaringin naisen roolia näin:

”Siihen porukkaan pääsee olemalla hyvä jätkä ja sit siin on tota kahen kolmen neljänlaisii rooleja. Et osa on siinä porukassa sen takia et kaikki pääsee panemaan sitä, osa on sit sen takia et se on hyvä jätkä, ja osa on sit sen takia et on jonkun tuttu jonku kautta et seon hyväksytty siihen piiriin niinku jollain muulla statuksella”
M1

Nainen näyttäytyy kaikissa näissä rooleissaan toisena, suhteessa mieheen, joka on ryhmän varsinainen jäsen. Naisella ei ole itsestään selvästi paikkaa asunnottomien päihteiden käyttäjien yhteisössä, vaan hänen tulee ansaita roolinsa. Naisen hyväksymiseksi tarvitaan jotakin erityistä, jokin rooli, johon hänet voidaan sovittaa suhteessa miesten yhteisöön.

Asunnottoman naisen tarve sovittautua miesten yhteisöön tuli ilmi myös Granfeltin tutkimuksessa. Siinä asunnoton nainen kuvaa viettäneensä aikaa miesten kanssa korviketta juoden. Hän on kokenut miesten kanssa aikaa viettäessään ikään kuin muuttuneensa mieheksi. Granfelt katsoo, että miehinen toimintatapa voi olla selviytymisstrategia osakulttuurissa, joka toimii miesten ehdoilla ja jossa naisellisuudelle ei välttämättä ole tilaa. (Granfelt 1998, 146.)

Naiset saattoivat olla haastattelemini ihmisten puheessa myös osa kiinteää porukkaa, kuten seuraavassa kuvauksessa. Siinä heidän toiseutensa rakennetaan itsestään selväksi edellisiä lainauksia selkeämmin:

” Näistä naisista huolehdittii yllättävän hyvin, et niistä ei kukaa ulkopuolinen, et niitä ei jätetty koskaa heitteille, huolehdittii kuin sisarista.”

M2

Tässä kuvauksessa naisten tosiasiallisesti miehistä riippuvainen asema rakentuu kaikin selvimmin, kun heidät määritellään tuttujen tai toisaalta vieraiden miesten mahdolliseksi seuraksi. Oman porukan naisista on pidetty huolta, eikä heitä ole jätetty heitteille. Se, että naisia ei ole jätetty vieraille miehille, viittaa implisiittisesti siihen, että naisten asema on hyvin haavoittuva ja heidän turvallisuutensa riippuu siitä, keiden miesten kanssa he aikaansa viettävät. Yksinäisen, vailla porukkaa olevan naisen osa on olla kenen tahansa miehen armoilla.

7.4 Väkivallan kokemukset

Huumeita käyttäneitä naisia tutkinut Väyrynen (2007, 124–125) kuvaa tutkimuksessaan sitä, miten huume kuvioissa liikkuva nainen asemoituu traditionaalisen feminiinisyyden ulkopuolelle, mikä saattaa madaltaa hyväksikäyttökynnystä. Fyysisesti vahvemman lain mukaan toimivassa maailmassa nainen joutuu helposti alakynteen, ja hänen on vaikeaa puolustaa itseään. Seuraavassa katkelmassa naispuolinen haastateltava kuvaa sitä, millaisilla asioilla hän altistui kodittomana.

”Siinä altistuu ryöstöille ja väkivallalle ja ihan kaikelle.”

N8

Ryöstöt, väkivalta ja ”ihan kaikki” ovat olleet asunnottoman arkea. Se, mitä ”ihan kaikki” pitää sisällään, jää auki. Kun lauseessa on jo mainittu vakavia väkivallan muotoja, puheenvuorosta saa käsityksen siitä, että jotakin pahempaakin voi tapahtua, jotain mistä haastateltava ei tahdo puhua. Se, mistä vaietaan, voi olla merkittävämpää kuin se mistä puhutaan, tabu. Kertomatta jätetyt asiat voivatkin viitata siihen, että asunnottomuuteen voi liittyä äärimmäisen vaikeita asioita, joita ei tahdota välttämättä tarkastella lähemmin. Väkivallan kokemuksista puhuttiin toisaalta myös ikään kuin vähätellen, kuten seuraavassa lainauksessa. Siinä haastateltava vastaa kysymykseeni väkivallan kohteena olemisesta:

”No silloin tällöin. Enpä juuri. Ja seki oli yleensä oma vika, et suuta soitin. Mut jos olen ollu sellanen asiallinen, hiljanen, ni ei jossain nakkijonoissakaa”

M2

Väkivaltaa on ollut ”silloin tällöin”, ja se määrittänyt katkelmassa kertojan omaksi syyksi. Haastateltavan mukaan asiallinen ja hiljainen ihminen ei koe väkivaltaa ”nakkijonossakaan”, mikä viittaa ravintolaillan jälkeiseen nakkikioskilla käymiseen ja siihen liittyviin tilanteisiin. Asunnottomana ollessa haastateltavalla ei ollut kertomuksensa mukaan ollut mahdollista käydä ravintoloissa tai nakkijonoista. Niistä puhumalla hän liittää kuitenkin tulkintani mukaan kertomuksensa tavallisen elämän viitekehykseen: haastateltavalla ei ole asunnottomana ollut sen enempää väkivallan kokemuksia kuin muillakaan ihmisillä. Väkivalta tuli kuitenkin esiin myöhemmin haastattelussa, puhuttaessa poliiseista ja kauppakeskusten tai muiden julkisten tilojen vartijoista:

” Suhteellisen asiallisesti vartijat kohteli ku en pistäny hanttii. Ja poliisitki, joskus kolmeki kertaa viikossa, ni kyl ne näki välillä punasta ku sama mies kokoajan. Mut kertaaka ne ei mua lyöneet.”

M2

Haastateltava on saanut vartijoilta osakseen asiallista kohtelua, kun ”ei ole itse pistänyt hanttiin”. Tämä kommentti voidaan toisaalta lukea myös niin, että vähemmän yhteistyökykyisen ihmisen kohtelu on saattanut olla huonoa. Poliisit olivat joskus ”nähneet punaista” joutuessaan kuljettamaan kertojaa putkaan kolmekin kertaa viikossa. Poliisit eivät kuitenkaan olleet ”kertaakaan lyöneet”. Se, että poliisien lyömättä jättäminen on kertomisen arvoinen asia saattaa viitata siihen, että lyömättä jättäminen ei ole täysin itsestään selvää. En ollut erikseen kysynyt, missä tilanteissa tai kenen tahoilta väkivaltaa oli koettua, joten jo se, että kertoja otti oma-aloitteisesti poliisit ja vartijat esiin, saattaa-kin siis liittyä potentiaaliseen väkivaltaan. Vaikka haastateltava ei ole tässä kuvauksessaan kokenut väkivaltaa, se määrittänyt kuitenkin todennäköiseksi ja suorastaan odotettavaksi osaksi asunnottoman elämää.

Haastateltavat eivät välttämättä halunneet käsitellä väkivaltaa lainkaan tai ainakaan eksplisiittisesti, jolloin siirryimme puhumaan muista aiheista. Seuraavassa lainauksessa yksi haastateltavista kuitenkin kuvaa kuitenkin avoimesti sitä, miten väkivalta liittyi hänen asunnottomana viettämäänsä aikaan ja jo ennen sitä päihteitä käyttävään porukkaan:

” Useemman kerran on tullu turpaan ja kaks kertaa on yritetty tappaa, et se ra’isti mut sillä tavalla”
M1

Haastateltava kertoo saaneensa ”useemman kerran turpaansa” ja kertoo, että hänet on myös yritetty tappaa. Kertoja kuvaa myös sitä, miten oli väkivaltaisessa ympäristössä raaistunut. Hänen kuvauksessaan olosuhteet muodostuvat implisiittisesti syyksi väkivalalle. Haastatellun kuvauksessa ”se” eli vaikea tilanne raaisti hänet, eikä väkivalta tällöin konstruoidu aktiiviseksi valinnaksi vaan tavaksi selviytyä. Väkivaltainen ympäristö oli vaikuttanut moniin haastateltuihin. Se ei kuitenkaan välttämättä tarkoittanut sitä, että asunnoton olisi itse ollut lainkaan väkivaltainen, kuten seuraava haastateltava kuvaa:

”Enkä mä muutenkaa oo niinku henkilöö käyny käsiksi millään tavalla. Et jos mä hermostun ni mä poljen maata tai huudan tai, et mä ihmisiin käy enkä mihinkään.”
M4

Haastateltava kertoo lainauksessa siitä, että hän ei ole koskaan kajonnut toiseen ihmiseen väkivaltaisesti. Huolimatta siitä, että väkivalta oli ollut osa asunnottomien maailmaa jossa hän eli, haastateltava ei ole ollut väkivaltainen. Hän rakentaa itselleen identiteettiä, jossa toisen ihmisen fyysisen koskemattomuuden kunnioittaminen on keskeisen tärkeä asia.

8 Takaisin kotiin

8.1 Ammattiapu tukena ja taakkana

Ammatillinen apu oli ollut keskeisen tärkeää lähes kaikkien haastateltavien selviytymiselle asunnottomuudesta. Monesti yksittäisen työntekijän takana olivat saattaneet olla melkein kaikki asunnottoman tarvitsemat palvelut. Sosiaalityöntekijät ovat paljon varti-joina, ja suhde heihin saattoi muodostua sekavaksi vyyhdiksi silloinkin, kun asiakkaana ollut ihminen on saanut kaipaamansa apua ja tietoa:

”Se kertoo sitä salattua tietoa mikä teillä on siellä jossain, et teillä on, että pystytte sumplimaan näitä juttuja”.
M7

Suhde sosiaalityöntekijään määrittyy puheessa hierarkkiseksi. Sosiaalityön tieto määritellään salatuksi, asiakkaasta etäiseksi. Hyvä työntekijä on kertonut toimintatavoista, mutta tieto on tämän jälkeenkin jäänyt sosiaalityöntekijälle. Haastattelija, joka on sosiaalityöntekijä itsekin, liitetään puheessa etuoikeutettuun tiedon hallitsijaryhmään. Lainauksesta jää vaikutelma siitä, että sosiaalityön tieto on epämääräistä, hämärää ja etäistä. Ammattilaisiin oli toisaalta myös luotettu ja heiltä katsottiin saatavan apua, jota haastateltavat olivat tarvinneet. Seuraavassa lainauksessa haastateltava kertoo siitä, mitä hänestä tuntui päihdekuntoutusyksikköön saavuttaessa:

”Vähän jännittää ja pikkasen pelottaa, et opettakaa mulle miten eletään raittiina”

M1

Haastateltava kertoo odottaneensa, että hänelle opetetaan, miten eletään raittiina. Kuvaessaan pyyntöään raittiiksi opettamisesta haastateltava legitimoii ammattilaisen toiminnan päteväksi. Kokemus on ollut kertojan mukaan jännittävä ja pelottavakin. Raitistavallinen elämä on ollut puhujalle puheessa kuvatulla hetkellä vierasta. Puhuja ottaa kertomuksensa tässä vaiheessa aseman normaaliksi määrittelemänsä elämän ulkopuolella.

Jos ammattilaisten toimintaa ei koettu hyväksyttäväksi, lopputulos saattoi olla hyvin erilainen kuin edellisessä lainauksessa. Eräs haastateltavista kertoi asunnottomuuden jälkeisestä työttömien työpajatoiminnasta, jossa työntekijöiden ja kertoja-asiakkaan välisen kommunikaation ongelmat kärjistyivät niin, että tilanteesta tuli sietämätön:

”Eihän tommosta, pitää olla tosi vahva lääkitys, ei siellä selväpäisenä pysy. olla siel viis päivää viikossa. Et ton masentavampaa mestaa en tiiä ja yhtä ja toista oon nähny.”

M6

Työpajatoiminta kuvataan tilanteena, jossa ollaan pohjalla, pahempaa haastateltava ei ole nähnyt. Lääkityksen käyttämiseen viittaamalla hän tuo esille mahdottomuuden toimia tällaisessa paikassa rationaalisesti, selvin päin. Apu, jota on saatu vaikeaan tilanteeseen, konstruoituu haastateltavan puheessa itseään vastaan kääntyväksi ja kohdettaan alistavaksi toiminnaksi, sietämättömäksi ja alentavaksi. Haastateltava kuvaa seuraavassa lainauksessa edelleen työpajatoimintaa ja sitä, miten kesti siellä olemisen:

”Mähän heitin sitte ihan lekkeriksi sen. Mä kysyin et mitä mä teen tän asian kanssa ni se vastas et ota selvää. Mut mä en ois saanu edes net-tisivuilta ettii tietoa.”

M6

Katkelma kuvaa sitä, kuinka kertoja on toisaalta yrittänyt olla aktiivinen toimija ja toisaalta hän ”heittänyt lekkeriksi”. Aktiivinen toimintayritys kuvataan lekkeriksi heittä-misen jälkeen, joten kuulija ei voi olla varma siitä, oliko aktiivinen tiedon etsiminenkin tarkoitettu ärsyttämään työntekijöitä ja oliko se osa ”lekkeriksi heittämistä”. Haastatel-tavan toiminta voidaan nähdä taktiikkana. Taktiikka on toimintaa jota toteutetaan tilan-teissa, joissa valta kuuluu jollekin muulle kuin toimijalle (Virokannas 2003a, 305). Haastateltavan ihmisarvon vastaiseksi kuvaamissa oloissa lekkeriksi heittämisen tak-tiikka määrittyy rationaaliseksi toiminnaksi, jonka avulla hän selviytyi vaikeasta tilan-teesta.

Katkelmassa esiintyvät työntekijät määritellään ”niiksi”. Sanavalinta korostaa entises-tään sitä, että he eivät ole olleet läheisiä kertojalle, vaan muodostivat persoonattoman ja etäisen joukon. Tämä on ymmärrettävää kun ottaa huomioon sen, miten epämiellekkääk-si kertoja oli työpajatoiminnan kokenut.

Ammatillinen apu sai osakseen kritiikkiä, mutta siihen liittyviä elämää rajoittaviakaan tekijöitä ei välttämättä nähty yksiselitteisesti huonoina. Asuinpaikastaan saamaansa ammatillista apua haastateltavat pitivät hyvänä, eikä kukaan toivonut, että henkilökun-taa ei olisi paikalla, vaikka tämä tarkoittikin valvontaa, kuten seuraavassa lainauksessa kuvataan:

”Mua ei yhtää häiritse se että on valvottu, mä oon itse asiassa ilonen siitä.”

M5

Haastateltava kertoo, että valvottu paikka ei ole hänelle epämieluisa. Toisaalta hänen näkemyksensä on ehkä hieman ristiriitainen, minkä voi huomata siitä, että hän sanoo olevansa itse asiassa iloinen valvotuista oloista. ”Mä oon itse asiassa iloinen” viittaakin tulkintani mukaan siihen, että valvonnan positiivisuutta pitää erikseen perustella. Joka tapauksessa valvonnasta konstruoituu puheessa asia, joka on tarpeellinen ja hyväksyttä-

vä. Seuraavassa lainauksessa sääntöjä kuvataan hieman selkeämmin positiivisena asiana:

”Ku yhteisössä ollaa ni tääl on oltava selvät säännöt. Niinku ja kuminki työntekijät, olen tosi hyvin tullu toimee niiden kanssa ja saanut apua, et kyl ne auttaa paperiasioissa ja muutenki mä oon siinä mielessä viihtynyt.”

M6

Työntekijöiden rooli määrittyy valvonnasta huolimatta enemmänkin tukijoiksi kuin var-tijoiksi. Työntekijöiltä saatu apu ”paperiasioihin” on ollut haastateltavan mukaan hyvä asia. Selvät säännöt ovat hänen mukaansa tarpeen, kun kyseessä on suurehko yhteisö. Henkilökunnasta muotoutuu siis sekä tukeva että valvova toimija, joka asettuu hierark-kisesti puhujan yläpuolelle.

8.2 Vertaistuki

Kuten neljännessä luvussa kerroin, haastateltavat asuivat haastatteluhetkellä tuetun asu-misen kuntouttavassa yksikössä. Useat haastateltavat määrittivät muut paikan asuk-kaat merkityksellisimpiin heitä tukeviin asioihin. Muut päihdeongelmien kanssa paini-neet koettiin useimmiten sekä arjen jakajina että tärkeänä vertaistukena. Seuraavassa lainauksessa haastateltava kertoo jälkimmäisestä:

”Sit ku toinen alkoholisti tai narkomaanille koittaa selittää näitä jut-tuja ni se toinen sanoo kahden minuutin kuluttua et lopeta se paskan jauhaminen et ruvetaan puhua asiaa. Et niinku toista päihteiden vää-rinkäyttäjää on hyvin vaikeaa huijata. Ku se on käyny ne samat, sen jutun läpi”

M1

Kehotus ”lopettaa paskan jauhaminen ja ruveta puhumaan asiaa” on haastateltavan mu-kaan hyvä asia, toista saman kokenutta ei voi huijata. Päihteidenkäyttäjät asemoidaan lainauksessa keskenään samanarvoisiksi, samaan ryhmään kuuluvaksi. Ammattilaisten tai muidenkin päihdeongelmaa ulkopuolelta katsovien asema määrittyy implisiittisesti ulkopuoliseksi ja hieman höynäytettäväksi päihteitä käyttäneisiin nähden. Kokemustieto asemoituu siis paremmaksi ja oikeammaksi tiedoksi kuin esimerkiksi sosiaalityönteki-jöiden tieto. Seuraavassa katkelmassa haastateltava kuvaa, miten samaa kokeneet ihmi-set auttavat asunnottomuuden jälkeen:

”Täällä puhutaan asioista niiden oikeilla nimillä ja niin ku kukaa ei käytä päihteitä ni se tukee sitä omaa päihteettömyyttä.”

N8

Haastateltava kertoo, miten asuinpaikassa muiden päihteettömyys tulee omaa päätöstä pysyä raittiina. Lisäksi hän kuvaa edellisen haastateltavan tapaan sitä, että asioista puhutaan ”niiden oikeilla nimillä”. Tulkitsen sanonnan viittaavan samankaltaiseen astelemaan kuin edellinen lainaus: saman kokeneet voivat antaa sellaista tukea, jonka koetaan todella auttavan. Saadun tuen vastakohdaksi määrittyy tällöin edelleen päihdeongelmia kokemattomien ihmisten antama tuki, jota ei pidetä yhtä toimivana. Toisten päihteidenkäytöstä pidättäytyvien kanssa asuminen konstruoituu myös tueksi: kun kukaan ei käytä, omasta päihteettömyydestä on helpompi pitää kiinni. Seuraavassa lainauksessa haastateltava kuvaa sitä, mikä hänelle on nykyisessä asuinpaikassa tärkeintä:

”Mä tiedän että täs ympärillä on ihmisiä. Et mä en oo yksin. Jos mä meen yläkertaa ni siin on yleensä joku kahvilla tai tupakalla. Siin puhutaan ihan mitä vaan.”

M4

Haastateltavalle asumismuodon mielekkyys rakentuu ennen kaikkea muiden ihmisten läsnäololle, jonka hän toistaa lainauksessa kolme kertaa. Paikalla on juttukavereita, ihmisiä joiden kanssa jakaa arki ja joiden kanssa voi jutella ”ihan mitä vaan”. Haastateltava kuvaakin eksplisiittisesti sitä, että tärkeintä on se, ettei jää yksin. Seuraavassa lainauksessa muiden asukkaiden merkitystä kuvataan samankaltaisesti:

”Et heti ku oven avaa ni tos on joku. Jossain kerrostalossa menee puol vuotta ennenku kukaa rupee morjenstamaan.”

M1

Heti oven avattuaan haastateltava on toisten ihmisten keskellä, eikä minkä tahansa ihmisten. Ero nykyisellä asuinpaikalla ja tavallisella kerrostalolla rakentuu jyrkäksi: kerrostalossa kukaan ei edes tervehti naapuria puoleen vuoteen. Asuinpaikassaan haastateltavalla on sitä vastoin mahdollisuus viettää aikaansa naapureiden kanssa. Aina on paikalla joku, jonka seurassa voi olla. Asuntolaa määrittävätkin erityisesti läheiset, merkittävät suhteet, ja se nähdään positiivisempänä vaihtoehtona kuin ”kerrostalo”, jossa samankaltaista yhteyttä toisiin ihmisiin ei ole. Seuraavassa lainauksessa nykyisen asu-

mismuodon kontrastia anonyymiin kerrostaloasumiseen kuvataan vielä hieman tarkemmin:

” Et ei täällä tarvi ajatella silleen et mitä toi ajattelee ja mitä, kaikki tietää toistesa luonteet eikä tarvi hävetä et jos mokaa. Et saa olla oma ittesä, ei tarvi mitää rooleja. Kerrostalossa jos asus, siel on totaalisen yksin. Et ei tunne ketää, hissisäki katotaa lattiaa, pihalla väkisin pieni nyökkäys vaik on 10 vuotta asuttu samassa talossa.”

M2

Aikaisempien haastateltavien mainitseman seuran lisäksi tässä lainauksessa kerrotaan muiden asukkaiden olevan enemmänkin. Haastateltavan mukaan hänen on täällä asuvi-
en ihmisten kanssa mahdollista olla ajattelematta, nolaako kenties itsensä. Hänelle on tärkeää, että asuinpaikassa ”saa olla oma itsensä”, mikä viittaa implisiittisesti läheisiin suhteisiin. Haastateltava painottaa vielä tätä aspektia kertomalla kerrostalosta, jossa olisi totaalisen yksin. Lattiaan katsovan, vieraaksi jäävän naapurin sijasta haastateltavan asuinympäristössä on ihmisiä, jotka todella näkevät hänet ja mikä tärkeintä, haluavatkin nähdä. Asuntolassa asuvat, päihteettömyyteen sitoutuneet ihmiset nähtiin myös vaihtoehtona aikaisemmille, päihteisiin kietoutuneille suhteille:

”Mun ei tarvi lähteä juttukavareita ettiin tai mistään ostareilta pultsareita tai mitää vaa mä löydän niitä heti tosta meiän olohuoneesta ja röökipaikalta, selviä sellasia. Et jos haluaa olla omissa oloissaa voi olla omassa huoneessa”

M5

Haastateltava kuvaa muiden haastateltavien lailla sitä, että mahdollisuus liittyä muiden ihmisten seuraan on tärkeä asia. Lisäksi hän ottaa esiin sen, että voi myös halutessaan vetäytyä omiin oloihinsa. Mieluinen eläminen tarkoittaa siis hallittua tasapainoa sosiaalisuuden ja yksinäisyyden välillä. Ennen kaikkea seura on selvää, eikä haastatellun tarvitse mennä etsimään seurakseen ”ostarin pultsareita”. Näin asumismuoto suojelee myös omaa päihteettömyyttä.

8.3 Suhteet läheisiin

Muutkin kuin asuntolan ihmissuhteet olivat suurimmalle osalle haastatelluista merkityksellisiä. Perhesuhteet olivat asunnottomaksi jäädessä syystä tai toisesta saattaneet rikkoutua. Yhdeksi tärkeimmäksi selviytymisen keinoksi määriteltiin haastatteluissa se,

että yhteys perheeseen, ystäviin tai muihin tärkeiksi koettuihin ihmisiin oli asunnottomuuden jälkeen palautunut tai sitä oltiin rakentamassa. Osa oli löytänyt uusia tärkeitä ihmisiä asunnottomuuden jälkeen. Haastateltava kertoo seuraavassa lainauksessa ystävistä, joilla oli hänen päihdeongelmasta ja kodittomuudesta selviytymisessään keskeinen merkitys.

”On upeeta, et ne ei unohda mua et ystävyys jatkuu. Siin ei mitää muuta ku mä tiedän et se on taustalla, vaikka kuinka viiden minuutin puhelu kahden viikon välein ja kerran vuodessa vaan nähdään. Pelkkä ääni riittää”

M2

Kyseiset ihmissuhteet olivat olleet haastateltavalle ensimmäisiä merkityksellisiä, päih-teisiin liittymättömiä suhteita aikana, jolloin hän oli liikkunut päihdeporukoissa. Mainitut ihmiset, joihin haastateltava edelleen piti yhteyttä, olivat auttaneet häntä päih-teistä kuntoutumisessa. Ystävistä rakentuu lainauksessa äärimmäisen tärkeä ihminen, jonka läsnäoloksi riittää se, että haastateltava tietää tämän välittävän. Tärkeä läheinen on sel-lainen ihminen, jota aidosti kiinnostaa ja joka ei jätä elämäntilanteen muuttuessa. Se, että ystävät eivät ole osa kertojan arkea, ei haittaa. Merkityksellistä on se, että he ovat olemassa ja välittävät kertojasta tilanteesta riippumatta. Hyvien ystävien ja päih-teitä käyttävien entisten ystävien välille konstruoituu selvä ero haastateltavan kertoessa juo-vaan porukkaan jääneistä ihmisistä:

” Ne tulee iteki moikkaan ja kysyy et oonko vielä selvin päin. Ja sit ne on et pysy vaan. Ei pyydellä ku ne on huomannu et oon tosissani. Aluksihan se oli, seo n se tervehdys niissä porukoissa, et ota ryyppy. Se kuuluu siihen, ei ne tarkota pahaa sitä. Aluks ku mä hävisin niin nopeesti, ni monet sanoki jälkikätee ku näki mut ni ne luuli et oon kuollu tai vankilassa. Et ootko sä se sama.”

M2

Juova porukka on yrittänyt saada haastateltavaa mukaansa, mutta on lopettanut yrittämi-sen kun on huomannut, ettei tämä ole kiinnostunut. Haastateltava puhuu juovista tutta-vistaan kunnioittavasti, mutta selvän eron tehden: ”ei pyydellä ku ne on huomannu että oon tosissani”. Kun päih-teitä ei enää käytetä, yhteys päihdeporukkaan on katkennut. Samalla kun haastateltava tekee eron uusien ja vanhojen ystävien välille, hän myös tuot-taa itselleen uudenlaista, raittiin ihmisen identiteettiä.

Lainauksessa päihteitä käyttävät kaverit ovat kertoneet ihmetelleensä, oliko haastateltava joutunut vankilaan tai kuollut. Joku oli kadonnut kiinteästä porukasta, mutta kukaan ei silti ollut ottanut selville, oliko näin todella käynyt, mikä korostaa suhteiden instrumentaalisuutta. Aiemmassa tutkimuksessa on päädytty samankaltaisiin tuloksiin (esim. Virokannas 2003b, 199–200). Seuraava haastateltava kuvaa eroa entisiin, päihteitä käyttäneisiin kavereihin hieman edellistä abstraktimmin:

” Se maailmojen taso, se elämisen taso on niinku niin eri planeetalta ni mul ei oo mitään asiaa niille. Ja sit ne hyvin äkkiä huomaa sen et ku ne saa mua mukaa siihen remmii ni sit ei nekää halua jutella mun kaa” M1

Päihdemaailma on täysin erilainen kuin päihteetön, ja näiden maailmojen välillä on ylittämätön ero. Kun yhdistävää tekijää ei päihteiden muodossa enää ole, suhde muuttuu merkityksettömäksi sekä päihteitä käyttävälle että käytön lopettaneelle. Päihteiden käyttäjien ja muiden ihmisten eroja on määritelty samantapaisesti Virokannaksen (2003b, 198–199) haastatteleminen huumeita käyttävien nuorten puheessa. Käyttäjien ja käyttämättömien välille puhutaan ylittämätön juopa.

Asunnottomuuden jälkeen haastateltaville oli saattanut muodostua uusia, merkittäviä suhteita myös uskonnollisiin tai muihin yhteisöihin. Seuraavassa lainauksessa kertoja kuvaa itselleen tärkeää suhdetta erääseen hengelliseen ryhmään seuraavasti:

” Siellä on kyllä semmoset ihmiset jotka niinku ymmärtää eikä tuomitse.” N3

Tärkeäksi muodostuneessa hengellisessä yhteisössä on ollut keskeisen tärkeää hyväksytyksi tuleminen, se että muut jäsenet eivät tuomitse. Instrumentaalisten ja pinnallisten suhteiden sijaan on kyse siitä, että ihminen on hyvä sellaisenaan.

8.4 Käsityksiä kodista ja kodittomuudesta

Haastateltavilla ei ollut kahta täysin samanlaista tarinaa asunnottomuudesta, vaan hyvin erilaisia kokemuksia, joissa sekä asunnottomuusajan pituus että monet muut yksityiskohdat vaihtelivat. Näitä kokemuksia verrattiin haastatteluissa yleiseen käsitykseen ”oi-

keasta” asunnottomasta, joka on päihdeongelmainen, absoluuttisesti asunnoton ihminen (Granfelt 1998, 54–55; Timmer ym. 1994, 16–17). Osa haastateltavista pohti seuraavan haastattelun tavoin, halusinko ylipäänsä kuulla juuri heidän tarinansa, vaikkei se mu-
kaillutkaan ”oikeaa” asunnottomuustarinaa:

*”Nii mä en oo sellanen klassinen asunnoton ollu et en oo mettässä tai
rappukäytävässä asunu.”*
M1

Haastateltava kuvailee puheessaan ”klassisen asunnottoman”, metsässä tai rappukäytävässä asuvan ihmisen. Hän tekee eron oman tarinansa ja klassisen asunnottoman välille; oma asunnottomuus ei ole ikään kuin varsinaisesti ollut asunnottomuutta, koska hän ei sovi yleisesti jaettuun asunnottomuuskäsitykseen. Ihmiset altistavat Adrian Furnhamin (1996, 199) mukaan itsensä erityyppisille ideologisille selityksille, joita mediassa esiin-
tyy. Sanoma- ja aikakausilehtipreferenssit korreloivat yleensä sen kanssa, millaisia seli-
tyksiä ihmiset antavat asunnottomuudelle.

Samalla tavoin asunnottomuutta käsittelevät tekstit muokkaavat sitä, mitä ylipäänsä pidetään asunnottomuutena ja ketkä määritellään asunnottomiksi. Vailla kotia elänyt saattaa tällöin haastateltavan tavoin kokea epävarmuutta siitä, mikä hänen tilanteensa tosiasiassa on. Asunnottomuudesta yhteiskunnassa vallitseviin käsityksiin viitattiin ker-
tomuksissa jonkin verran myös niin, että ne hyväksyttiin kuvaamaan omaa tilannetta. Yksi haastatelluista kertoo asunnottomaksi jäämisestään näin:

”Tää on tää normaali suomalainen tarina että, tutunoloinen tilanne”
M5

Haastateltava kertoi lainaukseen valitun kohdan jälkeen siitä, kuinka oli jäänyt asunnot-
tomaksi alettuaan käyttää liikaa päihteitä. Tätä tarinan kaarta hän kuvaa ”tutunoloiseksi tilanteeksi”. ”Normaali suomalainen tarina” -ilmaus voidaan ymmärtää viitteenä, joka liittyy haastateltavan kertomuksen osaksi laajempaa alkoholisävytteistä metatarinaa suo-
malaisesta ”Turmiolan Tommista”, joka sortuu viinaan.

Haastateltu osoittaa hyväksyvänsä ”normaalin suomalaisen tarinan” kuvaamaan itseään ja asemoituu aikaisemmasta haastateltavasta poiketen ”perinteiseksi asunnottomaksi”.

Viittauksellaan haastateltava liittää siis oman elämäntarinansa yhteiskunnassa vallitsevaan käsitykseen asunnottomuudesta päihdeongelmista kärsivien ihmisten ongelmana. Viittaus oman tarinan tuttuuteen osoittaa myös sen, mikä toistui kaikissa haastatteluissa: haastateltavat olivat hyvin tietoisia siitä, millaisia stereotypioita tai käsityksiä asunnottomiin liitetään.

Haastatteluista ei siis löytynyt yhtenäistä käsitystä asunnottomuudesta, vaikka valitsevat stereotypiat tunnistettiin. Vielä enemmän variaatiota on siinä, mikä miellettiin kodiksi. Kaikki haastattelemani ihmiset asuivat haastatteluhetkellä samassa asuinyhteisössä. Heillä ei kuitenkaan ollut jaettua käsitystä siitä, oliko nykyinen asuinpaikka heille koti vai jotakin muuta. Kodista esitettiin monenlaisia näkemyksiä ja kuvaksia. Seuraavassa katkelmassa haastateltava kertoo, mitä mieltä on nykyisestä asuinpaikasta:

”Kaikkei muuta kuin koti. Sellanen jossa on pakko olla niin kauan kun sen asunnon saa. Jotenki mua ahdistaa.”

M5

Nykyinen asuinpaikka on ”kaikkei muuta kuin koti” ja määrittyy paikaksi, jossa ollaan pakosta. Kodiksi määrittymättömässä paikassa asuminen ahdistaa. Koti on sitä vastoin omaksi koettu paikka jossa ei ole pakko olla, vaan sinne pääsemistä odotetaan. Se, miten nykyistä asuinpaikkaa kuvataan, korostaa kertojan käsitystä kodista nykyisen asuinpaikan vastakohtana.

Kiinnittyminen paikkaan ja sen kokeminen omaksi ei välttämättä liity siihen, onko paikka varsinaisesti oma. Omistaminen on tällöin emotionaalinen side paikkaan, joka koetaan omaksi ja josta halutaan tehdä oman oloinen (Granfelt 1999, 108–109). Seuraavassa lainauksessa haastateltu kuvaa suhdettaan nykyiseen asuinpaikkaan:

”Joo, kyllä. tää on mun lopullinen koti, mä koen, ei se voi olla kun vanhaks tulen, mut en mä hae ees omaa.”

M7

Koti, jossa nyt asutaan, on tässä lainauksessa ”oikea ja lopullinen” koti. Haastateltava kertoo ymmärtävänsä, että asuinpaikka ei voi olla pysyvä vanhuuteen asti (asumisyksikössä asuminen on tilapäiseksi määriteltyä) eikä nykyistä kotia voi perinteisessä mielessä omistaa. Tämä paikka on kuitenkin se, jossa haastateltava kokee olevansa kotona,

eikä asiaa muuta se, että hän ymmärtää kodin olevan tilapäinen. Haastateltavalle kodin tekeekin juuri halu sitoutua tiettyyn paikkaan. Kodin käsite saattoi olla myös liukuva ja sen määritelmää saatettiin keskusteltaessa tarkentaa, kuten haastateltava tekee seuraavassa lainauksessa:

”Kyl mä oon sillee alkanu niinku tavallaa pitää kotina ku tääl, sillai ku tääl saa olla omat telkkarit ja läppärit ja stereot ja tää ei oo niinku laitos vaan tuettua vuokra-asumista. Oon varmaan jotenki laitostunu, vaik tääki on askel, eihän tääl oo [toiseen laitokseen] verrattuna tili-velvollinen, et jos haluat lähteä [käymään ulkona] ni ei tarvi sanoa mitää.”

M5

Haastateltava kertoo, että on alkanut tavallaan pitää nykyistä asuinpaikkaa kotinaan. Tämän jälkeen hän kuvaa tarkemmin kodinomaisuutta: nykyisessä asuinpaikassa saa olla omia tavaroita. Seuraavaksi hän yllättäen arvelee olevansa laitostunut, mikä muuttaa näkökulman aivan toiseksi – kyseessä ei ole koti vaan laitos. Haastateltava viittaa ilmeisesti ”askeleella” siihen, että asuinpaikka ei ole kuitenkaan tavanomainen laitos vaan askel normaalin asumisen suuntaan. Hän tarkentaa vielä kuvaustaan vertaamalla nykyistä asuinpaikkaa toiseen, laitosmaisempaan paikkaan, jossa asui aiemmin. Nykyinen paikka on enemmän koti, koska omia menemisiä ei tarvitse ilmoittaa kenellekään.

Nykyinen asuinpaikka on siis toisaalta koti, toisaalta laitos, eikä haastateltavalla ole selkeää ja koherenttia mielipidettä siitä, kumpi hän sitä pitäisi. Puheessa kodista muodostuu liukuva käsite, eikä kodin ja laitoksen välille rakennu selkeää eroa. Koti jää siis käsitteenä ambivalentiksi ja puhuja määrittänyt toisaalta kodissa asuvaksi, toisaalta edelleen suhteellisesti kodittomaksi. Ambivalentti suhtautuminen tulee esiin myös seuraavassa lainauksessa:

” Tää on sellanen, ei tää oo koti, tää on matkalaukkuvaihe. Et jos joku kysys et meinaatko elää täällä loppuelämän ni mä olisin et ei, mut kylä tää tuntuu kodilta. Tää on niinku ponnahduslauta”

M2

Nykyinen asuinpaikka ei ole koti, vaan ”matkalaukkuvaihe” ja ”ponnahduslauta”. Nykyiseen vaiheeseen liittyy olennaisesti väliaikaisuus, kuten vertauksista voi päätellä. Se ei kuitenkaan ole estänyt haastateltavaa kotiutumasta: hän ei suunnittele viettävänsä

loppuelämänsä nykyisessä paikassa, mutta se tuntuu silti kodilta. Tilapäisyys ei siis vaikuta kotiutumisen tunteeseen, vaan samaan aikaan on mahdollista kokea olevansa kotona ja tietää lähtevänsä vielä ”oikeampaan” kotiin myöhemmin. Toisaalta tilapäinen asuminenkin saattoi tuottaa pysyvyyden kokemuksen, kuten seuraavassa lainauksessa. Olin kysynyt haastateltavalta mikä tekee kodin, ja hän vastasi seuraavanlaisesti:

”Jaa, vaikee sanoa, kyl mä heti liitän pysyvyyden, ei mul oo mitää hirveitä vaatimuksii. Ruoanlaittomahdollisuus on se tärkeä, en ehkä yhtä yksittäistä huonetta ehkä mieltäis, mut se ruoanlaitto ja pesumahdollisuus ni kyllä sen sitte kodiksee tekee”

N8

Koti määrittyy tässä toisaalta pysyvyytenä, toisaalta mahdollisuutena omaan ruoanlaitto- ja pesumahdollisuuteen. Haastateltava ei ota kantaa asumisajan pituuteen, vaan pysyvyys määrittyy konkreettisten puitteiden kautta. Haastateltava sanoo lainauksen lopuksi ”kyllä sen sitte kodikseen tekee”. Tämä onkin ehkä olennaisinta hänen määrittelyssään: koti on jotakin, minkä ihminen rakentaa ympärilleen. Ulkoiset puitteet vaikuttavat kodinrakennusmahdollisuuteen, mutta loppujen lopuksi on ihmisestä itsestään kiinni, minne koti syntyy. Seuraavassa lainauksessa koti määritellään vielä hiukan eri tavoin kuin aiemmissa lainauksissa:

”Ku mä haluun omaa rauhaa ni mä laitan oven kiinni. Tää tuntuu niinku kodilta, näyttää kodilta ja sit ku mä ajattelen et tää on niinku mun koti ni. Sit täs on se et mun perheenjäsenet käy täällä ni ei silläkään tavalla tunnu et mä eläisin jossain laitoksessa.”

M1

Koti sisältää kuvauksessa monenlaisia piirteitä. Konkreettisten asioiden, kodilta näyttämisen ja perheen käymisen lisäksi haastateltava määrittelee kodin paikaksi joka tuntuu kodilta ja jota pidetään sellaisena. Kodiksi kokeminen on siis toisaalta riippuvainen konkreettisista puitteista ja ihmissuhteista ja niiden lisäksi vielä jossain määrin tietoinen valinta. Haastateltava kuitenkin viittaa lainauksen lopussa siihen, että ei koe asuvansa ”jossain laitoksessa” yllämainittujen asioiden vuoksi. Hän siis määrittelee paikan kodikseen, mutta toisaalta hyväksyy sen, että se ei ole ”virallisen” määritelmän mukaan koti. Seuraavan haastatellun puheessa esiintyvät sekä kodiksi mieltäminen että leimautuminen asuinpaikan vuoksi:

”Kyl mä tän kodiks miellän. Tietysti siit käydään välillä muitten kanssa samoista asioista, ollan keskusteltu just tästä aiheesta, mulle kans

ainaki joku puhu et asuu asuntolassa, se sattuu. Mä en oikee itse sitä asuntolana pidä, kyl mä tätä kotina pidän.”

M7

Aiheesta on keskusteltu ja määritelmistä on käyty diskursiivista kamppailua, kun toisen koti on toiselle laitos. Asuntolassa asumiseen viittaaminen on tuntunut haastateltavasta vaikealta ja satuttavalta. Asuinpaikan kodiksi puhumiseen voidaan olettaa liittyvän myös se, että koti koetaan arvokkaampana kuin laitos, ja kodiksi määrittely nostaa puhujan omanarvontuntoa. Kotona asumista ei tarvitse hävetä.

8.5 Ihmisyyden uudelleen rakentaminen

Sanna Väyrysen (2007, 114–115) haastattelemien huumeiden käyttäjien kuvauksessa huumeiden käyttöön liittyy elämän sirpaloituminen, sietämätön epämääräisyyden ja irrallisuuden tunne. Päihteiden käyttöön liitetyt positiivisen identiteetin rakentamisen lupaukset ovat särkyneet, ja siitä seurannutta kaaosta on Väyrysen mukaan lähes mahdotonta kielellistää. Yksi keskeisimmistä inhimillisistä tarpeistamme, identiteetin kokemus, saattaa tällöin kadota kokonaan. Kun käsitys omasta itsestä, yhteenkuulumisesta ja erottumisesta katoaa, ihmisen tilanteestaan kertoma tarina saattaa muuttua kaaostarinaksi, jossa on vaikeaa saada kiinni mistään.

Haastatteleman ihmiset toivat myös esiin sen, miten päihteitä käyttäessä minuus saattaa pirstaloitua ja mistään on vaikeaa saada kiinni. Seuraavassa lainauksessa haastateltava kertoo tilanteesta, jossa lopulta hakeutui päihdehoitoon käytettyään alkoholia hyvin runsaasti asunnottomana ollessaan.

” Jos ois ollu rahaa ja viinaa, en ois kuule lähteny. En, en. En ennenku mul ei ollu yhtään mitään, et mut oli riisuttu niinku täysin. Ei ollu mitään enää, ei ollu muuta enää.”

M2

Haastateltava on hakeutunut hoitoon sitten, kun hänellä ei ole ollut ”mitään muuta” kuin päihteet. Päihteitä ovat silti viimeiseen asti ollut pakko saada, ennen kaiken menettämistä apua ei olisi haettu. Lainauksessa tuodaan esille päihteiden tuhoava ja minuutta rikkova voima. Kertoja kokee, ettei hänen elämänsä mahtunut enää mitään muuta kuin päihteiden pakonomainen hankkiminen, jonka totaalisuutta hän korostaa toistamalla

asian useaan kertaan. Myöhemmin haastattelussa sama haastateltava kuvaa nykytilan-
nettaan seuraavasti:

*”Asun nyt näin ja osaan pitää puhtaana. Ajattele mikä se elämä oli
sillon. Ja saan rahat riittämään. Ja mulla on se pohja, että maksan ite
omastani.”*

M2

Päihteiden käytön aiheuttamasta kaaoksesta on kuvauksessa selvitty. Nyt haastateltava on vastuullinen ihminen, joka pitää huolta kodistaan ja hoitaa raha-asiansa. Normaali elämä määrittyy lainauksessa haastateltavan hoitamien arkisten askareiden ja raha-asioista huolehtimisen kautta. Viittaus voidaankin nähdä oman elämän normalisoimisena ja diskursiivisena liittymisenä tavallisiksi määriteltyihin ihmisiin. Haastateltava rakentaa näin omat raha-asiansa hoitavan, vastuullisen aikuisen ihmisen identiteettiä. Seuraavassa katkelmassa toinen haastateltava kertoo kokemuksistaan päihteiden käytön jälkeen. Hän on kertoo, millaista oli ensimmäisinä päivinä päihdekuntoutuspaikassa, jonne hän meni menetettyään omaisuutensa ja perheensä:

”Oikeestaa niinku kaikki pirstaloitu sillä tavalla et mä rupesin rakentaa sitä omaa ihmisyyttäni silleen, et, se oli talvee, ni sen talon portaita lakaseen lumesta. Et sain niinku jonkunlaisen merkityksen sille, mitään muuta mulla ei ollu. ku se et mä putsaan nää portaait. Mitään muuta mulla ei ollu.”

M1

Kaikki on haastateltavan kokemuksen mukaan päihteitä käytettäessä sirpaloitunut. Päihdeongelman vuoksi hän oli kokenut menettäneensä ihmisyytensä, eikä hänellä ollut tämän äärimmäisen irrallisuuden kokemuksen vuoksi enää mitään muuta kiinnekohtaa kuin kuvatun tilanteen fyysinen todellisuus: harja, jolla puhdistaa lumet portailta. Haastateltava toistaa tämän kahdesti, minkä voi tulkita retoriseksi tehokeinoksi, jolla hän korostaa tilanteen äärimmäisyyttä. Katkelmassa yhdistyvät sekä epätoivoinen, äärimäinen tilanne että toivo: Haastateltava on kuvauksessaan alkanut rakentaa uudelleen sitä, minkä oli menettänyt. Arkinen, pieni askare kuvataan ensimmäisenä askeleena kohti pirstaloitunutta ihmisyyttä.

Keskustelin kaikkien haastattelemini ihmisten kanssa siitä, millaista he ajattelivat elämänsä olevan tulevaisuudessa. Puhuimme tulevaisuudensuunnitelmien yhteydessä myös

siitä, millaisia asioita asunnottomana eläminen oli haastatelluille opettanut. Useampi haastatelluista otti aiheen esille oma-aloitteisesti, toisaalta kaikilla ei ollut halua pohtia tätä aihepiiriä lainkaan. Vaikeista kokemuksista huolimatta monet haastateltavat näkivät asunnottomuuden tuottaneen välillisesti myös positiivisia seurauksia. Haastateltavan näkemys itsestään vahvana ihmisenä on asunnottomuuskokemuksen jälkeen saattanut vahvistua:

”Tosiaa mä oon sellanen et ku mä jotain päätän ni mä pidän siitä myös kiinni. Et mä en kovin helpolla luovuta.”
M6

Asunnottomana ollessaan haastateltava oli joutunut selviytymään hyvin vaikeista olosuhteista, mikä oli vahvistanut hänen luottamustaan siihen, että on pärjäävä yksilö, joka ei luovuta ja joka pitää päätöksistään kiinni. Hän käyttää vaikeita kokemuksia konstruoidakseen puheessaan positiivista identiteettiä. Samankaltaisia tuloksia on löydetty esimerkiksi Shierin ym. (2010, 25–27) tutkimuksessa. Asunnottomana olleet olivat kuvanneet kokemuksensa kasvattaneen heitä ihmisenä. Kun itse oli ollut tilanteessa, jossa ei omistanut mitään, toisia katsoi paljon hyväksyvämmiin silmiin ja vähemmin ennakkoluuloisin. Omat kokemukset saatettiin myös nähdä tärkeänä kokemustietona, jollaista ei voi saavuttaa kuin asunnottomana elämällä, kuten seuraavassa lainauksessa:

” Et jotenkin, se on semmonen maailma et siitä tietää tosi vähän semmonen joka ei oo kokenu.”
N8

Asunnottomuus on haastateltavan kuvauksen mukaan maailma, josta ei voi juuri tietää mitään ilman omia kokemuksia. Maailmaan viittaamalla hän tuo esille sen, että kyseessä on jotakin aivan muuta kuin ympäristö, jossa hän nyt elää. Maailmoiden välille rakennetaan ero, eikä tutkijalla tai muilla asiaa tuntemattomilla ole pääsyä asunnottoman kokemuksiin.

On totta, että minulla ei ole kokemusta asunnottomuudesta eikä näin ollen mahdollisuutta todella tietää, miltä tuntuu elää vailla kotia. Haastattelemini ihmisten avulla olen kuitenkin voinut tarkastella sitä, millaiseksi asunnottomuus on muotoutunut heidän kertomuksissaan. Seuraavassa luvussa vedän vielä langanpäitä yhteen ja vastaan suureen tutkimuskysymykseeni: millaisia identiteettejä asunnottomille muodostuu asunnottomaksi jäädessä, asunnottomuuden aikana ja sen jälkeen?

9 Yhteenveto

Tutkimustehtäväni mukaisesti olen analyysiluvuissa tarkastellut sitä, miten haastateltavat puhuvat suhteistaan muihin ihmisiin ja millaisia puhuja-asemia he ottavat asunnottomiksi jäädessään, asunnottomina ja asunnottomuuden jälkeen. Olen tarkastellut aineistolainauksieni avulla myös sitä, millaisia identiteettejä haastatelluille rakentuu heidän kertomuksissaan. Tässä luvussa nostan tarkastelukulman etäämmälle ja käsittelen analysoimaani aineistoa kokonaisuutena.

Yksittäisten haastateltujen sijaan käsittelen siis sellaisia piirteitä, jotka toistuvat tarinasta toiseen. Eri kertomuksissa toistuvia samankaltaisia piirteitä yhdistämällä ja pelkistämällä pyrin kertomaan jotakin yleistä asunnottomuuteen liittyvistä identiteeteistä. Tarkastelen siis sitä, millaisia identiteettejä asunnottomille muodostuu kertomuksen eri vaiheissa ja sitä, miten tämä identiteetti muuttuu.

Ymmärrän identiteetin esimerkiksi Geen (2011, 106–107) tavoin alati muokkautuvana ja liikkuvana: jokaisella ihmisellä on lukuisia eri identiteettejä, joita he eri tilanteissa ja eri ihmisten seurassa diskursiivisesti tuottavat. Identiteetti määrittyy tällöin jonakin olemisen sijasta joksikin tulemiseksi (Zufferey & Kerr 2004, 346–347). Tutkimushaastatteluluissa tuotetut identiteetit ovat yksi erityinen identiteettien muodostamisen muoto, enkä pyri tekemään johtopäätöksiä haastattelujen ulkopuolisesta elämästä näin rakentuvien identiteettien perusteella.

Jukka Valkosen (2007, 213, 228) tapaan ajattelen, että tutkija muokkaa teoreettiset mallit pysäyttämällä haastateltavien tarinoiden jatkuvan liikkeen ja pelkistämällä niitä. Lopputulos ei ole tällöin todellisuuden – mielen sisäisen tai muunlaisenkaan – representaatio, vaan tutkijan analyttinen tulkinta aineiston yhteisistä piirteistä. Aineiston avulla määrittelemäni identiteetit ja niiden muutokset ovat siis sopimuksenvaraisia, ja niiden konstruoinnissa olisi voitu päätyä myös toisenlaiseen tulkintaan. Valkosen (2007) lailla pyrin kertomaan jotakin yleistä aineistosta ja nostamaan tarkastelukulman yksittäisistä ihmisistä teoreettiselle tasolle. Asunnottoman identiteetit ovat siis analyysin väline, eikä niistä tulisi vetää johtopäätöksiä haastattelemieni ihmisten elämän todellisista vaiheista.

Asunnottomaksi jääminen

Ensimmäisessä luvussa tarkastelin sitä, miten haastateltavat ovat kuvanneet asunnottomaksi jäämisen aikaa. Kaikkia kertomuksia yhdistää se, että haastateltavan elämäntilanne on ollut asunnottomaksi jäämisen aikaan kaoottinen tai vaikea. Haastatelluilla oli saattanut ennen asunnottomuutta olla vakiintunut parisuhde sekä työ- tai opiskelupaikka, mutta tilanne oli kriisiytynyt esimerkiksi eron tai päihteidenkäytön vuoksi niin, että se oli lopulta johtanut asunnottomuuteen.

Perheestä oli irtaannuttu tai etäännytty ennen tai jälkeen asunnottomaksi jäämisen erilaisista syistä. Päihteillä oli tässä osansa, mutta niiden käyttäminen ei ollut suinkaan ainoa eikä suurin syy etääntymiseen. Asunnottomaksi jääneet olivat vaikeassakin tilanteessa saattaneet ajatella perheensä parasta: heitä oli haluttu säästää ja omasta ahdingosta oli saatettu jättää kertomatta kokonaan. Itseä kuvataan tässä vaiheessa kertomusta irralliseksi perheestä ja läheisistä, ja etäisyyttä oli saatettu ottaa tietoisesti tai vielä lisää, kun asunnottomuus oli konkretisoitunut. Naisen tai miehen roolit perheessä eivät erityisesti nousseet asunnottomaksi jäämisen vaiheessa esille. Vain yksi haastateltu otti perinteisen miehisen aseman kertoessaan rajoittavasta kodista lähtemisestä ja parisuhteesta irtautumisesta.

Asunnottomaksi jäämistä ei ollut aineistossa kovin paljon kuvattu, vaan se oli kertomuksissa tapahtunut osana perheeseen, työhön tai päihteiden käyttöön liittyvää ongelmien jatkumoa. Olen tulkinut tätä vaikenemista kahdella tavalla. Haastateltava ei välttämättä ollut sitä mieltä, että asunnottomuus olisi ollut vaikeassa elämänvaiheessa merkityksellisin asia, vaikka se olikin oletukseni. Avioero, työttömyys tai muut henkilökohdaisen elämän ongelmat saattoivat tosiasiaassa olla syitä asunnottomuuteen ja niistä puhuminen oli siksi haastateltavalle olennaisempaa kuin asunnottomaksi jäämisen kuvaaminen. Toisaalta asunnottomuus oli ollut suurimmalle osalle haastateltuja hyvin vaikea kokemus ja siitä saattoi myös olla helpompaa vaieta kuin puhua.

Asunnottomaksi jääminen oli joka tapauksessa tapahtunut murroskohdassa, jolloin elämässä on ollut paljon vastoinkäymisiä. Kodin menetys on koetellut läheisiä suhteita riippumatta syistä, jotka ovat tilanteeseen johtaneet. Tämä suhteiden rikkoutuminen oli heikentänyt entisestään asunnottoman haavoittuvaista asemaa.

Samankaltaisia tuloksia ovat saaneet esimerkiksi Guy Johnson ja Chris Chamberlain (2008, 343), jotka ovat tarkastelleet asunnottomuutta sosiaalisen valinnan ja sosiaalisen sopeutumisen teorioiden avulla. He esittävät, että asunnottomuus voi sosiaalisen valinnan mallin mukaisesti edustaa loppupistettä asteittaisen taloudellisten ja sosiaalisten resurssien ehtymisen prosessissa. Kun päihteiden käyttö lisääntyy, taloudellinen tilanne heikkenee. Perhesuhteet saattavat rikkoontua. Asunnottomaksi päädytään, kun päihteiden käyttö syrjäyttää asioista huolehtimisen ja käyttäjä joutuu hädetyksi. Hajonneet perhesuhteet saattavat tutkijoiden mukaan johtaa samaan lopputulokseen.

Haastateltavat kuvasivat päihteiden käyttöään hallitsemattomana silloin, kun se oli johtanut asunnottomaksi jäämiseen. Päihteiden käyttöön saatettiin kuitenkin ottaa myös funktionaalinen suhde ja sitä kuvattiin esimerkiksi toimintana, jonka avulla haastateltava jaksoi elämää kadulla. Myös Virokannaksen (2004, 27–28) haastattelemat nuoret olivat saattaneet määritellä huumeiden käytön aloittamisen omaksi ratkaisukseksi.

Virokannaksen (2003a, 305–307) tutkimukseen osallistuneiden huumeita käyttäneiden nuorten aktiivinen toimijuus kapeni silloin, kun he joutuivat viranomaisten toimien kohteeksi. Omien haastateltavieni toimijuus kapeni myös, mutta olennainen toimijuuden rajoittuminen ajoittui kodin menettämisen vaiheeseen ja marginalisaation syvenemiseen. Syynä eroon lienee se, että Virokannaksen haastateltavat olivat nuoria ja heihin kohdistettiin pakkotoimia, kun minun haastattelemani ihmiset kokivat päihteiden käytön traagiset seuraukset vasta sitten, kun eivät pystyneet huolehtimaan itsestään tai turvaamaan esimerkiksi asumistaan.

Haastattelemini ihmisten kertomuksissa muodostuva asunnottomaksi jäävän ihmisen identiteetti on hauras ja jo jossain määrin irrallaan muista ihmisistä. Kertojat ovat olleet sivustakatsojina ja virran vietävissä, etäällä perheestään ja usein kykenemättömiä toimimaan tilanteen korjaamiseksi. Identiteetti on ollut tässä vaiheessa elämää toisaalta vielä suhteellisen koherentti ja kiinnittynyt tavanomaiseen arkeen: haastatellut puhuivat yleensä esimerkiksi työntekijän tai puolison asemasta käsin, mikä liittyy tuotetut identiteetit normaalin elämän viitekehykseen. Kertomuksissa muodostuu syöksykierteeseen joutuneen ihmisen identiteetti, joka rakentuu tulkintani mukaan kahden erilaisen maail-

man rajapinnalle: ihminen yrittää kiinnittyä normaaliin elämään, mutta on jo luisumassa marginaaliin.

Elämä kodittomana

Asunnottomaksi jäätyään useimmat haastateltavat olivat käyttäneet paljon päihteitä. Päihteet olivat olleet selviytymiskeino ja tapa kestää vaikeita olosuhteita, mutta niitä kuvattiin toisaalta myös esteeksi toimimiselle, varjoksi joka vei kaiken ajan ja energian. Omaa päihteidenkäyttöä pidettiin toisaalta siis selviytymiskeinona, toisaalta se oli pakonomaista. Myös kertojan persoonallisuudenpiirteet oli saatettu mainita syyksi päihteiden käytön riistäytymiselle hallinnasta. Tällöin ihmisen perusolemus konstruoitiin syyksi päihteiden käytölle.

Myös Johnsonin ja Chamberlainin (2008, 343) tutkimuksessa päihteiden käyttöä tarkastellaan selviytymiskeinona, joka auttaa asunnottomia kestämään epävarmuutta ja kaaosta. Tässä selitysmallissa päihteet eivät olekaan asunnottomuuden syy, vaan seuraus. Toisaalta Johnson ja Chamberlain näkevät päihteiden käytön myös asunnottomuuskulttuuriin sosiaalistumisena. Tylerin ja Johnsonin (2006, 143) tutkimuksessa useat osallistujat kertoivat, että päihteiden käyttö oli auttanut heitä selviytymään asunnottomuudesta.

Päihteet puhuttiin suurimmassa osassa haastatteluja hyväksytyksi tai itsestään selväksi osaksi asunnottomuutta. Päihteiden käyttäjien välille tuotettiin haastatteleminen ihmisten luonnehdinnoissa ero. Vaikka suurin osa haastatelluista oli käyttänyt sekä huumeeksi luokiteltavia aineita että alkoholia, päihteidenkäyttäjiä kuvatessa jako huumeiden- ja alkoholinkäyttäjiin oli selkeä. Haastatteluissa nostettiin eksplisiittisestikin esiin kaksi ryhmää, ”kuuskymppinen alkoholisti ja parikymppinen narkomaani”. Omaan päihteiden käyttäjien ryhmään liitettiin positiivisia määreitä, kun toinen ryhmä nähtiin negatiivisemmassa valossa. Huumeiden käyttäjien kohdalla laittomuus ja rikollinen toiminta nostettiin esiin olennaisena osan käyttöä, kun alkoholin käytöstä puhuttiin hyväksyttävänä vaihtoehtona.

Päihdeporukoissa toimiminen oli vaatinut haastatelluilta joustamista, jatkuvaa muiden lukemista ja varovaisuutta. Se edellytti myös sosiaalista silmää ja kykyä laskelmointiin.

Toimeen oli mahdollista tulla, jos ei suututtanut eikä ärsyttänyt ketään tai jos toisaalta otti asemansa väkivalloin.

Absoluuttisesti asunnottomina olleiden kokemukset olivat olleet erityisen vaikeita. Kadulla oleskelu oli turvatonta, stressaavaa ja yksinäistä. Julkinen, kaikkien silmien edessä vietetty elämä vaati jatkuvaa varovaisuutta ja tarkkaavaisuutta. Päivä kului suojaisaa paikkaa etsiessä ja väsymys oli äärettömän raskasta. Kun löytyi paikka jossa olla, haastattelut kertoivat nukkuneensa vaikkapa kirjaston WC:ssä.

Ihmisten pilkka ja huutelu oli haastateltujen mukaan absoluuttisesti asunnottomana mahdollista sivuuttaa niin, että itsensä kovetti. Toisaalta väkivalta, joka liittyi sekä päihdeporukoihin että asunnottomien porukoihin yleensä, saattoi raaistaa. Itseään suojellakseen ihminen saattoi äärimmäisessä tilanteessa rakentaa kuoren, jonka sisälle vaikeita asioita ei päästetty.

Väkivallasta siis puhuttiin mutta toisaalta myös vaiettiin haastattelujen aikana monella tavalla: omista kokemuksista väkivallan kohteena tai tekijänä ei haluttu puhua yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kovin suoraan. Lisäksi väkivallan kokemuksista puhumista saatettiin pehmentää. Väkivallasta saatettiin vaieta siksi, että sitä on vaikeaa ja kipeää käsitellä. Voidaan myös ajatella haastateltavien tuottavan vastapuhetta: asunnottoman elämä ei ole itsestään selvästi väkivallan läpitunkemaa, vaikka haastatteliija niin olettaisikin. Tämä tuotiin eksplisiittisesti esille yhdessä lainauksessa, kun haastateltava kertoi, että ei ole koskaan kajonnut toiseen ihmiseen väkivaltaisesti.

Aikaisemmissa tutkimuksissa asunnottomilla on todettu olevan usein kokemuksia väkivallasta. Esimerkiksi John Coatesin ja Sue McKenzie–Mohrin tutkimuksessa (2010, 76) asunnottomien nuorten todetaan kokeneen elämänsä aikana kiusaamista (78 %), eristämistä (63 %), päällekkarkauksia (61 %) ja pelkoa siitä, että heitä vahingoitetaan tai heidät tapetaan (61 %). Kotonaan 58 % nuorista oli kokenut fyysistä väkivaltaa tai sen uhkaa.

Omaan tutkielmaani osallistuneista sekä miehillä että naisilla oli ollut väkivallan kokemuksia ja turvattomuutta, mutta erityisesti naisten asema näyttäytyi haavoittuvaisena. Miesten päihdeporukoihin tai asunnottomien ryhmiin he eivät automaattisesti voineet kuulua, vaan heidän tuli lunastaa asemansa. Naisten turvallisuuden kuvattiin riippuvan

siitä, keiden kanssa he olivat tekemisissä. Granfelt (1998, 71) on tutkimuksessaan päätnyt samankaltaisiin tuloksiin. Koditon nainen asettuu hänen mukaansa naisen stereotypian vastakohdaksi, jolloin häntä saatetaan kohdella halveksivasti. Naiset joutuvat myös selittämään asunnottomuuttaan miehiä enemmän, ja heitä saatetaan tarkastella enemmän perheen puuttumisen näkökulmasta kuin asunnottomuudesta käsin (Granfelt 1998, 75).

Naisen erityistä asemaa asunnottomana on pohdittu muissakin tutkimuksissa. Miehestään taloudellisesti riippuvainen nainen saattaa olla vaarassa jäädä asunnottomaksi esimerkiksi avioeron tai leskeksi jäämisen vuoksi, ja toisaalta köyhyys ja kohtuuhintaisten asuntojen puute aiheuttavat naisten putoamista turvaverkkojen ulkopuolelle. Asunnottomuus voi pitkittyä riittämättömien palveluiden, taloudellisen tuen, mielenterveysongelmien ja riittämättömän sosiaalisen tuen vuoksi. Myös asunnottomuuden ehkäisyyn ja poistamiseen käytettyjen julkisten varojen ehtyminen vaikeuttaa tilannetta. (Kisor & Kendal-Wilson 2002, 355.)

Absoluuttisesti asunnoton ihminen oli haastattelemieni ihmisten kertomuksissa virkavallan huomion kohteena. Julkiselle paikalle mennyt asunnoton vietiin herkästi putkaan, ja tätä oli joskus käytetty keinona päästä lämpimään paikkaan yöksi. Suhdetta poliisiin ja vartijoihin kuvattiin asunnottoman omasta käyttäytymisestä riippuvaiseksi. Jos asunnoton ei vastustellut, kohtelu oli asiallista. Väkivallan mahdollisuus järjestystä ylläpitävien tahojen puolelta tuli kuitenkin implisiittisesti esiin niin, että lyömättä jättäminen kuvattiin positiivisena lopputuloksena. On mielenkiintoista, että sosiaaliviranomaiset tai muut asiakkaita tukevat tahot eivät esiintyneet kertomusten tässä vaiheessa juuri lainkaan.

Silloinkin, kun heistä yhdessä lainauksessa puhuttiin, sosiaalityöntekijöitä tai muita auttamistyötä tekeviä ei kuvattu auttavana tahona vaan yhtenä kertojan marginalisaatiota lisäävänä ryhmänä. Varsinkin absoluuttisesti asunnottoman kohdalla tämän voi katsoa tarkoittavan sitä, että tarpeeksi kauas marginaaliin joutunut ihminen ei ole enää tuen ulottuvissa, ja avun sijasta häneen kohdistetaan kontrolloivia toimenpiteitä, joiden on tarkoitus pitää hänet poissa muiden silmistä. Syynä saattaa olla osittain myös se, että sektoroituneella palvelujärjestelmällä on käytössään vain tietty määrä palveluja ja me-

netelmiä, jotka yleisluontoisuudessaan saattavat sivuuttaa asiakkaan monisyiset ongelmat (Väyrynen 2007, 177).

Kertomuksissa asunnottoman asema oli monella tavalla haavoittuva. Suojattomuus oli fyysisen lisäksi henkistä. Asunnoton ihminen oli koko ajan katseiden kohteena ja joutui kovettamaan itseään tai muutoin rakentamaan suojelevan kuoren, jottei tuntisi häpeää tai loukkauksia.

Yksityisyys puuttuikin useasti niiltä, jotka ovat tavalla tai toisella heikommassa asemassa: sairaalassa omaa tilaa saattaa rajata pelkkä kangas, asuntolassa ovea ei välttämättä saa lukkoon (Granfelt 1998, 107). Granfelt huomauttaa, että silloin, kun omaa tilaa ei ole lainkaan, rajaa muihin ihmisiin saatetaan pitää yllä esimerkiksi varjelemalla jotakin osa-alueita elämästä muiden silmiltä. Tällöin mielen sisäinen koti, autonomia, koetaan yksityisyyden mahdollistajana. Granfeltin tulkinta sisäisestä kodista sopii myös minun haastattelemiini asunnottomiin. Kadulla koti rakennettiin itseen, kun ympärillä ei ollut seiniä.

Asunnottomaksi jäämisen jälkeen perheestä tai työelämästä ei enää puhuttu. Asunnottoman maailma oli suurimmalla osalla ollut päihteiden maailma, ja suhteita muodostui lähinnä toisiin asunnottomiin päihteiden käyttäjiin. Suhteessa toisiin asunnottomiin, satunnaisiin ohikulkijoihin ja esimerkiksi poliisiin asunnoton joutui koko ajan arvioimaan, miten kannattaisi toimia ja millä keinoin selviäisi.

Siteet normaaliin elämään ovat asunnottomaksi jäätyä katkenneet ja perhesuhteet rikkoutuneet, eikä yhteiskunnalla ole annettavanaan kuin moitetta: sinulla ei ole edes lupa näkyä. Asunnottomalle muodostuva identiteetti onkin hauras, rikkinäinen ja haavoittuvainen, irrallaan muista ihmisistä ja yhteiskunnasta. Katsonkin, että asunnottomana elävää kuvaa parhaiten marginalisoitunut identiteetti.

Takaisin kotiin

Haastatelluilla oli ollut suhde eri viranomaisiin ja muihin ammattiauttajiin jo ennen nykyiseen asumispaikkaan saapumistaan, koska asumisyksikön asuntoihin pääsevät ihmiset, jotka ovat olleet päihdekuntoutuksessa. Oikeanlaisiksi koetuilla ja oikein kohdenne-

tuilla palveluilla olikin saatettu auttaa ihminen eteenpäin todella vaikeasta tilanteesta. Aina sopivia palveluita tai hyvää palvelua ei ollut saatu, mikä oli saattanut johtaa siihen, että haastateltava koki tulleen kaltoin kohdelluksi autetuksi tulemisen sijasta.

Se vaihe, kun kadulta tai tilapäisistä majailupaikoista siirryttiin ammattiavun piiriin, ei näyttäytynyt selkeänä, eikä ammattiavusta puhuttu lainkaan niin paljon kuin olisin oletanut. Oletan tämän liittyvän osittain siihen, että päihde-ehdotin elämä oli ollut hyvin kaoottista. Jos kertojan käsitys minuudestaan on ollut sirpaloitunut, hänellä ei välttämättä ole ollut voimia havainnoida ympäristöään samalla tarkkuudella kuin silloin, kun hänen elämäntilanteensa oli selkiytynyt.

Suhdetta asunnottomuuden jälkeisiin auttaviin tahoihin kuvattiin toisissa kertomuksissa kumppanuutena, toisissa alistavana ja ihmisoikeuksia riistävänä toimintana, jonka jälkeen asiakkaaksi tullut ihminen saattoi jäädä entistään enemmän yksin ja hylätyksi. Tämä oli johtanut esimerkiksi siihen, että haastateltu joutui kehittämään selviytymistaktiikoita ihmisarvoa alentavassa tilanteessa.

Sosiaalityöstä puhuttiin haastatteluissa vähän. Sitä kuvattiin hierarkkiseksi ja hieman hämäräksi jääväksi toiminnaksi, joka jäi etäälle asiakkaasta. Toisaalta samankin puhujan kertomuksessa suhde viranomaisiin tai muihin ammattiauttajiin saattoi määrittyä eri tavoin eri vaiheissa kertomusta. Viranomaiset ja muut ammatti-ihmiset saattoivat olla joissain elämänvaiheissa tuki ja luottamuksen kohde, toisissa taakka – paljon vaikutti se, miten yksittäisen työntekijän toiminta oli koettu.

Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on saatu tuloksia, joiden mukaan työntekijän asennoitumisella on merkittävä vaikutus asiakkaan kokemuksiin ja myös työskentelyn tuloksiin. Aito mielenkiinto ja asiakkaan yksilöllisyyden, elämäntapojen ja kulttuurisen kontekstin huomiointi tuottaa todennäköisesti positiivisempia tuloksia kuin traditionaalinen määräilevä ja ohjaileva lähestymistapa. (Thompson ym. 2010, 252.)

Asunnottomuudesta yhteiskunnassa yleisesti jaettu käsitys tuotiin haastatteluissa aktiivisesti esille ja oman asunnottomuustarinan suhdetta siihen pohdittiin. Osa haastatelluista kiisti asunnottomista vallitsevan käsityksen päihdeongelmaisina, toiset hyväksyivät sen.

Oma asunnottomuus saattoi määrittyä ”oikeaksi” tai vähemmän todelliseksi asunnottomuudeksi sen mukaan, miten se suhteutui asunnottoman stereotypiaan.

Asunnottomuuden lisäksi koti oli haastatteluissa käsitteenä liukuva ja muuttuva. Koti määrittyi sekä oman tilan, tavaroiden, ihmissuhteiden että itsemääräämisoikeuden kautta. Myös oma valmius sitoutua paikkaan kuvattiin merkittäväksi asiaksi kotia määritellessä. Osa haastatelluista korosti pysyvän kodin tuomaa turvaa, toisille se oli keino päästä eroon päihteitä käyttävästä porukasta. Oma koti nähtiin myös osana normaaliutta. Koti mahdollistaa sen, että ihminen pystyy osallistumaan sosiaaliseen elämään kuten muutkin.

Muissakin tutkimuksissa kodille on annettu erilaisia merkityksiä ja siltä on odotettu monenlaisia asioita. Esimerkiksi Shierin ym. (2010, 30–31) tutkimuksessa osa haastatelluista korosti pysyvän kodin tuomaa turvaa, toisille se oli keino päästä eroon päihteitä käyttävästä porukasta. Oma koti nähtiin myös osana normaaliutta ja sitä, että yksilö pystyi osallistumaan sosiaaliseen elämään kuten muutkin.

Arja Jokinen (2004, 77) kuvaa asuntolassa asuvien olevan marginaalissa sekä tilallisesti että symbolisesti. Asunnottomat määrittyvät hänen mukaansa ulkopuolisiksi, ei-mistäään-kotoisin oleviksi suhteessa asuviin samalla, kun asuntola edustaa konkreettisena paikkana viimesijaista asumismuotoa. Kuten haastateltavien puheesta saattoi havaita, asuntola voi kuitenkin saada yksilöiden puheesta hyvin toisenlaisia merkityksiä kuin ne, mitä sille yleensä annetaan. Erityisen tärkeäksi koettiin se, että paikalla oli muita ihmisiä. Se, että jonkun tiesi aina olevan paikalla juttukaveriksi, oli erittäin tärkeä asia kaikille, jotka yhteisöllisestä elämäntavasta puhuivat.

Asuntolaa kuvattiin kertomuksissa useimmiten paikkana, jossa ihmisellä on mahdollisuus saada sekä ammattiapua että tarvitsemaansa vertaistukea. Vertaistuen lisäksi henkilökunnalta saatu keskusteluapu ja tuki käytännön asioiden hoitamiseen määriteltiin tärkeiksi. Myös valvotut olosuhteet nähtiin tarpeellisiksi päihteettömyyden tukemiseksi. Haastateltujen kertomuksissa asuntolasta piirtyikin hyvin toisenlaisen kuva kuin Jokisen tekstissä.

Toisaalta asuntolan määritelmästä käytiin diskursiivista kamppailua ja sen asemasta kotina tai laitoksena neuvoteltiin. Itsestään selvänä sen kodinomaisuutta ei siis nähty. Jokisen (2004, 75) mukaan fyysisellä tilalla, ihmisellä ja identiteetillä on monitahoinen suhde. Paikan kulttuurinen identiteetti rakentuu kulttuurisella kartallamme erotuksena toisista paikoista, esimerkiksi asuntolan paikka rakentuu erotuksena kodista tai vaikkapa sairaalasta. Rakennamme paikalle identiteettiä samalla kun se määrittelee meitä. Tulkit- sen asuntolan puhumisen kodiksi olleen paikan identiteetin uudelleen rakentamista yh- teisön sisällä. Vaikka yleinen käsitys asuntolasta ei välttämättä muutukaan, omassa yh- teisössä sen määritelmää voidaan muuttaa.

Tutkielmassani esiintyneet moninaiset kodin määritelmät ovat samantyyppisiä kuin ai- emmissä tutkimuksissa saadut. Granfelt (1998, 107–108) määrittelee kotia sisäpuoli- suuden ja ulkopuolisuuden dialektiikalla. Koti on paikka jonne palata, ja se on kiinteäs- sä suhteessa ympäröivään maailmaan. Kodissa yhdistyvät tuttuus, menneisyys ja jatku- vuus, unelma hyvästä elämästä. Näitä piirteitä haastattelemani ihmiset liittivät kotiin, jokainen omanlaisella painotuksellaan.

Granfelt on väitöskirjassaan lähestynyt kotia myös hieman toisenlaisesta näkökulmasta: paikkana, suhteena ja mielentilana. Koti voi olla konkreettinen, fyysinen paikka, joka koetaan kodiksi, kuten haastattelemani ihmisetkin olivat kuvanneet. Toisaalta koti voi olla suhde, joka ihmiselle syntyy hänelle rakkaan toiminnan ja sitä symboloivan tilan välille. Mielen sisäinen koti syntyy silloin, kun ihminen eläytyy toimintaan, josta hän on muodostanut oman tilansa. Tällainen koti saattaa aktualisoitua esimerkiksi musiikkia kuunnellessa tai puutarhaa hoidettaessa. (Granfelt 1998, 104–105.)

Haastattelemini ihmisten koti liittyi konkreettisen tilan lisäksi suhteisiin, mutta hieman Granfeltin määritelmästä poiketen. Kodin tekivät ihmissuhteet joko asuntolassa tai oman perheen keskuudessa. Tietynlainen mielen sisäinen koti konstruoitui asunnotto- muuden aikana, kun ainoa koti sijaitsi omassa mielessä.

Suhde kotiin oli haastateltavien kuvauksissa rikkoutunut asunnottomaksi jäätyä, ja sa- maan aikaan tapahtunut päihdeporukoihin liittyminen oli muuttanut haastateltavien ih- missuhteita instrumentaaliseen suuntaan. Suhteet perheeseen ja muuhun lähipiiriin oli-

vat saattaneet vaikeutua jo siksi, että heiltä jouduttiin salaamaan häpeälliseksi koettu asunnottomuus.

Päihdeporukoiden instrumentaalinen luonne ja niiden ero selvään maailmaan tuotiin haastatteluissa selkeästi esille. Kun elämässä oli päästy eteenpäin, päihteitä käyttäviin kavereihin ei voitu enää pitää yhteyttä. Tämä oli pitkälti selviytymisen ehto, koska juomasta pidättäytymistä päihteiden käyttäjien kanssa seurusteltaessa pidettiin vaikeana. Maailmojen ero hyväksyttiin kertomuksissa molemmilla puolilla rajaa. Vanhat, juovat kaverit antoivat entisen päihdeongelmaisen olla, kun tämä kertoi, ettei enää aio olla osa porukkaa.

Kotiin paluuksi nimittämäni vaiheeseen liittyi kaikilla haastateltavilla jonkinlaista uudelleen rakentamista. Suhdetta omaan itseen ja muihin ihmisiin pohdittiin ja vanhoja suhteita korjattiin. Ihmissuhteet, jotka eivät kietoutuneet päihteisiin, olivat kantava voima ja mielekkään elämän edellytys. Haastatellulle tärkeät ihmiset saattoivat olla ydinperhettä, ystäviä tai vertaistuen antajia tai kuulua esimerkiksi uskonnolliseen yhteisöön.

Kaikkia näitä suhteita yhdisti yksi asia: ne määriteltiin mahdollisuudeksi kokea yhteyttä muihin ihmisiin. Yhteisöllisyyden ja ystävyyden kokemukset konstruointiin kaikissa kertomuksissa merkittävämmäksi yksittäiseksi tekijäksi, jonka vuoksi haastateltavat pitivät elämänsä hyvänä. Aikaisemmassa tutkimuksessa on samankaltaisia esimerkkejä suhteiden eheytymisestä päihteiden käytön loputtua. Suhteet perheeseen ja läheisiin olivat esimerkiksi huumeita käyttäneiden nuorten kertomuksissa rikkoutuneet, mutta ne olivat usein korjaantuneet käytön lopettamisen myötä (Virokannas 2004, 27).

Haastateltavien puhuja-asema muuttuu mielenkiintoisesti sen mukaan, puhuvatko he vertaisistaan vai ammattilaisista. Vertaistuesta puhuessaan haastateltavat asemoivat päihteiden ongelmallista käyttöä kokemattomat ihmiset, myös eri viranomaiset, hierarkisesti itsensä alapuolelle, kun asiakkaaksi asemoituessa työntekijä nähdään hallitsemattomassa asemassa. Tämä aseman muuttuminen kuvaa identiteetin suhteellisuutta ja tilannekohtaisuutta: identiteetti ei ole pysyvä rakennelma, vaan elävä ja jatkuvasti tuotettu minuuden konstruoinnin ja uudelleenkonstruoinnin prosessi. Kertomuksissa posi-

tiivisia suhteita syntyi sekä ammattiauttajien että vertaisten kanssa, mutta vertaisten kanssa koettu yhteys nousi kuitenkin ammatillista apua tärkeämmäksi.

Siteitä normaaliin elämään luodaan tässä kertomuksen vaiheessa tuottamalla asioitaan huolehtivan, aikuisen ihmisen identiteettiä. Käsitys omasta itsestä rakentuu myös tärkeiden ja läheisten ihmissuhteiden kautta: positiivisten ihmissuhteiden avulla on ollut mahdollista rakentaa entistä positiivisempaa identiteettiä. Kotiin palanneen tai kotiinpaluuta odottavan asunnottoman identiteettiä kuvaankin käsitteellä eheytyvä identiteetti.

Haastateltujen elämä kulkee siis kertomuksissa U:n muotoista rataa. Ensimmäisessä analyysiluvussa haastateltavat ovat kahden maailman rajalla, kiinnittyneinä työssäkävyn tai opiskelevan ihmisen arkeen mutta toisaalta liukumassa kohti kaoottista tilannetta. Päihteet tai raskaat kriisitilanteet, kuten konkurssi, aloittavat kierteen, joka päättyy asunnottomuuteen. Tässä elämävaiheessa muodostuu syöksykierteeseen joutuneen ihmisen identiteetti. Vaikka yksilö olisi ennen asunnottomuuttaan ollut monella tavalla yhteiskunnassa kiinni, asunnottomuuteen luisuminen tai äkkirepäisy suistaa hänet marginaaliin ja syventää vaikeuksia entisestään.

Asunnottomana haastatelluille muodostuu marginaalisoitunut identiteetti, johon kuuluivat jatkuva varuillaanolo, yksinäisyys, epävarmuus ja väkivalta. Marginalisoitunut identiteetti muotoutuu monenlaisten uloslyömisten ja syrjään jäämisten kautta niin, että se pahimmillaan johtaa täydelliseen henkiseen lamaan. Tätä identiteettiä leimaa erityisesti etäisyys sellaisiin ihmissuhteisiin, joista olisi mahdollista saada tukea tai positiivista palautetta. Tarpeeksi syvälle marginaaliin joutuneen elämä on eloonjäämistäistelua, jossa jokainen huolehtii vain itsestään.

Haastateltujen nykyhetkeen kiinnittyvä eheytyvä identiteetti muodostuu tilanteessa, jossa ihminen oli päässyt jälleen elämän syrjään kiinni. Ihmissuhteita on korjattu esimerkiksi perheenjäsenten kanssa ja toisaalta uusia ystävyksiä on solmittu päihteistä toipuvien tai muuten läheisiksi koettujen ihmisten kanssa. Asuminen yhteisössä koetaan merkittävänä voimavarana ja yhteys yleensä muihin ihmisiin kantavana voimana. Eheytyvää identiteettiä värittää toivo.

9 Pohdinta ja arviointi

Aineistolähtöisessä analyysissä lähtökohtana on aineisto, ei ennalta muotoillun teorian pohjalta jäsentyvä merkitysten tutkiminen. Analysoidessa tutkija kuitenkin väistämättä pelkistää, valikoi ja typistää aineiston rikkautta, ja lopputuloksessa kuuluu nimenomaan tutkijan ääni (Hänninen 1999, 34). Tässä tutkielmassa puheenvuoro on asunnottomuuden kokeneilla ihmisillä mutta ennen kaikkea minulla tutkijana. Se, millaisen kokonaisuuden olen haastatteluista konstruoinut, ei ole sattumaa, vaan valintojeni summa.

Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta maailmaa observeiva ihminen ei ole koskaan neutraali, vaan hänen arvonsa ja asenteensa vaikuttavat siihen, miten hän tulkitsee näkemäänsä. Merkityksiä määritellessä myös muiden ihmisten näkökulmilla on vaikutusta, koska tieto tuotetaan aina vuorovaikutuksessa ja erilaisten kilpailevien näkemysten ristivedossa. (Sahin 2006, 60–61.)

Olen sitoutunut sekä sosiaalisen konstruktionismin viitekehykseen että sosiaalityön arvoihin. Sekä sosiaalityö että sosiaalinen konstruktionismi pyrkivät kyseenalaistamaan uskomuksia ja rakenteita, jotka meitä ympäröivät. Molemmat pyrkivät kuitenkin tukemaan ja legitimoimaan monenlaista tietoa, traditioita ja näkemyksiä (Sahin 2006, 61).

Olen sitoutunut sosiaalityön humaaneihin arvoihin ja näen sen tehtävänä ennen kaikkea yksilöiden ja yhteisöjen tukemisen ja voimaannuttamisen. Ammatilliset arvoni ovat ohjanneet sitä, millaisia sosiaalisen konstruktionismin ja diskurssianalyysin piirteitä olen korostanut ja millaisiin asioihin olen aineiston analyysissä kiinnittänyt huomiota. Pyrkimykseni kriittiseen näkökulmaan ja asunnottomuuteen liittyvien käsitysten kyseenalaistamiseen on siis teoreettis-metodologinen valinta, jota arvoni suuntaavat. Tutkiellani on toisaalta myös tavoitteita, jotka eivät palaudu teoreettisiin tai arvolähtökohtiin. Pro graduni on opinnäytetyö, jonka avulla pyrin liittymään akateemiseen yhteisöön ja legitimoimaan itseni sosiaalityön ammattilaiseksi.

Se, millaista analyysiä olen tehnyt, liittyy myös elämäkokemuksiini ja tapaani hahmottaa ympäröivää maailmaa. Kaikki diskurssit eivät ole yhteisesti jaettuja vaan jotkut asiat saatetaan ymmärtää vain rajatun ihmisryhmän kesken samalla tavoin (Gee 1999, 55–

57). Se, miten olen ymmärtänyt haastateltavien puhetta ja tulkinnut sitä, on riippuvaista jaetuista merkityksellistämisen tavoista ja toisaalta siitä, millaisia esioletuksia olen tehnyt. Kokemukseni viranomaistyötä tehneenä korkeasti koulutettuna naisena saattavat joiltain osin jäädä kauaksi haastattelemieni ihmisten maailmasta.

Aiemmissa luvuissa olen kuvannut pyrkimystäni kohdata haastateltavat mahdollisimman avoimin mielin ja tavoittaa olennaisen heidän asunnottomuuden kokemuksistaan. Uskon onnistuneeni tässä tehtävässä hyvin, vaikka en välttämättä olekaan aina jakanut sosiaalista kieltä haastateltavien kanssa. Parhaiten onnistumistani voivat arvioida tutkielmaani osallistuneet ihmiset.

Tutkielmani tuloksia luettaessa tulee ottaa huomioon se, että suurin osa haastattelemistani ihmisistä on miehiä. Naisten ja nuorten miehiä haavoittuvampi asema olisi ollut perusteltu syy tutkia asunnottomuutta heidän näkökulmastaan. Suurin osa absoluuttisesti asunnottomista on kuitenkin miehiä (ARA 2011, 4). Sen vuoksi miesnäkökulman painottumista voidaan pitää perusteltuna. Olen käsitellyt aineiston analyysissä naisia ja naisen roolia asunnottomana omassa luvussaan. Heidän asemaansa asunnottomina ”toisina” ei siis mielestäni tule sivuuttaa, vaikka se ei omassa tutkielmassani olekaan pääosassa.

Myös valitsemani yksilönäkökulma on vaikuttanut olennaisesti siihen, millaisia tuloksia olen saanut. Yksilöihin keskittyvää asunnottomuusnäkökulmaa on Granfeltin (1998, 50) mukaan kritisoitu siitä, että se saattaa vahvistaa käsitystä yksilöön liittyvistä asunnottomuuden syistä ja sivuuttaa rakenteelliset vaikutukset. Linkin ym. (1994, 1912) mukaan on myös hyvä ottaa huomioon se, että henkilökohtaisten ongelmien vaikutus kodittomuuteen saattaa korostua liiallisesti silloin, kun tutkimuksessa näkyvät erityisesti pitkäaikaisesti kodittomat.

Yksilöihin keskittymällä saatankin tahtomattani vahvistaa käsitystä siitä, että asunnottomuus ei olisi myös rakenteellinen ongelma. Toisaalta valitsemani tutkimusasetelma on perusteltu siksi, että systeemisestä näkökulmasta katsottuna kadotetaan herkästi ihmisten omat käsitykset tilanteestaan ja siitä, mitä merkitsee olla asunnoton (Shier ym. 2010, 32–33).

Psykologisten tekijöiden painottamisessa asunnottomuutta tutkiessa on riski uhrien leimaamiseen, mutta toisaalta niiden sivuun jättäminen voi johtaa huonosti tai väärin suunniteltuun tukeen (Bassuk ym. 1986, 1100). Yksilöiden kokemuksiin keskittymistä voi perustella samalla tavalla. On olemassa riski, että asunnottomuuskuva yksipuolistuu tutkielmani antaman käsityksen vuoksi entisestään. Toisaalta asunnottomien kokemusten kautta tulee esille se huomionarvoinen seikka, että hyvin samankaltaiselta vaikuttava asunnottomuus saattaa johtua monenlaisista syistä ja liittyä hyvin heterogeenisiin elämäntilanteisiin.

Olen tarkastellut tässä tutkielmassa asunnottomia, joista useilla oli kokemus pitkäaikaisesta tai toistuvasta asunnottomuudesta sekä runsaasta päihhteiden käyttämisestä. Tämä saattaa jopa haitata asunnottomien asemaa päinvastaisista pyrkimyksistäni huolimatta. Päihdeongelmiin keskittyminen saattaa viedä huomion pois siitä, että asunnottomilla voi olla taloudellisia huolia tai esimerkiksi mielenterveydellisiä ongelmia, jotka vaikuttavat heidän tilanteeseensa enemmän kuin päihhteiden käyttö.

Tutkielmani tuloksia tulisikin tarkastella kriittisesti ja ottaa huomioon se, että kyseessä on yksi erityinen asunnottomien ryhmä, päihdeongelmaiset keski-ikäiset. Muiden asunnottomien ryhmien kokemukset eivät välttämättä ole samanlaisia kuin haastattelemini ihmisten. Voi myös olla niin, että haastateltujen asunnottomuuteen ovat vaikuttaneet merkittävimmin muut tekijät kuin päihhteet. Palvelujärjestelmä kuitenkin pyrkii hoitamaan ensisijaisesti päihdeongelmaa, mikä on saattanut saada minut kiinnittämään siihen ylikorostetusti huomiota.

Vaikka olenkin haastatellut päihdeongelmista kärsineitä asunnottomina olleita ihmisiä, päihhteet eivät hallitse tutkielman tuloksia. Päihhteiden käyttö liittyi haastateltujen kertomuksissa erilaisiin työ- ja perhe-elämän vaikeuksiin, joita he olivat kokeneet. Päihdeongelma saattoi myös olla enemmän seuraus asunnottomuudesta kuin syy siihen, ja huumeita ja alkoholia oli haastateltujen mukaan käytetty asunnottomuuden aikana myös selviytymiskeinona.

Olen lisäksi tuonut esille muita asunnottomuuteen liittyviä ilmiöitä kuin päihhteet ja pyrkinyt haastamaan vallitsevia käsityksiä esimerkiksi nostamalla esiin asuntolassa asumiin liittyvän vastapuheen. Päihhteistä muodostuukin tutkielmassani keskeinen asunnot-

tomuuteen liittyvä ilmiö, mutta ei sen yksiselitteinen syy tai seuraus. Syitä asunnottomuudelle on yhtä paljon kuin erilaisia asunnottomiakin.

Myös aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu, että asunnottomuuteen vaikuttavat monenlaiset syyt. Asunnottomille suunnattuja palveluita tulisikin tutkijoiden mukaan suunnitella heidän todellisista, vaihtelevista tarpeistaan käsin. Kisorin ja Kendal-Wilsonin (2002, 368–369) mukaan asunnottomat tarvitsisivat palveluita, jotka vastaisivat matalien tulojen ja mielenterveyden ongelmien sekä sosiaalisen tuen puutteen tuomiin vaikeisiin tilanteisiin. Wenzelin ym. (2009, 22) mukaan asunnottomille, masentuneille ja päihdeongelmaisille naisille tarjotut asumis-, koulutus- sekä työllisyysmahdollisuudet tulisi linkittää päihde- ja mielenterveysongelmien hoitoon.

Tutkielmani tulosten lisäksi omat kokemukseni sosiaalialalta tukevat edellä mainittujen tutkijoiden käsityksiä asunnottomien monenlaisista ongelmista. Aikaisemmassa työssäni asumisneuvojana ja asumisohjaajana kohtasin paljon ihmisiä, jotka olivat vaarassa menettää asuntonsa esimerkiksi vuokravelkojen vuoksi. He tarvitsivat usein tukea siihen, että pystyivät hakemaan tarvitsemaansa apua psyykkisiin, fyysisiin tai taloudellisiin ongelmiinsa.

Tuin parhaani mukaan asiakkaita avun hakemisessa ja kudoin ammattilaisten verkkoa heidän avukseen, mutta he eivät silti välttämättä päässeet tarpeeksi nopeasti kaikkien tarvitsemiensa palveluiden piiriin. Aika, jonka pystyin sosiaalitoimen asumisohjaajana käyttämään henkilökohtaiseen asiakastyöhön oli kuitenkin varsin rajallista, enkä monesti ennättänyt auttamaan ihmisiä niillä keinoin, jotka olisivat kriisitilanteessa eniten heitä tukeneet, kuten lähtemällä esimerkiksi mukaan virastoihin.

Palveluita tulisikin tarjota entistä enemmän matalalla kynnyksellä ja konkreettiseen apuun painottuen, koska vaikeassa tilanteessa olevalla ihmisellä ei välttämättä ole voimia hakea hankalasti saatavia palveluita. Kun ihminen on jäänyt asunnottomaksi, avun etsiminen saattaa olla ylivoimaista. Asunnottomilla ole tällöin ole kuitenkaan enää käytössään esimerkiksi vuokrataloyhtiöissä toimivien asumisneuvojen palveluita, vaikka juuri asunnottomat tarvitsisivat kaikkein eniten tukea.

Sosiaali- ja terveysalan toimijoiden soisi myös tekevän entistä enemmän kokonaisvaltaisesti asiakasta huomioivaa yhteistyötä. Asiakkaan kokema hylätyksi tulemisen tunne saattaa Granfeltin (1998, 141) mukaan liittyä siihen, miten työntekijä kohtaa asiakkaan ja kykenee auttamaan tämän kohtaamisissa ongelmissa. Silloin, kun yhteistyö eri toimijoiden välillä ei ole sujuvaa, riski tällaisesta kokemuksesta on varmasti suuri. Vaikeassa tilanteessa yksikin negatiivinen kokemus voi suistaa marginalisoituneen ihmisen vielä syvemmälle ongelmiin ja johtaa traagisiin seurauksiin.

Sosiaalityöntekijänä työskennelleenä tiedän, että käytännön tasolla ylevät toiveet palveluiden joustavasta tarjoamisesta yleensä kariutuvat ajan puutteeseen ja siihen, että ymmärrys eri toimijoiden roolista saattaa vaihdella. Ylityöllistetyt sosiaalityöntekijät tai muut auttamistyötä tekevät eivät välttämättä pyrkimyksistään huolimatta pysty vaikuttamaan olennaisesti tilanteeseen, koska jäykät palvelurakenteet eivät aina joustaa, vaikka työntekijöiltä löytyisikin tahtoa muutokseen. Ruohonjuuritason käytäntöjä muuttamalla voidaankin varmasti saada jotakin aikaan, mutta muutoksen tulisi tapahtua myös rakenteen tasolla.

Yhdysvalloissa toteutetun asunnottomien palvelumallin soveltaminen Suomeen voisi olla yksi mahdollisuus vastata asunnottomien tarpeisiin. Joissakin osavaltioissa palveluita tarjotaan ”yhden luukun takaa” niin, ettei asiakkaan tarvitse kulkea eri palvelun tarjoajien välillä (Smith & Lloyd 2009, 530). Tällainen asunnottomuuden poistamiseen tähtäävä ohjelma perustuu oletukseen siitä, että useampi yksilö selviää asunnottomuudesta saadessaan kokonaisvaltaista tukea (Greenberg & Rosenheck 2010, 185–186). Näkemykseen on helppo yhtyä.

Toisaalta asunnottomia voitaisiin todennäköisesti tukea ilman suuria palvelurakennemuutoksiakin. Yllätyin tutkimushaastatteluita tehdessäni siitä, miten positiivisesti haastatellut puhuivat tuetusta asumisesta. Asumismuotoon liittyvät kysymykset saattavatkin olla oletettua tärkeämpiä asunnottomien selviytymisen kannalta.

Asuntolassa asumiseen liitetään Granfeltin (1998, 56–57) mukaan helposti riippuvuus ja toiseus. Asuntoloita on kritisoitu siitä, että ne kiinnittävät huomion yksilön psykososiaalisiin ongelmiin sivuuttaen asunnottomuuden yhteiskuntapoliittisen ilmiönä. Asuntolat on alun perin perustettu ratkaisuksi asunnottomuuskriisiin, mutta niistä on tahattomasti

muodostunut pitkäaikaisia majapaikkoja asunnottomille ihmisille. Toisaalta asuntola saattaa edustaa siellä pitkään asuneelle kotia, josta ei halutakaan pois, kuten tutkielmani kotia ja kodittomuutta käsitelleessä luvussa 8.4 huomattiin.

Nykyisin on vallalla palvelumalli, jossa päihdeongelmista kärsivä asunnoton etenee portaittain itsenäisempiin asumismuotoihin (esim. Nousiainen & Sunikka 2009). Itsenäiseen vuokra-asumiseen siirtyminen nähdään asumisen polun viimeisenä etappina, jonka jälkeen yksilö voi kiinnittyä esimerkiksi työelämään. Marginaaliin joutunut ihminen kasvaa tämän palvelukokonaisuuden näkökulmasta portaittaisten asumismuotojen myötä itsenäisesti pärjääväksi yksilöksi. Se on periaatteessa hyvä ja kannatettava tavoite. Mutta olisiko mahdollista, että yksilö ei aina kykenekään yksin yllä pitämään raittiutta? Mitä, jos hän kokisi elämänsä mielekkäämmäksi silloin, kun hänen ei tarvitsisikaan edetä viimeiselle askelmalle, omaan asuntoon? Jospa olennaista selviytymisessä onkin se, ettei hän koe jäävänsä yksin?

Kuten eräs haastattelemani ihmisistä kertoi, päihdeettömässä ja yhteisöllisessä tuetun asumisen yksikössä ei ole tarvetta etsiä juovaa seuraa, kun raittiita juttukavereita on saatavilla kotona. Omaan kotiin muutettaessa tämä jokapäiväinen sosiaalinen kanssakäyminen loppuu ja ihmisen tulisi pärjätä ilman asuinkumppaneitaan, pahimmassa tapauksessa kokonaan ilman luontevia arjen ihmissuhteita. Päihdeistä toipuva ja vaikeassa elämäntilanteessa oleva ihminen saattaakin jäädä tuetun asumisen yksiköstä lähdön jälkeen aivan yksin. Raittiuden lisäksi vaarassa saattaa olla elämän mielekkyyden kokemus, mikä on lisäksi todennäköisesti erittäin suuri riski päihdeiden liikakäytön uusiutumiselle.

Päihdeongelmista toipuva ihminen on sekä aiemman tutkimuksen (esim. Biong ym. 2008, 37) että oman tutkielmani tulosten mukaan erityisen haavoittuvassa asemassa. Kun väliaikaiseksi tarkoitettu yhteisöllinen asuminen on toimiva tukimuoto päihdeongelmista kärsineelle, miksi siitä tulee ylipäänsä siirtyä eteenpäin?

Ehkä voitaisiin kehittää sellaisia asumismuotoja, joissa olisi mahdollista asua pitkäaikaisesti omassa asunnossa mutta yhteisöllisesti, kevyen ammatillisen tuen turvin. Tämä todennäköisesti tuottaisi lisäkustannuksia lyhyellä aikavälillä. Toisaalta se voisi olla pidemmällä aikavälillä tarkasteltuna sekä mielekkäämpi että taloudellisempi vaihtoehto

kuin nykyinen malli, jossa päihdeettömiä, yhteisöllisiä ja pitkäaikaiseen asumiseen tarkoitettuja yksiköjä ei käytännössä ole. Sellaisten perustaminen kuitenkin hyödyttäisi todennäköisesti sekä yksilöä että yhteiskuntaa.

Mikä sitten estää muutoksia palveluissa? Syyt saattavat piillä syvemmällä kuin palvelurakenteen hankalassa muunneltavuudessa. Asunnottomien auttamisen metodit vaikuttavat Adrian Furnhamin (1996, 199) mukaan olevan läheisesti yhteydessä siihen, mistä asunnottomuus ymmärretään johtuvaksi. Esimerkiksi Yhdysvalloissa on vallalla yleinen käsitys päihdeongelmaisesta ja laiskasta asunnottomasta siitä huolimatta, että asunnottomuuteen on vaikuttanut kohtuuhintaisten asuntojen puute, minkä vuoksi työssä käyvät ihmiset ovat saattaneet jäädä vaille kotia (Shier ym. 2010, 14). Yksilön vastuuta painottava näkemys, konservatiivinen hallitus ja yksityistetyt sosiaalipalvelut ovat Cronleyn mukaan (2010, 331) vaikuttaneet asunnottomuuden määrittelyyn empiirisiä todisteita enemmän.

Asunnottomuudelle annetaan myös erilaisia selityksiä riippuen aiheita tarkastelevan henkilön sosioekonomisesta asemasta. Furnham (1996, 198) on todennut asunnottomuuteen liittyviä asenteita käsittelevässä tutkimuksessaan että vanhemmat, oikealle poliittisesti suuntautuneet ja korkeassa sosioekonomisessa asemassa olevat vastaajat tarjosivat yksilöllisempiä syitä asunnottomuudelle kuin muut tutkimukseen osallistuneet ryhmät.

Asunnottomuuskäsityksiin ja tarjottuihin palveluihin vaikuttavat siis monet muutkin seikat kuin empiirinen todistusaineisto. Olisikin mielenkiintoista tutkia, millaiset asenteet tai mielikuvat ohjaavat suomalaista asunnottomuuskeskustelua ja asunnottomien palveluiden suunnittelua.

Asunnottomuuskäsitysten lisäksi asunnottomien kokemuksia olisi hyvä tutkia lisää. Tutkielmani tavoitti yhden asunnottomien ryhmän, keski-ikäiset joilla on ollut päihdeongelmia. Myös muista asunnottomien ryhmistä olisi mielekästä tehdä tutkimusta, kuten Asunto Ensin -hankkeen puitteissa ollaan tekemässäkin (Asunto ensin -hankkeen internet-sivut). Koska eri-ikäisiä ja muuten taustoiltaan toisistaan eroavia asunnottomia ei ole aikaisemmin kohdennetusti tutkittu, esimerkiksi maahanmuuttajien ja nuorten asunnottomuudesta riittänee tutkittavaa myös hankkeen ulkopuolelle. Erityisesti maahanmuuttajaperheiden suuri suhteellinen osuus, 40 % kaikista asunnottomista perheistä, ansaitsisi mielestäni huomiota (ARA 2011, 4).

Piiloasunnottomien eli tuttavien tai sukulaisten luona asuvien ihmisten kokemuksia on todennäköisesti vaikea selvittää siksi, että he eivät välttämättä tilastoidu asunnottomiksi, minkä vuoksi heidän tavoittamisensa olisi varsin haastavaa. Suhteellisesti asunnottomat lienevät kuitenkin vaarassa joutua absoluuttisesti asunnottomiksi, joten heidän tilanteensa kartoittaminen tutkimuksen avulla olisi mielekästä.

Erilaisten asunnottomien ryhmien tarkastelu auttaa ymmärtämään asunnottomuuden monia puolia. Toisaalta sektoroitunut käsitys asunnottomista saattaa johtaa kapealaisiin palveluihin, jotka aiheuttavat asunnottomien marginalisaatiota hyvistä tavoitteistaan huolimatta. Voi olla niin, että asunnottomia yhdistääkin jokin muu asia kuin ikä tai päihdeongelma. Esimerkiksi Carrie Mershamin ym. (2009, 109) tutkimuksessa asunnottomilla paljastui olevan odotettua enemmän mielenterveyden ongelmia. Toimintaperiaatteita ja -käytäntöjä kehitettäessä tulisikin heidän mukaansa erityisesti turvata mielenterveys- ja päihdepalvelujen saaminen tälle haavoittuvalle väestöosalle. Voisikin olla hedelmällistä tutkia sitä, yhdistävätkö esimerkiksi mielenterveyden ongelmat tai taloudelliset vaikeudet erilaisia asunnottomien ryhmiä enemmän kuin ikä tai vaikkapa päihteiden käyttö.

Ellen Bassukin ym. (1986, 1100) mukaan asunnottomien naisten usein kokemiin mielenterveyden ongelmiin vaikuttavat puutteelliset elinolot. Asunnottomuus voikin olla seurausta monenlaisten riskitekijöiden kasautumisesta samoille ihmisille. Elämäntutkimuksen avulla voitaisiin tarkastella sitä, onko asunnottomilla esimerkiksi samantyyppisiä lapsuuden- tai nuoruudenkokemuksia tai muunlaisia yhtäläisyyksiä perheolosuhteissa tai elämänhistoriassa.

Olisi kiinnostavaa tutkia myös sitä, miten yhteiskunnan rakenteelliset muutokset vaikuttavat asunnottomuuteen ja asunnottomien saamiin palveluihin. Rakenteellisesta näkökulmasta asunnottomuutta tutkineet Timmer ym. (1994), katsovat, että asunnottomuus johtuu ennen kaikkea yhteiskunnan struktuurista ja kehityksestä. Tutkijat eivät näe syyinä asunnottomuuteen yksilötason kysymyksiä kuten perhevaikeuksia tai päihdeongelmia, vaikka niitä esiintyykin usein asunnottomuuden yhteydessä.

Yhteiskunta on muuttunut neo-liberalismin myötä enemmän yksilön vastuuta painottavaksi, minkä kääntöpuolena marginaaliin joutuneen omaa vastuuta korostetaan aikaisempaa enemmän. Kun vastuu jää yksilön harteille, järjestelmän ongelmat saattavat jäädä pimentoon ja yksilöstä tulee ”syntipukki” silloinkin, kun hänellä ei tosiasiaassa ole mahdollisuuksia toimimiseen. Kun valtio saattaa valvoa eri toimijoiden kokonaishallinnan sijasta vain yksittäisiä toimijoita, kokonaiskuvaa ei välttämättä hahmota kukaan, mikä voi entisestään lisätä yksilön vastuun painottamista. (Webb 2006, 49–78.)

Vaikka tarkastelenkin tässä tutkielmassa erityisesti yksilöiden asunnottomuutta, jaan edellä mainittujen tutkijoiden näkemyksen. Pelkästään yksilöihin keskittymällä asunnottomuudesta ei voida kertoa tarpeeksi laajasti. Sekä rakenteeseen että yksilöön keskittävällä tutkimuksella on paikkansa jo sen vuoksi, että asunnottomuuteen vaikuttavat hyvin monenlaiset asiat, jotka eivät ole redusoitavissa vain yksilöön tai yhteiskuntaan. Tutkimus, jossa käsiteltäisiin sekä rakennetta että yksilöä, voisi avartaa entisestään käsitystä asunnottomuudesta.

Mielenkiintoisin jatkotutkimuksen aihe olisi kuitenkin mielestäni koti ja kodittomuus, jota en ole kovin syvällisesti tässä tutkielmassa tarkastellut. Asunnottomuus koettelee todennäköisesti yksilöä niin raskaasti siksi, että asuminen on se tapa, jolla ihminen on maailmassa: koti ei ole inhimillisen toiminnan päämäärä vaan sen ehto (Rajanti 2010, 331–332). Rajanti (2010, 332) toteaaakin, että maailman ja sen ymmärtämisen keskus on asuminen, joka asettaa paikan. Vain sen luomasta keskuksesta käsin on mahdollista hahmottaa ympäröivää todellisuutta.

Asunnottoman elämässä tätä elämisen perusedellytystä ei ole, ja asunnottomana koettu irrallisuus liittyyne konkreettisten olosuhteiden lisäksi myös kodin perustavanlaatuiheen merkitykseen ihmisen elämässä. Jos ymmärtäisimme entistä paremmin kodin, kodittomuuden ja yksilön suhdetta asunnottomuuden aikana ja sen jälkeen, asunnottomuuden tutkimus voisi saada lisää ulottuvuuksia ja syvyyttä. Ihminen on kuitenkin perustavanlaatuisesti sidoksissa kotiin, oli sitä olemassa tai ei.

Lähteet

Ahkerat-ohjelmatyöryhmä (2008) Pitkääikaigasunnottomuuden poistaminen vuoteen 2015 mennessä. Pitkääikaigasunnottomuuden vähentämishjelma. Raportti 10.1.2008. Ympäristöministeriö.

Arapglou, Vassilis (2004) The Governance of Homelessness in the European South: Spatial and Institutional Contexts of Philantropy in Athens. *Urban Studies* 41 (3), 621–639.

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA (2011) Asunnottomat 2010. Selvitys 4/2011.

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA:n internetsivut pitkääikaigasunnottomuuden vähentämishjelmasta. Sivusto päivitetty 13.10.2010. <<http://www.ara.fi/default.asp?contentid=15806&lan=FI>> Luettu 26.6.2011.

Asunto ensin -hankkeen internet-sivut. <http://www.asuntoensin.fi/asunto_ensin> Luettu 26.6.2011.

Bassuk, Ellen & Lenore Rubin & Alison Lauriat (1986) Characteristics of Sheltered Homeless Families. *American Journal of Public Health* 76 (9), 1097–1101.

Bassuk, Ellen & Lynn Rosenberg (1988) Why Does Family Homelessness Occur? A Case - Control Study. *American Journal of Public Health* 78 (7), 783–788.

Berger, Peter L & Thomas Luckman (1966) *The Social Construction of Reality. Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Anchor Books.

Best, Joel (2003) But Seriously Folks. The Limitation of the Strict Interpretation of Social Problems. Teoksessa Holstein, James A. & Gale Miller (toim)(2003): *Challenges and Choices. Constructionist Perspectives on Social Problems*. New York: Aldine De Gruyter, 51–69.

Biong, Stian & Bengt Karlsson & Tommy Svensson (2008) Metaphors of Shifting Sense of Self in Men Recovering from Substance Abuse and Suicidal Behaviour. *Journal of Psychological Nursing* 46 (4), 35–41.

Blommaert, Jan & Chris Bulcaen (2000) Critical Discourse analysis. *Annual Review of Anthropology* 29, 447–466.

Burr, Vivien (1995) *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.

Coates, John & Sue McKenzie-Mohr (2010) Out of The Frying Pan and in to the Fire: Trauma in the Lives of Homeless Youth Prior to and During Homelessness. *Journal of Sociology and Social Welfare* XXXVIII (4), 65–96.

Cronley, Courtney (2010) Unraveling the Social Construction of Homelessness. *Journal of Human Behavior in the Social Environment* 20, 319–333.

Desjarlais, Robert (2000) The Makings of Personhood in a Shelter for People Considered Homeless and Mentally Ill. *Ethos* 27 (4), 466–489.

Dietz, Tracy (2009) Drug and Alcohol Use Among Homeless Older Adults: Predictors of Reported Current and Lifetime Substance Misuse Problems in a National Sample. *The Journal of Applied Gerontology* 28 (2), 235–255.

Eskola, Jari & Juha Suoranta (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Fairclough, Norman (2003) *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.

Furnham, Ardian (1996) Attributions for the Increase in Urban Homelessness. *Journal of Social Behavior and Personality* 11 (1), 189–200.

Gee, James Paul (1999) *An Introduction to Discourse Analysis. Theory and Method*. Third Edition. London: Routledge.

Gee, James Paul (2011) *How to do Discourse Analysis. A Toolkit*. London: Routledge.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 702. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Greenberg, Greg A. & Robert A. Rosenheck (2010) An Evaluation of an Initiative to Improve Coordination and Service Delivery of Homeless Services Networks. *The Journal of Behavioral Health Services and Research* 37 (2), 184–196.

Hacking, Ian (1999) *The Social Construction of What?* Cambridge: Harvard University Press.

Hakkarainen, Pekka & Leena Metso (2007) Huumeekysymyksen muuttunut ongelmakuva. Vuoden 2006 huumeekyselyn tulokset. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (5), 541–552.

Heiskala Risto (2004) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteisiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Helne, Tuula (2002) *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Saarijärvi: Gummerus.

Hirsjärvi, Sirkka & Pirkko Remes & Paula Sajavaara (1997) *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, Sirkka & Helena Hurme (2000) *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.

Holstein, James A. & Gale Miller (toim.) (2003) *Challenges and Choices. Constructionist Perspectives on Social Problems*. New York: Aldine De Gruyter.

Hänninen, Vilma (1999) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Johnson, Guy & Chris Chamberlain (2008): Homelessness and Substance Abuse: Which Comes First? *Australian Social Work* 61 (4), 342–356.

Johnson, Kurt & Les Whitbeck & Dan Hoyt (2005) Substance Abuse Disorders Among Homeless and Runaway Adolescents. *Journal of Drug Issues* 35 (4), 799–816.

Jokinen, Arja & Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) (1995) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Sosiaaliturvan keskusliitto. Jyväskylä: Gummerus.

Jokinen, Arja & Kirsi Juhila & Tarja Pösö (1995) Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa Jokinen ym.(1995), 9–31.

Jokinen, Arja & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2000) Diskurssianalyysi liikkeessä. Helsinki: Vastapaino.

Jokinen, Arja (2000) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen ym. (2000), 37–53.

Jokinen, Arja & Kirsi Juhila (2000) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen ym. (2000), 54–97.

Jokinen, Arja (2000): Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Jokinen ym. (2000), 126–159.

Jokinen, Arja & Laura Huttunen & Anne Kulmala (2004) (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus

Jokinen, Arja & Laura Huttunen & Anna Kulmala (2004) Neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen ym. (2004), 9–19.

Jokinen, Arja (2004) Asuntola kulttuurisella kartastolla. Teoksessa Jokinen ym. (2004), 74–97.

Juhila, Kirsi (2000) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Tilanteisesta kulttuuriseen kontekstiin. Teoksessa Jokinen ym. (2000), 160–198.

Juhila, Kirsi (2000) Tutkijan positiot. Teoksessa Jokinen ym. (2000), 201–232.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Jokinen ym. (2004), 20–32.

Kisor, Anne J. & Lynne Kendal-Wilson (2002) Older Homeless Women: Reframing the Stereotype of the Bag Lady. *Affilia* 17 (3), 354–370.

Kuronen, Marjo & Tiina Hokkanen (2008) Vanhemmuuspuhe ja sukupuolen tutkimisen vaikeus. Teoksessa Sevon ym. (2008), 27–42.

Kärkkäinen, Sirkka-Liisa (toim.) (1996) Homelessness in Finland. Helsinki: Stakes.

Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.

Link, Bruce & Ezra Susser & Ann Stueve & Jo Phelan & Robert Moore & Elmer Struening (1994) Lifetime and Five-Year Prevalence of Homelessness in the United States. *American Journal of Public Health* 84 (12), 1907–1912.

McGraw, Sarah A. & Mary Jo Larson & Susan E. Foster & Marilyn Kresky-Wolff & Elizabeth M. Botelho & Emily A. Elstad & Ana Stefancic & Sam Tsemberis (2009) Adopting Best Practices: Lessons Learned in the Collaborative Initiative to Help End Chronic Homelessness. *Journal of Behavioral Health Services & Research* 37 (2), 197–212.

Mersham, Carrie & James Van Leeuwen & Megan McGuire (2009) Mental Health and Substance Abuse Indicators Among Homeless Youth in Denver, Colorado. *Child Welfare* 88 (2), 93–110.

Miller, Leslie J. (2003) Claims-Making from the Underside. *Marginalization and Social Problems Analysis*. Teoksessa Holstein ym. (toim.) (2003), 92–119.

Noponen, Tanja (2006) Juoppoputkan kanta-asiakkaat 2000 -luvun Helsingissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (3), 288–296.

Nousiainen, Kirsi & Sanna Sunikka (toim.) (2009) Asunnottomuuskirja II. Ensisuojasta ammatilliseksi palvelukeskukseksi. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 20. SOCCA: Heikki Waris -instituutti.

Olivet, Jeffrey & Sarah McGraw & Megan Grandin & Ellen Bassuk (2010) Staffing Challenges and Strategies for Organizations Serving Individuals who have Experienced Chronic Homelessness. *The Journal of Behavioral Health Services & Research* 37 (2), 226–238.

Peltomäki, Tuomas (2011) Pitkän pennin Pekka. *Helsingin Sanomat* 19.6.2011, Kaupunki, A 12.

Perälä, Riikka (2007) Huumeidenkäyttäjien tulkintoja ongelmistaan ja niihin kohdistuvista sosiaali- ja terveystoimen palveluista. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (3), 256–271.

Rajanti, Taina (2010) Koditon koti. Teoksessa Vilkkio ym. 2010, 328–336

Ruusuvuori, Johanna & Liisa Tiittula (toim.) (2005) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Ruusuvuori, Johanna & Liisa Tiittula (2005) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori & Tiittula (2005), 22–56.

Sahin, Fatih (2006) Implications of social Cosntructionism for Social Work. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development* 16 (1), 57–65.

Schutt, Russel (2009) Influences on Job Retention Among Homeless Persons with Substance Abuse or Psychiatric Disabilities. *Journal of Sociology & Social Welfare*. 36 (4), 53–73.

Sevon, Eija & Marianne Notko (toim.) (2008) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Gaudemus Helsinki University Press.

Shier, Michael L. & Marion E. Jones & John R. Graham (2010) Perspectives on Employed People Experiencing Homelessness of Self and Being Homeless: Challenging Socially Constructed Perceptions and Stereotypes. *Journal of Sociology and Social Welfare* XXXVII (4), 13–37.

Smith, Thomas E. & Lloyd I. Sederer (2009) A New Kind of Homelessness for Individuals With Serious Mental Illness? The Need for a “Mental Health Home”. *Psychiatric Services* 60 (4), 528–533.

Sulkunen, Pekka & Pertti Alasuutari & Ritva Nätkin & Merja Kinnunen (1985) *Lähiöravintola*. Helsinki: Otava.

Suoninen, Eero (2000) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen ym. (2000), 17–36.

Thompson, Sanna & Amanda Barczyk & Rebecca Gomez & Lauren Dreyer, & Amelia Popham (2010) Homeless, Street-Involved Emerging Adults: Attitudes Toward Substance Use. *Journal of Adolescent Research* 25 (2), 231–257.

Timmer, Doug A. & Stanley Eitzen & Kathryn D. Talley (1994) *Paths to Homelessness. Extreme Poverty and the Urban Housing Crisis*. Oxford: Westview Press.

Tyler, Kimberly & Katherine Johnson (2006) Pathways In and Out of Substance Use Among Homeless-Emerging Adults. *Journal of Adolescent Research* 21 (2), 133–157.

Valkonen Jukka (2007) *Psykoterapia, masennus ja sisäinen tarina. Kuntoutussäätöön tutkimuksia 77/2007*. Helsinki: Yliopistopaino.

Webb, Stephen A. (2006) *Social Work in A Risk Society. Social and Political Perspectives*. New York: Palgrave McMillan.

Wenzel, Susanne & Harold Green & Joan Tucker & Daniela Golinelli, David Kennedy, Gery Ryan & Annie Zhou (2009) The Social Context of Homeless Women's Alcohol and Drug Use. *Drug and Alcohol Dependence* 105 (1-2), 16–23.

Vilkko, Anni & Asko Suikkanen & Johanna Järvinen-Tassopoulos (2010) *Kotia paikan-tamassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Virokannas, Elina (2003a) Rajoitettuja strategioita ja taktisia identiteettejä. Huumehoitoyksilön nuorten asiakkaiden kertomuksia viranomaiskohtaamisista. *Janus* 11 (4), 297–318.

Virokannas, Elina (2003b) Käytön ja käyttämättömyyden merkityksellinen raja. Nuorten välisten suhteiden rakentuminen huumehoitoyksikön asiakkaiden puheessa. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 40 (4), 193–207.

Virokannas, Elina (2003c) Tiedon tuottaminen ja yllättävät käänneet huumehoitoyksikön nuorten haastatteluissa. *Nuorisotutkimus* 21 (3), 18–31.

Virokannas, Elina (2004) Normaalin rajan molemmilla puolilla: tutkimus huumeyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta. *Stakes. Tutkimuksia* 144. Saarijärvi: Gummerus.

Wood, Linda A. & Rolf O. Kroger (2000) *Doing Discourse Analysis. Methods for Studying Action in Talk and Text*. London: Sage Publications.

Väyrynen, Sanna (2007) *Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huume kuvioissa*. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino.

Zufferey Carole & Lorraine Kerr (2004) Identity and Everyday Experiences on Homelessness. Some Implications for Social Work. *Australian Social Work* 57 (4), 343–353.

Liitteet

Liite 1 Kirje tutkimukseen osallistuville

Liite 2 Teemahaastattelun runko

Liite 1

TIEDOKSI TUTKIMUKSEEN OSALLISTUVALLE

Hei!

7.10.2010

Olen päätoiminen opiskelija Helsingin yliopistossa ja olen tekemässä pro gradu-tutkielmaa, joka kuuluu sosiaalityön maisteriopintoihin. Tutkielman ohjauksesta vastaa yliopistonlehtori Kirsi Nousiainen sosiaalitieteiden laitokselta.

Tutkielmassani on tarkoitus käsitellä asunnottomuutta kokeneiden ihmisten elämäkokemuksia. Aihe on tärkeä, koska monet ihmiset kokevat asunnottomuutta. Useimmiten asunnottomuudesta kuitenkin puhuvat esimerkiksi viranomaiset eivätkä ne ihmiset, joita asia eniten koskettaa. Mielestäni on kuitenkin erittäin tärkeää kuulla erityisesti niitä, joilla on omakohtaista kokemusta asunnottomuudesta ja siihen liittyvistä asioista. Haluaisinkin siksi haastatella N:n asukkaita heidän elämästään asunnottomuuden aikana ja tehdä näin asunnottomina olleiden ihmisten kokemuksia näkyvämmiksi.

Tutkimus tehdään haastattelemalla, ja haastattelut nauhoitetaan. Haastattelunauhaturvat tulevat vain tutkimuksen tekijän haltuun, eikä kukaan muu kuuntele niitä. Haastattelunauhaturvojen avulla kerätään haastatteluista saatu tieto, jonka jälkeen nauhat tuhotaan. Yksittäisen haastateltavan kertomia asioita ei voida jälkeinpäin yhdistää haastateltavaan. Haastateltavalla on oikeus halutessaan peruuttaa osallistumisensa.

Osallistumalla autat tuottamaan tietoa tärkeästä ja aiemmin melko vähän tutkitusta aiheesta.

Kiitos osallistumisesta!

Anne Kantoluoto

Ohjaaja
Kirsi Nousiainen

Liite 2

Teemahaastattelun runko

Aika ennen asunnottomuutta

- Missä asuit?
- Perheen kanssa vai yksin?
- Milloin jäit asunnottomaksi?

Asunnottomaksi jääminen

- Mitkä seikat johtivat asunnottomuuteen?
- Mitä teit asunnottomaksi jäätyäsi: minne menit, keneltä hait apua?
- Millaista apua sait?
- Miten muut ihmiset suhtautuivat asunnottomuuteesi?

Asunnottomuus

- Miten selviydyit asunnottomuuden aikana?
- Mitkä asiat auttoivat sinua selviytymään?
- Millaisia ihmissuhteita sinulla oli asunnottomuuden aikana?

Asunnottomuudesta selviytyminen: alkuvaihe tai käännekohta

- Miten päädyit asumispalveluihin ensimmäistä kertaa?
- Millaisia työntekijöitä sinua ohjasi?
- Mitä muita tukiverkkoja sinulla oli?

Nykyhetki

- Millaista on asua nykyisessä paikassa?
- Mitkä asiat ovat tärkeimpiä?
- Mitä olet mieltä saamistasi palveluista (kaupungilta, järjestöiltä jne.)

Tulevaisuudentoiveet

- Mitä toivot tulevaisuudelta?